

T.C.
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

COVID-19 SALGINININ TÜRKİYE’DE İNCELENMESİ:
SEKTÖREL ETKİLER VE ÖNLEMLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Semanur ÖZTÜRK

Danışman: Doç. Dr. Deniz ŞAHİN DURAN

TOKAT

Ocak, 2022

ETİK SÖZLEŞME

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Doç. Dr. Deniz ŞAHİN DURAN danışmanlığında hazırlamış olduğum ‘‘Covid-19 Salgınının Türkiye’de İncelenmesi: Sektörel Etkiler ve Önlemler’’ adlı Yüksek Lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

28/ 01 / 2022

Semanur ÖZTÜRK

TEŞEKKÜR

Yüksek Lisans tez sürecim boyunca desteğini esirgemeyen, kıymetli bilgi ve tecrübeleriyle bana rehberlik eden değerli danışman hocam Doç. Dr. Deniz ŞAHİN DURAN'a bana kattıkları için çok teşekkür ediyor, saygılarımı sunuyorum.

Beni bugünlere getiren, eğitim hayatımın her evresinde yanımda olan, hiçbir desteğini esirgemeyen kıymetli annem ve babam Emine ve Halil ÖZTÜRK'e, tez sürecim boyunca beni motive eden canım kardeşlerim Eyüp ve Samet ÖZTÜRK'e, her koşulda yanımda olan, varlığıyla her zaman desteğini hissettiğim sevgili nişanlım Fatih CEYLAN'a sonsuz teşekkürlerimi ve sevgilerimi sunuyorum.

COVID-19 SALGINININ TÜRKİYE’DE İNCELENMESİ: SEKTÖREL ETKİLER VE ÖNLEMLER

Semanur¹

Özet

İlk olarak 2019 yılı Aralık ayı sonunda Çin’in Vuhan kentinde görülen Covid-19 salgını, 11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak ilan edilmiştir. Türkiye’de ise ilk kez 11 Mart 2020 tarihinde görülmüştür. Görüldüğü ilk tarihten bugüne kadar ki süreçte Türkiye’de birçok can kaybı yaşanmasına neden olmuştur. Covid-19 salgınının etkisi can kayıplarının yaşanmasıyla sınırlı kalmamış, demografik, sosyal, psikolojik, siyasi, bilimsel, ekonomik, vb. birçok alanda salgının etkisi görülmüştür.

Bu çalışma, Covid-19 salgınının ekonomik etkisi üzerine odaklanmaktadır. Ekonomik alanda; Türkiye ekonomisi içerisinde faaliyet gösteren tarım, turizm, sanayi vb. sektörler ciddi düzeyde etkilenmiştir. Hükümet, salgının olumsuz etkilerinin en aza indirgenmesi için çeşitli ekonomi paketleri açıklamış, bireylere ve sektörlerle yönelik desteklerde bulunmuştur. Her bir sektör farklı düzeyde etkilendiği için her sektöre yönelik farklı önlemler alınmıştır.

Çalışmanın amacı, Covid-19 salgınının Türkiye’de faaliyet gösteren sektörler üzerindeki etkilerini ve bu sektörlerle yönelik alınan önlemleri ortaya koymaktır. Bu amaçla yapılan tez çalışması tarama modelinde yapılmış, betimsel bir araştırmadır. Son dönemlerdeki teorik ve empirik Covid-19 salgını literatürüne dayanarak çalışma kapsamı sistematik bir şekilde üç konuyu dikkatlice ele almaktadır: Salgınlara ilişkin kavramsal çerçeve, Covid-19 salgınının Türkiye’de sektörel etkileri ve bu sektörlerle yönelik alınan önlemler ve bu önlemlerin fayda düzeyleri.

Anahtar Kelimeler: Salgın Hastalık, Covid-19 Salgını, Ekonomi

¹ Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Maliye, Türkiye
semanurozturk060@gmail.com

EXAMINATION OF THE COVID-19 OUTPUT IN TURKEY: SECTORAL IMPACTS AND MEASURES

Semanur²

Abstract

The Covid-19 epidemic, which was first seen in Wuhan, China at the end of December 2019, was declared a pandemic by the World Health Organization on March 11, 2020. It was first seen in Turkey on March 11, 2020. From the first date it was seen to this day, it has caused many deaths in Turkey. The impact of the Covid-19 epidemic was not limited to the loss of life, but also demographic, social, psychological, political, scientific, economic, etc. The effect of the epidemic has been seen in many areas.

This study focuses on the economic impact of the Covid-19 outbreak. In the economic field; Agriculture, tourism, industry, etc. operating in the Turkish economy. industries have been severely affected. The government announced various economic packages to minimize the negative effects of the epidemic and provided support to individuals and sectors. Since each sector is affected at different levels, different measures have been taken for each sector.

The aim of the study is to reveal the effects of the Covid-19 epidemic on the sectors operating in Turkey and the measures taken for these sectors. The thesis study conducted for this purpose is a descriptive research made in the scanning model. Based on the recent theoretical and empirical literature on the Covid-19 epidemic, the scope of the study systematically addresses three issues carefully: The conceptual framework of the epidemics, the sectoral effects of the Covid-19 epidemic in Turkey and the measures taken for these sectors, and the benefit levels of these measures.

Key Words: Epidemic Disease, Covid-19 Outbreak, Economy

² Tokat Gaziosmanpasa University, Graduate Education Institute, Finance, Turkey
semanurozturk060@gmail.com

İÇİNDEKİLER

Etik Sözleşme.....	i
Teşekkür	ii
Özet	iii
Abstract.....	iv
İçindekiler.....	v
Tablolar Listesi	viii
Şekiller Listesi	ix
Kısaltmalar	x
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: SALGIN HASTALIK VE EKONOMİ.....	4
1.1. SALGIN HASTALIK KAVRAMI.....	4
1.2. SALGIN HASTALIKLARIN SINIFLANDIRILMASI.....	4
1.2.1. Endemi	5
1.2.2. Epidemi	5
1.2.3. Pandemi.....	5
1.3. SALGIN HASTALIKLARIN GENEL ETKİLERİ	6
1.4. DÜNYA TARİHİNDE ÖNEMLİ SALGINLAR VE ETKİLERİ.....	7
1.4.1. Justinianus Veba Salgını	7
1.4.2. Kara Veba Salgını	9
1.4.3. Kolera Salgını.....	10
1.4.4. Çiçek Hastalığı	12
1.4.5. İspanyol Gribi.....	13
1.4.7. SARS-CoV Ve MERS-CoV Salgını	15
1.5. GÜNÜMÜZDE GÖRÜLEN COVID-19 SALGINI.....	17
1.5.1. Ortaya Çıkışı	17
1.5.2. Pandemi İlan Edilişi	18
1.5.3. Covid-Salgınında Mevcut Durum	18
1.6. DÜNYADA COVID-19 SALGINININ GENEL ETKİLERİ	19
1.6.1. Demografik Etkiler.....	19

1.6.2. Sosyal Etkiler	19
1.6.3. Psikolojik Etkiler.....	20
1.6.4. Siyasi Etkiler	20
1.6.5. Bilimsel Etkiler	21
1.7. DÜNYA EKONOMİSİNDE COVID-19 SALGINININ ETKİLERİ	21

BÖLÜM 2: COVID-19 SALGINI VE TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ.. 24

2.1. TÜRKİYE’DE COVID-19 SALGINI	24
2.1.1. Salgının Türkiye’de Görülmesi.....	24
2.1.2. Alınan İlk Tedbirler.....	24
2.1.3. Mevcut Durum	27
2.2. TÜRKİYE’DE COVID-19 SALGINININ GENEL ETKİLERİ.....	28
2.2.1. Demografik Etkiler.....	28
2.2.2. Sosyal Etkiler	29
2.2.3. Psikolojik Etkiler.....	30
2.2.4. Siyasi Etkiler	30
2.2.5. Bilimsel Etkiler	31
2.3. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE COVID-19 SALGINININ MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER VE MALİ ARAÇLAR ÜZERİNDEKİ GENEL ETKİLERİ.....	32
2.4. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE COVID-19 SALGINININ EKONOMİK VE MALİ ETKİLERİNİN SEKTÖREL BAZDA İNCELENMESİ	34
2.4.1. Tarım Sektörüne Etkisi	35
2.4.2. Turizm Sektörüne Etkisi	38
2.4.3. İmalat Sanayi Sektörüne Etkisi	41
2.4.4. Ulaşım Sektörüne Etkisi.....	44
2.4.5. Bankacılık Sektörüne Etkisi.....	46
2.4.6. Eğitim Sektörüne Etkisi	47
2.4.7. Sağlık Sektörüne Etkisi.....	50
2.4.8. Otomotiv Sektörüne Etkisi.....	53
2.4.9. Tekstil Sektörüne Etkisi	56
2.4.10. İnşaat Sektörüne Etkisi.....	59

BÖLÜM 3: COVID-19 SALGINIYLA MÜCADELE KAPSAMINDA TÜRKİYE’DE ALINAN EKONOMİK VE MALİ ÖNLEMLER..... 63

3.1. GENEL OLARAK EKONOMİ PAKETLERİ	64
3.1.1. Ekonomik İstikrar Kalkan Paketi	64
3.1.2. Yeni Ekonomik Önlemler Paketi	64
3.1.3. Ekonomik Destek Paketi	65
3.1.4. Yeni Ekonomi Reform Paketi	65

3.2. SEKTÖREL BAZDA ALINAN EKONOMİK VE MALİ ÖNLEMLER	66
3.2.1. Tarım Sektöründe Alınan Önlemler	66
3.2.2. Turizm Sektöründe Alınan Önlemler	69
3.2.3. İmalat Sanayine Sektöründe Alınan Önlemler	72
3.2.4. Ulaşım Sektöründe Alınan Önlemler	73
3.2.5. Bankacılık Sektöründe Alınan Önlemler	74
3.2.6. Eğitim Sektöründe Alınan Önlemler	76
3.2.7. Sağlık Sektöründe Alınan Önlemler	78
3.2.8. Otomotiv Sektöründe Alınan Önlemler	80
3.2.9. Tekstil Sektöründe Alınan Önlemler	81
3.2.10. İnşaat Sektöründe Alınan Önlemler	82
SONUÇ	84
KAYNAKLAR	91

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo No	Sayfa
Tablo 2.1: Yıllara Göre İstanbul Nüfusu	28
Tablo 2.2: Turizm Geliri Ve Ziyaretçi Sayısı, I. Çeyrek: Ocak-Mart,2021.....	39
Tablo 2.3: Turizm Geliri Ve Ziyaretçi Sayısı, II. Çeyrek: Nisan- Haziran,2021	39
Tablo 2.4: Turizm Geliri Ve Ziyaretçi Sayısı, III. Çeyrek: Temmuz- Eylül, 2021	40
Tablo 2.5: Kapasite Kullanım Oranı Sonuçlarına İlişkin Toplu Göstergeler.....	42
Tablo 2.6: Kapasite Kullanım Oranı Sonuçlarına İlişkin Toplu Göstergeler	43
Tablo 2.7: Uçak Trafiği (2012-2020)	44
Tablo 2.8: Covid-19 Salgını Nedeniyle Eğitimin Kesintiye Uğramasından Etkilenen Öğrenci Nüfusu.....	48
Tablo 2.9: Otomotiv Gelirleri (2021)	55
Tablo 2.10: Otomotiv Gelirleri (2021)	56
Tablo 2.11: Genel İhracat Performansı İçinde Hazırgiyim Ve Konfeksiyon İhracatının Payı	57
Tablo 2.12: Aylar İtibariyle Hazırgiyim Ve Konfeksiyon İhracatının Seyri 2019-2020 Ve 2021.....	58
Tablo 3.1: Alan Bazlı Destekler	68
Tablo 3.2: ÖTV Matrah Limitleri	80

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil No	Sayfa
Şekil 1.1: Aziz Sebastian, Justinianus Veba Sırasında Vebadan Etkilenen Bir Mezar Kazıcısının Hayatı İçin İsa'ya Yalvarır	8
Şekil 1.2: Kara Ölüm Salgınının Toggenburg İncilinde Resim Edilmesi	9
Şekil 1.3: Le Petit Journal Dergisi Balkan Savaşları Sırasında Yaşanan Kolera Salgınına Kapağına Taşımıştır	11
Şekil 1.4: Çiçek Hastalığına Yakalanan Bir Kız(1973)	12
Şekil 1.5: İspanyol Gribi Salgınında Hastalanan Kişiler.....	13
Şekil 1.6: Domuz Gribi	15
Şekil 1.7: SARS-CoV/ MERS-CoV	16
Şekil 2.1: Bitkisel Üretim,2020,2021	36
Şekil 2.2: Sağlık Harcamaları, 2019-2020	51
Şekil 2.3: Sağlık Harcamaları, 2011-2020	51
Şekil 2.4: Kişi Başına Sağlık Harcaması, 2011-2020	52
Şekil 2.5: GSYH Ve İnşaat Sektöründe Büyümenin Seyri(% puan)	59
Şekil 2.6: İnşaat Yatırımlarında Yıllık Değişim (%).....	60
Şekil 2.7: İnşaat Maliyet Endeksinde Yıllık Değişim (%)	61

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

BDDK: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu

COVID-19: Yeni Koronavirüs Hastalığı

DHMi: Devlet Hava Meydanları İşletmesi

DSÖ: Dünya Sağlık Örgütü

DW: Deutsche Welle

EBA: Eğitim Bilişim Ağı

FATSATSO: Fatsa Ticaret ve Sanayi Odası

HIV: Human Immunodeficiency Virus (İnsan Bağışıklık Yetmezliği Virüsü)

HMB: Hazine ve Maliye Bakanlığı

HSGM: Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü

IBAN: International Bank Account Number (Uluslararası Banka Hesap Numarası)

ILO: International Labour Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)

IMF: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)

İHKİB: İstanbul Hazır Giyim ve Konfeksiyon İhracatçıları Birliği

İMSAD: Türkiye İnşaat Malzemesi Sanayicileri Derneği

KDV: Katma Değer Vergisi

KKO: Kapasite Kullanım Oranı

KOBİ: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler

KOSGEP: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme Ve Destekleme İdaresi Başkanlığı

KPMG: Klynveld Peat Marwick Goerdeler

KTB: Kültür Ve Turizm Bakanlığı

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

MERS- CoV: Ortadoğu Solunum Sendromu Koronavirüsü

MRNA: Mesajcı Ribonükleik Asit

ODD: Otomotiv Distribütörleri Derneği

OHSAD: Özel Hastaneler Ve Sağlık Kuruluşları Derneği

ÖTV: Özel Tüketim Vergisi

PVC: PricewaterhouseCoopers

PWC: Polivinil Klorür

SARS- CoV: Şiddetli Akut Solunum Yolu Sendromu Koronavirüsü

SETA: Siyaset, Ekonomi Ve Toplum Araştırmaları Vakfı

SGK: Sosyal Güvenlik Kurumu

T.C: Türkiye Cumhuriyeti

TDK: Türk Dil Kurumu

TEPAV: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı

THY: Türk Hava Yolları

TL: Türk Lirası

TMB: Türkiye Mütcahitler Birliği

TÜBİTAK: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

TÜRMOB: Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği

TÜSEB: Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı

UAB: Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı

WHO: World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)

YÖK: Yükseköğretim Kurulu

ZMO: Ziraat Mühendisleri Odası

GİRİŞ

Salgın hastalıklar, hastalıkların en tehlikeli halidir. Tarihsel süreç içerisinde dünyada Justinianus Salgını, Kara Veba Salgını, Kolera Salgını, Çiçek Hastalığı, İspanyol Gribi, Domuz Gribi, SARS-CoV ve MERS-CoV salgını vb. birçok salgın hastalık kendini göstermiştir. Günümüzde görülen ve etkisi hala devam eden salgın hastalık ise Covid-19 salgın hastalığıdır. Salgın hastalıklar yapıları ve özellikleri gereğiyle yayılım gösterdikleri alanlara göre endemi, epidemi ve pandemi olarak nitelendirilmiş, her biri ülkeler ve insanlar üzerinde ciddi etkilerde bulunmuştur. Salgın hastalıklardan dolayı can kayıpları yaşanmış, ülkelerin nüfusu azalmış, ekonomik faaliyetleri sekteye uğramış, siyasi yapıları değişmiş, insanların sosyal yaşantıları zedelenmiş, psikolojileri olumsuz yönde etkilenmiştir.

Günümüzde görülen Covid-19 salgını ilk olarak Çin'in Vuhan eyaletinde Aralık ayı sonunda görülen, 13 Ocak 2020 tarihinde tanımlanan, 11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi ilan edilen bir küresel salgındır. Türkiye' de ilk olarak 11 Mart 2020 tarihinde görülen Covid-19 salgını, birçok insanın hayatını kaybetmesine yol açmıştır. İnsanların hayatını kaybetmesinin yanı sıra ekonomik, demografik, sosyal, siyasi, psikolojik, bilimsel vb. birçok alana etkide bulunmuştur. Ekonomik anlamda, Türkiye'de faaliyet gösteren sektörlerin faaliyetleri sekteye uğramış, gelirleri azalmıştır. Hükümet, salgının olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılıp, sektörlerin yeniden canlandırılması için ekonomi paketleri açıklamış, ayrıca her bir sektöre yönelik olarak çeşitli destekler sağlamıştır. Zira her sektörün kendine özgü dinamikleri olduğu için etkilenme düzeyleri birbirinden farklı olmuştur. Bu farklı etkilenme düzeyleri de göz önünde bulundurularak sektörel bazda alınan önlemler de farklılaşmıştır.

Bu çalışmanın temel amacı Covid-19 salgınının Türkiye ekonomisi içerisinde faaliyet gösteren başlıca sektörler üzerindeki etkilerini ve bu sektörlerin yeniden canlandırılması için hükümet tarafından verilen önlemleri kuramsal analiz yöntemiyle ortaya koymaktır. Literatürde TÜRMOB Yayınları (2020) tarafından salgının sektörel etkileri ve Türkiye'de ve diğer ülkelerde salgına karşı alınan önlemler ortaya koyulmuş, Göktürk (2021) tarafından Covid-19 salgınının sektörel etkileri ortaya koyulmuş, yine bazı makalelerde salgının sektörler üzerindeki etkileri ortaya koyulmuştur. Ancak

Türkiye’de faaliyet gösteren her bir sektörün salgından dolayı etkilene düzeyinin ve bu sektörlerle yönelik alınan önlemlerin tek tek incelendiği, kuramsal analiz yöntemiyle ortaya koyulan bir çalışmanın literatüre katkıda bulunması gerekmektedir. Bu bağlamda yapılan bu çalışma üç bölümden ve sonuç kısmından oluşmaktadır.

Birinci bölümde, Covid-19 salgınıyla ilgili kavramsal çerçeve sunulmuştur. Bu kapsamda; salgın hastalık kavramının tanımından, sınıflandırılmasından, dünya tarihinde ortaya çıkan önemli salgın hastalıklardan ve ülkeler üzerindeki etkilerinden bahsedilmiş, günümüzde görülen Covid-19 salgını bütün yönleriyle ele alınarak ortaya çıkışından, pandemi ilan edilışinden, şu anki mevcut durumdan, genel etkilerinden ve dünya ekonomisi üzerindeki etkilerinden bahsedilmiştir. Bu sayede tarihsel süreç içerisinde görülen salgın hastalıkların etkilerinin ve günümüzde görülen Covid-19 salgınının ortaya çıkışının ve etkilerinin tüm yönleriyle anlaşılmasına yardımcı olan bir kavramsal çerçeve oluşturulmuştur.

İkinci bölümde, tezin asıl konusunu oluşturan sektörler ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu bağlamda; Covid-19 salgınının Türkiye’de ortaya çıkışından, Türkiye’de alınan ilk tedbirlerden, mevcut durumdan, Covid-19 salgınının genel etkilerinden, makroekonomik değişkenler ve mali araçlar üzerindeki etkilerinden bahsedildikten sonra Covid-19 salgınının Türkiye ekonomisi içerisinde faaliyet gösteren tarım, turizm, imalat sanayi, ulaşım, bankacılık, eğitim, sağlık, otomotiv, tekstil, inşaat sektörleri üzerindeki ekonomik ve mali etkilerinden sayısal veriler, tablolar, şekiller, raporlar yardımıyla bahsedilmiştir. Bu sayede Covid-19 salgınının Türkiye’de çıkış serüveninin ve bütün etkilerinin, özellikle de salgının ekonomik faaliyet sürdüren sektörler üzerindeki etkilerinin net bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olunmuştur.

Üçüncü bölümde, ikinci bölümde yapılan analizlere paralel olarak sektörlerle yönelik alınan önlemler ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu bağlamda; Covid-19 salgını ile mücadele kapsamında Türkiye’de alınan ekonomik ve mali önlemlerden, devlet tarafından açıklanan ekonomi paketlerinden, Türkiye’deki tarım, turizm, imalat sanayi, ulaşım, bankacılık, eğitim, sağlık, otomotiv, tekstil ve inşaat sektörlerine yönelik olarak alınan ekonomik ve mali önlemlerden yine sayısal veriler, tablolar ve raporlar yardımıyla bahsedilmiştir. Bu sayede Türkiye’de Covid-19 salgınıyla mücadelede, özellikle

ekonomik faaliyet sürdüren sektörlerle verilen desteklerin neler olduğunun anlaşılmasına yardımcı olunmuştur.

BÖLÜM 1: SALGIN HASTALIK VE EKONOMİ

1.1. SALGIN HASTALIK KAVRAMI

“Hastalık ya da sayrılık, beden veya zihinde meydana gelen, rahatsızlık, dert ve görev bozukluğuna yol açan belirli bir anormal duruma verilen isimdir” (Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü [HSGM], 2019). Hastalıklar kimi zaman sürekli olurken kimi zaman da geçici olabilmektedir. Hekimler bakımından hastalık kavramı objektif bir durumu ifade ederek, insanların vücutlarındaki organlara ilişkin patolojiyi tanımlamaktadır. Bireyler bakımından hastalık kavramı ise sübjektif bir durumu ifade ederek, bireylerin semptomları değerlendirmesi ve algılamasıyla ilgili olmaktadır (Hayran, 2012: s. 82).

Hastalıkların en tehlikeli hali ortaya çıkan salgınlardır. *“Salgın, bir enfeksiyon hastalığının belirli bir toplumda, bölgede veya mevsimde beklenen normal sıklığından net biçimde daha fazla görülmesi olarak tanımlanır”* (Hacımustafaoğlu, 2018: s. 172). Türk Dil Kurumu (TDK) Sözlüğünden ise salgın, *“Bir hastalığın veya başka bir durumun yaygınlaşması ve birçok kimseye birden bulaşması”* olarak tanımlanmaktadır (Güncel Türkçe Sözlükten aktaran Nişancı, 2020: s. 88). Mevcut tanımlardan da anlaşılacağı üzere herhangi bir bölgede ortaya çıkmış olan bir hastalığa salgın denilebilmesi için vaka sayılarının beklenenin üzerinde olması ve hastalığın bulaşıcı olması gerekmektedir (Ketrez vd., 2020: s. 21). Salgın hastalıkların tehlikeli olmasının en önemli sebebi ise ortaya çıkan salgın hastalığın sadece bir kişi veya bir ülkeyi değil dünyayı etkisi altına alabilme ihtimalidir.

1.2. SALGIN HASTALIKLARIN SINIFLANDIRILMASI

Salgın hastalıklar, yapıları ve özellikleri gereği yayılma alanlarına göre ve etkilemiş oldukları insan sayılarına göre farklı isimlerle sınıflandırılmaktadır. Bu bağlamda salgın hastalıklar, *“endemi, epidemi ve pandemi”* olmak üzere etkiledikleri alanlara ve insan sayılarına göre üç farklı şekilde sınıflandırmaya tabi tutulmuştur (Tunç ve Atıcı, 2020: s. 331).

1.2.1. Endemi

Endemi kavramı, *“Bir enfeksiyon etkeninin veya hastalığın belirli bir coğrafyada veya toplulukta sürekli görülmesi durumudur”* (Durmuş, 2005: s. 6). Bulaşıcı olan bir hastalığın endemik olarak tanımlanabilmesi için bulaşıcı hastalıktan etkilenmiş olan her bir bireyin hastalığı ortalama olarak bir bireye bulaştırmış olması gerekmektedir (Ozoglu, s. 2020). Endemik olarak ifade edilmiş olan hastalıklar holoendemik veya hiperendemik şeklinde olabilmektedir. Holoendemik olarak ifade edilen hastalıklarda enfeksiyon durumu çok fazla olmasına karşın kazanılmış olan bağışıklık sistemi sebebiyle semptomlar bireylerin yaş gruplarına göre değişiklik göstermektedir. Özellikle sıtma gibi olan hastalıklar holoendemik hastalık olarak tanımlanmaktadır. Örneğin, burada nüfusun büyük kısmının sıtma hastalığına yakalanma riski varken, beş yaşın altındaki çocuklarda hastalığa karşı duyarlılık yüksek olmaktadır (Işık, 2021: s. 136). Hiperendemik kavramı ise diğer yayımlarda görülmüş olanın çok üzerinde kalıcı olan ve yüksek düzeylerde görülen bir hastalık olarak ifade edilmektedir. Örneğin, Afrika'nın bazı yerlerinde 5 tane yetişkinin birinde görülmüş olan HIV(Human Immunodeficiency Virus / İnsan Bağışıklık Yetmezliği Virüsü) hiperendemik hastalıktır, Amerika’ da yaklaşık olarak 300 kişide bir görülmüş olan HIV bir endemik hastalıktır (Özdoğan, 2021).

1.2.2. Epidemi

Epidemi kavramı, bir hastalığa ait vaka sayılarının beklenen düzeyden daha fazla artması olarak tanımlanmaktadır. Beklenen vaka sayılarına bağlı olarak gerçekleşmiş olan olay, küçük potansiyelli bir salgın olarak ifade edilebilmektedir (Işık, 2021: s. 136). Örneğin, çocukluk dönemlerinde görülebilen hastalıkların dışında zatürre, dizanteri ve difteri vb. hastalıklar epidemik olarak tanımlanan hastalıkların içerisinde yer almaktadır (Hürriyet Gazete, 2021).

1.2.3. Pandemi

“Bir epideminin büyük bir coğrafi alana yayılması ve büyük bir hızla artması pandemi olarak tanımlanmaktadır” (Işık, 2021: s. 137). Dünya Sağlık Örgütü(DSÖ)’ nün tanımına göre ise hastalığa dönüşmüş olan bir enfeksiyonun pandemi olarak ifade edilmesinin üç koşulu vardır. Bunlardan birincisi, *“daha önce maruz kalınmayan bir*

salgın hastalığın ortaya çıkması, ikincisi hastalık etmeninin insanlara bulaşıyor ve tehlikeli bir hastalığa yol açıyor olması, üçüncüsü ise hastalığı oluşturan etmenin'' kolay şekilde ve sürekli olarak yayılabiliyor olmasıdır (Sakaloğlu vd., 2020: s. 2). Dolayısıyla küresel olarak yayılmış bir salgın hastalık pandemi olarak tanımlanmaktadır (Grennan, 2019: 910). Pandemi potansiyeline sahip olan salgın hastalıklar ise toplum açısından büyük bir risk taşıyabilmektedir (McCloskey vd., 2014: s. 1001).

1.3. SALGIN HASTALIKLARIN GENEL ETKİLERİ

İnsanlığın karşılaştığı olduğu afetlerden biri de hiç şüphesiz ki ortaya çıkan salgın hastalıklardır (Ekiz vd., 2020: s. 140). Ortaya çıkan salgın hastalıklar insanları ve toplumları derinden etkilemektedir. Salgın hastalıklar nedeniyle birçok kişi hayatını kaybetmektedir veya kalıcı sağlık sorunlarına maruz kalmaktadır. Bu nedenle salgın hastalıkların ilk etki alanı insanların sağlığı olmaktadır. Bunların yanı sıra salgın hastalıkların toplumlar ve devletler üzerinde demografik, sosyal, psikolojik, siyasi, bilimsel, askeri, ekonomik vb. birçok etkileri bulunmaktadır. Demografik etkilerine bakıldığında; ortaya çıkan salgın hastalıklar nedeniyle birçok kişinin hayatını kaybettiği bu nedenle de dünya nüfusunun azaldığı görülmektedir. Sosyal etkilerine bakıldığında; salgınların ortadan kaldırılması için bazı işletmelerin kapatılması, karantinaların uygulanması vb. alınan tedbirlerin sosyal yaşantıyı olumsuz etkilediği, insanların sosyallikten mahrum kaldığı görülmektedir. Psikolojik etkilerine bakıldığında; salgın nedeniyle sosyal yaşantının bozulmasının insanların psikolojileri üzerinde korku, endişe, kaygı, mutsuzluk, intihar etme isteği gibi olumsuz etkiler yarattığı görülmektedir. Siyasi etkilerine bakıldığında; salgınlar nedeniyle bazı imparatorlukların çöktüğü, ülkelerin yeniden yapılandırıldığı görülmektedir. Bilimsel etkilerine bakıldığında; salgın hastalıkların ortadan kaldırılması amacıyla aşılarda geliştirilmesi gibi yapılan çalışmaların bilim alanını etkilediği görülmektedir. Askeri etkilerine bakıldığında; salgın hastalıkların orduları kırıp geçtiği, savaş sürelerini uzattığı görülmektedir. Salgın hastalıkların ekonomik etkilerine bakıldığında ise ülkelerin makroekonomik değişkenleri olarak adlandırılan büyüme, enflasyon, işsizlik, gayri safi yurt içi hasıla, faiz oranları vb. değişkenlerin ve ülkelerin ekonomik faaliyetlerini sürdüren tarım, turizm, sanayi, eğitim vb. sektörlerin olumsuz yönde etkilendiği, ülkelerde ticaretin durma noktasına kadar geldiği görülmektedir.

1.4. DÜNYA TARİHİNDE ÖNEMLİ SALGINLAR VE ETKİLERİ

Geçmişten günümüze kadar olan süreçte birçok salgın hastalık kendini göstermiştir. Ortaya çıkan salgın hastalıkların yaratmış olduğu etkiler birbirinden farklı olabilmektedir. Örneğin, bir grip salgınının mali sonuçları küçük bir pandemi için 374 milyar dolardan, milyonlarca insanın ölümüne yol açan şiddetli bir salgın için 7,3 trilyon dolara kadar değişebilmektedir (Brambhart'tan aktaran Semenza vd., 2016: s. 74). Ortaya çıkan salgın hastalıklar ülkelerin ekonomisini tarım, turizm, ulaşım ve sağlık sektörleri de dâhil olmak üzere çeşitli yerlerden etkilemektedir (Teslimat ve Scholz, 2020: s. 1). Ayrıca salgın hastalıkların bazıları belirli coğrafi bölgelere özgü olsa da bazıları da yayılabilir özelliğe sahiptir. Bu nedenle ortaya çıkan her bir salgın hastalığın etkilerini ayrı ayrı ele almak gerekmektedir. Dünya tarihini etkileyen bazı salgın hastalıklar ve bu salgın hastalıkların yaratmış olduğu etkiler aşağıdaki gibidir:

1.4.1. Justinianus Veba Salgını

İnsanlık tarihini etkileyen pandemilerden biri olan Justinianus Veba Salgını, M.S. 541-542 yılları arasında Bizans İmparatorluğu'nda ortaya çıkan bir salgındır (Bulut, 2020). Salgın, M.S. 750 yılına kadar devam etmiştir. Tarihte güvenilir kayıtlara sahip ilk salgın olan Justinianus Veba Salgını, birçok ülkeye yayılıp milyonlarca kişinin ölümüne neden olmuştur (Türk vd., 2020: s. 615). Salgının tek etkisi milyonlarca insanın ölümü olmamıştır. Siyasi, psikolojik ve ekonomik etkileri de olmuştur. Siyasi etkilere bakıldığında gücünün zirve noktasında olan, kurduğu hâkimiyetlerle Ortadoğu ve Akdeniz'e kadar uzanmış olan Bizans ve Sasani İmparatorluklarının salgın nedeniyle olumsuz şekilde etkilenecek güçlerini kaybettikleri, hâkimiyet kurmuş oldukları bu bölgelerden zayıflayarak çekilmeye başladıkları görülmektedir (Elçi, 2020: s. 2). Psikolojik etkilere bakıldığında ise toplumda yaşayan bireylerin içerisinde bulundukları salgın ortamı neticesinde endişe, korku ve kaos dolu ortamın ülkenin sınırlarını bütünüyle

kapsadığı, bireylerin yas kıyafetleri giyerek evlerinde kapalı hâlde kaldıkları görülmektedir (Sarıbaş, s. 678)

Şekil 1.1: Aziz Sebastian, Justinianus Veba

Sırasında Vebadan Etkilenen Bir Mezar

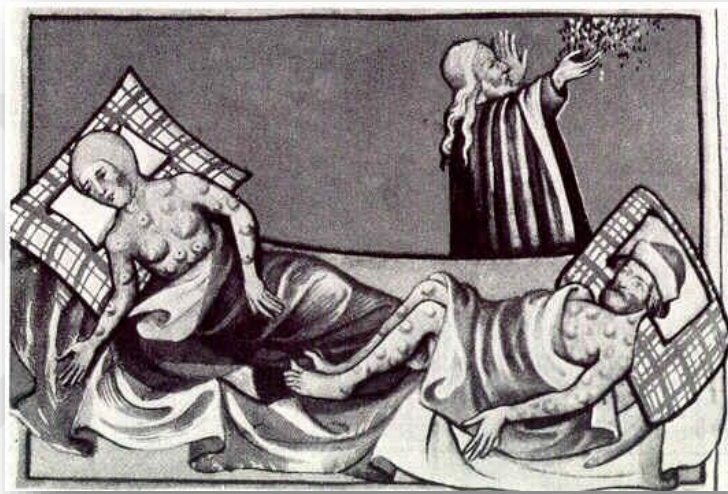
Kazıcısının Hayatı İçin İsa'ya Yalvarır

Kaynak: (Wikipedia, 12 Eylül 2021,
https://tr.wikipedia.org/wiki/Justinianus_Veba_Salg%C4%B1n%C4%B1)

Justinianus Vebası, ekonomik anlamda da birçok etkide bulunmuştur. Salgın nedeniyle milyonlarca insan hayatını kaybettiği için dünya nüfusu azalmıştır. Nüfus sayısının azalış göstermesi iş gücü sıkıntılarına yol açarak iş gücü maliyetlerinin artış göstermesine neden olmuştur. Bu durum sonucunda da enflasyon oranı yükselmiştir. Birçok ülkenin mali sistemi kişilerin ve toprağın vergilendirilmesi sistemine bağlıydı. Toprak sahiplerinin salgın nedeniyle hayatını kaybetmesi kalan kişilerin de salgın nedeniyle ürünlerle ilgilenememeleri tarım sistemi üzerinde negatif etkiye neden olmuş, gıda üretimlerinin azalış göstermesine ve şehirlerde açlık yaşanmasına neden olmuştur. Salgın açlıkla beraber istikrarsızlık döneminin yaşanmasına da neden olmuştur. Mali problemlerden birisi de altı sikkelerin zayıflamasıdır. Ülkeler gelirlerinde azalış meydana gelmesine tepki göstermiş buna karşılık düşük nitelikli altın paralar basmıştır. Bu durum sonucunda da bakır sikkeler bu dönemde istikrarını yitirmiştir. Dolayısıyla Justinianus Vebası nedeniyle tarım ve ticaret bozulmuş, vergi gelirlerinde azalışlar meydana gelmiştir (Türk vd., 2020: s. 616).

1.4.2. Kara Veba Salgını

1346 yılında ortaya çıkan ve “kara ölüm” veya “kara veba” isimleriyle bilinen veba salgını ilk olarak Çin’de ortaya çıkan bir pandemidir. Kara Veba hastalığının Çin’de başlamış olup ticaret yolları üzerinden, özellikle de İpek Yolu ticaret yolu üzerinden Cenevizlilerin gemileri aracılığıyla taşınmış olduğu düşünülmektedir (Türkiye Bilimsel Ve Teknolojik Araştırma Kurum [TÜBİTAK], 2020). Salgın, 1353 yılına kadar devam etmiştir.

Şekil 1.2: Kara Ölüm Salgınının Toggenburg İncilinde Resim Edilmesi

Kaynak: (Wikipedia, 15 Kasım 2021, https://tr.wikipedia.org/wiki/Kara_%C3%96l%C3%BCm)

Kara Veba salgını, 75-100 milyon insanın hayatını kaybetmesine yol açmıştır. Bunun yanında sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik yaşamın da ciddi şekilde etkilenmesine neden olmuştur (Genç, 2011: s. 146). Karantinanın icadının Kara Veba salgınının ortaya çıktığı dönemde olması sosyal etkilerinden biri olabilir. Çünkü uygulanan karantinalar nedeniyle bireyler arasındaki sosyal ilişkiler zayıflamıştır. Veba salgınının kültürel hayata etkilerine bakıldığında ortaçağın ilerleyen kültürünün sonunu getirdiği ve o dönemde sanatın hastalıklı olarak ifade edildiği görülmüştür. Vebanın ortaya çıktığı dönemdeki siyasi duruma bakıldığında *“Avrupa’da görülen güç savaşlarını ve siyasal etkinlik çabalarını etkilediği görülmektedir. Güç ve siyasal etkinlik çabalarının en önemli dayanağı olan askeri kapasite, veba salgınları nedeniyle önemli zaafllara uğramıştır”* (Kohn’dan aktaran, Özden ve Özmat, 2014: s. 81). Veba

salgınından Avrupa orduları da ciddi düzeyde etkilenmiştir. Kara Veba salgını, Yüz Yıl Savaşlarını yeniden gündeme getirerek, İngiltere ve Fransa'nın barış anlaşmasını üç kez yenilemek zorunda kalmasına neden olmuştur (Kohn'dan aktaran Özden ve Özmat, 2014: s. 81).

Veba salgınının en önemli etkilerinden biri de ekonomik hayata olmuştur. Öncelikle Veba salgını nüfusun azalmasına sebebiyet verdiği için değirmenlerde veya tarlalarda çalışacak olan insan sayıları da azalış göstermiştir. Her çeşit yapılacak olan işe karşılık ödenecek olan ücretlerin miktarında da artış gerçekleşmiştir. Birçok insanın hayatını kaybetmesi aynı zamanda birçok arazi ve malikânenin boş kalmasına neden olmuştur. Arazileri veya malikâneleri kiralayan veya satın alan insanlar olmadığı için bu durum sonucunda da kira fiyatlarında ve arazilerin satış fiyatlarında ciddi düşüşler yaşanmıştır (Genç, 2011: s. 133-134). Salgının neden olduğu yıkıntı, uluslararası ticareti ciddi düzeyde sarsmış, hem kara hem de deniz ticareti durmuştur (Genç, 2011: s. 135).

1.4.3. Kolera Salgını

“Kolera, Vibrio cholerae adlı bir bakterinin yiyecek ve içeceklere bulaşması sonucu yayılan bir hastalıktır” (Acıbadem, 2020). Kolera salgını ilk olarak 19. Yüzyılda Hindistan'da ortaya çıkmıştır ve Asya ve Avrupa'yı ciddi bir şekilde etkilemiştir. 8 yıl dünyayı etkisi altına alan bu salgın, pandemi olarak yerini almıştır. Dünya genelinde bir milyondan fazla insanın ölümüne yol açan kolera salgını, 7 kez pandemi yapan bir salgındır.

Şekil 1.3: Le Petit Journal Dergisi Balkan Savaşları Sırasında Yaşanan Kolera Salgınına Kapağına Taşımıştır

Kaynak: (Wikipedia, 23 Ekim 2021, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Kolera>)

Kolera salgınında da diğer salgınlar da olduğu gibi sosyal, psikolojik, ekonomik bazı etkiler meydana gelmiştir. Öncelikle bireyler yapılan karantina uygulamalarından dolayı sosyal ilişkilerden mahrum kalmış bu durum da psikolojilerini olumsuz etkilemiştir. Ayrıca insanların ölümünden dolayı nüfuslar azalmış, ülkeler yeniden şekillenmiştir.

Salgının ekonomik etkilerine bakıldığında ise ülkelerin ticaretlerinin bozulduğu görülmektedir. Örneğin, Amerika'nın İzmir konsolosunun şehirdeki salgını hükümete haber vermesi üzerine, şehrin temel ürünü niteliğinde olan üzüm ve incirin Amerika'ya girmesi yasaklanmıştır. En fazla ihracatın yapıldığı ülke Amerika olduğundan dolayı bu yasaktan ziraatçılar ve özellikle de hazine ciddi derecede zarar görmüştür (Hizmet'ten aktaran Menekşe, 2020: s. 423). Dönemin koşullarına uygun olarak devleti yöneten kişiler mevcut salgın hastalığın önlenmesi amacıyla birtakım önlemler almıştır (Saraç, 2020: s. 18). Fakat uygulanmış olan karantina tedbirleri esnafların, tüccarların, şehir dışıyla ekonomik bağlantı içerisinde olan kişilerin maddi açıdan birtakım zorluklara maruz kalmalarına neden olmuştur (Menekşe, 2020: s. 426). Aynı zamanda İzmir'in ticari hareketliliği ciddi ölçüde etkilenmiştir. Bölgedeki ürünleri Avrupa ve Amerika'ya taşımakta olan gemiler gelmediği için limanlar boş kalmıştır. Yine salgın nedeniyle yapılmış olan göçler ticari hayatı olumsuz yönde etkilemiştir (Menekşe, 2020: s. 426).

1.4.4. Çiçek Hastalığı

14.-15. yüzyılları arasında ortaya çıkan ‘‘Çiçek hastalığı, her yaşta ve her cinsten kişilerde görülen, irinli kabarcıklar dökerek özellikle yüzde izler bırakan, ateşli, ağır ve bulaşıcı bir hastalıktır’’ (Erbil, 2020). Tarihsel süreç içerisinde en fazla ölüme sebebiyet veren ve geniş yayılım gösteren bir hastalıktır (Medical Park, 2020). Çiçek hastalığının ilk defa nerede görüldüğü ile ilgili kesin bir bilgi yoktur. Tarihçiler, ilk kez kuzey-doğu Afrika, Çin veya İndus vadisinde bulunan çiftçi topluluklarından çıkabileceğini ileri sürmektedir (Tuğcu). Çiçek hastalığı pandemiye neden olmamıştır ancak 20 milyondan fazla insanın ölümüne yol açtığı için ve birçok insanın gözlerinin kör olmasına sebebiyet verdiği için epidemi olarak kabul edilen bir salgın hastalıktır.

Şekil 1.4: Çiçek Hastalığına Yakalanan

Bir Kız(1973)

Kaynak: (Wikipedia, 15 Nisan 2021,

https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87i%C3%A7ek_hastal%C4%B1%C4%9F%C4%B1)

Çiçek hastalığı milyonlarca insanın ölümüne sebep olmasının yanı sıra ülkelerin siyasi yapısını değiştirmiş, bilim ve ekonomiyi etkilemiştir. Örneğin, bu salgın Aztek ve Maya uygarlıklarının yıkılarak Amerika kıtasının Avrupalılarca sömürgeleştirilmesi işlemini kolaylaştırmış, kıtanın kaderini hepten değiştirmiştir (aktaran Elçi, 2020: s. 5). Bu nedenle ülkelerin siyasi yapısı değişmiştir. Çiçek hastalığı, birçok bilimsel çalışmayı teşvik etmiştir. Çiçek hastalığının tedavisine yönelik olarak bilim insanı ve fizikçi olan Edward Jenner, 1796 yılında bir aşı geliştirmiştir ve bu aşı dünyadaki ilk aşı olmak üzere

tarihe yazılmıştır (Sanmartin, 2020). “18. Yüzyılda bilinen ilk aşı çiçek hastalığının tedavisi içi kullanılmıştır” (Aslan, 2020: s. 38). Bu nedenle salgının bilimsel alana etkisi olmuştur.

Çiçek hastalığı salgınının en önemli ekonomik sonucu ise ülkelerin para biriminin değeri kaybetmesi olmuştur.

1.4.5. İspanyol Gribi

İspanyol gribi, ilk olarak 1918-1920 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nde ortaya çıkan grip salgınıdır. Salgının yaklaşık 3 yıl sürdüğü söylenmektedir. En korkunç pandemi olarak nitelendirilen bu salgın, Birinci Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru ortaya çıkmıştır. Savaş dönemi olmasından dolayı salgın kısa sürede yayılmıştır. İspanyol gribinden dolayı yaşanan can kaybı ise yaklaşık 50 milyon civarındadır. Bu salgın o dönemde var olan Birinci Dünya Savaşı’ndan daha fazla can kaybına sebebiyet vermesiyle de bilinmektedir.

Şekil 1.5: İspanyol Gribi Salgınında Hastalanan Kişiler

Kaynak: (Aktan, 17.07.2020, <https://tr.euronews.com/2020/07/07/fotograflarla1918-ibpanyol-gribiabdsalg-nlara-kars-kat-edilen-mesafeyi-sorguluyor>)

İspanyol gribinin askeri ve ekonomik hayata önemli etkileri olmuştur. İlk olarak Amerikan ordusunda görülmüş olan bu salgın, itilaf ve ittifak devletleri ordularını da etkilemiştir. İtilaf Devletleri’nin lideri konumunda bulunan Almanya’nın ordusu, Fransa’ya son darbeyi vuracağı zaman grip salgınından dolayı bu konuda başarısız olmuştur. Savaş içerisine girmemiş olan İsviçre, İspanya, Hollanda ve İskandinav ülkeleri de yine grip salgınından etkilenen ülkeler arasındadır (Yolun, 2020: s. 132). Muharebe

içerisinde olan askerlerin de kabiliyetleri salgın nedeniyle azalmıştır. Ayrıca savaşı kazanan İtilaf devletlerinin istedikleri dünya düzeni kurulamamıştır ve asker sayıları salgın nedeniyle ciddi düzeyde azalmıştır.

İspanyol salgınının ekonomik yönde etkilerinin ortaya koyulması için İsveç'te bir çalışma yapılmıştır. Söz konusu çalışmada sermaye gelirlerinin %5-%6 oranında azalış gösterdiği, yoksulluğun ise %11 oranında artış gösterdiği hesaplanmış, salgınla ekonomik performans arasında bir ilişkinin söz konusu olduğu ortaya koyulmuştur (AEGON'dan aktaran Türk vd., 2020: s. 621). Örneğin, bu salgın Amerika'nın gelirinde kayıplara yol açmış, Hindistan'da ise tarım ekonomisine etkide bulunarak tarımsal üretimin azalmasına neden olmuştur (Bell ve Lewis'ten aktaran Türk vd., 2020: s. 621). İspanyol gribinin bir diğer etkisi ise iş gücünde ortaya çıkmıştır. Salgın nedeniyle iş gücünde sıkıntılar yaşanmış, bu durum sonucunda da bazı ülkelerde işçi sendikaları güçlenmiş, bazı ülkelerde ise işçi ücretleri artırılmıştır. Örneğin, ABD'de resmi olarak açıklanan sayılar *“imalat sektöründe ortalama işçi ücretinin 1915'te 21 cent iken 1920'de 56 cente çıktığını göstermektedir”* (Duarte, 2020).

1.4.6. Domuz Gribi

Domuz gribi, 2009 tarihinde Amerika'da görülen *“normalde domuzlarda görülen İnfluenza A adlı virüsün H1N1 alt tipinin mutasyon geçirerek insanlara bulaşmasıyla artık insandan insana geçen bulaşıcı bir solunum yolu hastalığıdır”* (Gözüküçük, 2021). Küresel bir salgın olmasından dolayı DSÖ tarafından pandemi olarak ilan edilmiştir. Daha sonra salgının gerilemesiyle birlikte 2010 yılında DSÖ, domuz gribi salgınının sona erdiğini ilan etmiştir. Domuz gribi dolayısıyla binlerce insan hayatını kaybetmiştir. Domuz gribinin insanların psikolojileri üzerinde ve ekonomi üzerinde olumsuz etkileri

olmuştur. Diğer salgınlarda olduğu gibi domuz gripinin ortaya çıkması da bireylerde güven kaybına ve korkulara yol açmıştır.

Şekil 1.6: Domuz Gribi

Kaynak: (Bölge Gündem, 24.01.2020, <https://www.bolgegundem.com/domuz-gribi-belirtileri-nelerdir-oldurucu-mu-domuz-gribinden-korunma-yollari-1162429h.htm>)

Bireylerin psikolojik anlamda etkilenmeleri ekonomiye de yansımıştır. Örneğin, bireyler korkularından dolayı harcama alanlarını değiştirmiştir buda piyasanın bozulmasına yol açmıştır. Domuz gribi salgını sonrasında salgından en fazla etkilenen ülkelerin milli gelirlerinde ciddi düzeyde azalmalar meydana gelmiştir. Aynı zamanda uluslararası borsalarda düşüşler meydana gelmiştir.

1.4.7. SARS-CoV Ve MERS-CoV Salgını

“Koronavirüsler, hayvanlarda veya insanlarda hastalığa neden olabilecek büyük bir virüs ailesidir” (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020). “İnsanlarda, birkaç koronavirüsün soğuk algınlığından Orta Doğu Solunum Sendromu (MERS) ve Şiddetli Akut Solunum Sendromu (SARS) gibi daha şiddetli hastalıklara kadar solunum yolu” enfeksiyonlarına yol açtığı bilinmektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020). SARS virüsünün ilk olarak Çin’in Guangdong bölgesinde bulunan bir egzotik hayvan pazarından yayıldığı düşünülmektedir. SARS virüsünün yayılım göstermesine sebep olan hayvanların “ana konağının Nalburunlu yarası familyasındaki cinsler, ara konağının ise misk kedileri olduğu belirlenmiştir” (Mıstık, 2020). MERS virüsüne ise, hayvanların özellikle de develerin neden olduğu düşünülmektedir (Medicana).

Covid-19 salgınıyla beraber son yirmi senede dünyada üç büyük CoV salgını yaşanmıştır (Karadem, 2020: s. 3). Kronolojik olarak bakıldığında, SARS-CoV ve MERS-CoV olarak adlandırılan CoV salgınlarından SARS salgını, 2002-2003 yılları arasında yaşanmış MERS salgını ise 2012 yılında yaşanmıştır (Cascella vd.'nden aktaran Karadem, 2020: s. 3). SARS salgını ilk kez Çin'de yaşanırken, MERS salgını ilk olarak Suudi Arabistan'da yaşanmıştır. Her iki salgın hastalıkta epidemi olarak ifade edilmiştir. Dolayısıyla pandemi olarak ilan edilmeden kontrol altına alınıp ortadan kaldırılmıştır. SARS-CoV salgını neticesinde hayatını kaybeden insan sayısı ortalama olarak 900, MERS-CoV salgını neticesinde hayatını kaybeden insan sayısı ise ortalama olarak 800 olarak tahmin edilmektedir.

Şekil 1.7: SARS-CoV/ MERS-CoV

Kaynak: (Ankara Bölgesi Veteriner Hekimleri Odası, 06.11.2021, <https://www.avho.org.tr/corona-virusu-hakkinda/>)

SARS-CoV ve MERS-CoV salgın hastalıkları insanları ciddi düzeyde etkilemiştir (Piret ve Boivin, 2021: s. 1). Bu tarz salgın hastalıklar, insanların yaşam tarzı değişikliklerine de neden olmuştur (Shalev ve Shapiro, 2020: s. 68). Örneğin, salgın nedeniyle restoranlara, sinemalara ve sporlara yapılan ziyaretlerde azalmalar olmuş, evlerde geçirilen vakitler artış göstermiştir (Smith, 2006: s. 3116). Dolayısıyla diğer salgın hastalıklarda olduğu gibi SARS ve MERS salgının da sosyal etkileri meydana gelmiştir. Sosyal ilişkileri bozulan bireylerin psikolojileri de bu durumdan olumsuz etkilenmiştir.

SARS salgını ekonomik hayatı da etkilemiştir. Salgın, 40 milyar dolarlık bir maliyet yaşanmasına neden olmuş, bu maliyetin çoğu da turizm sektöründen kaynaklanmıştır (Güneş'ten aktaran, Orkunoğlu, 2009: s. 3). Ayrıca sosyal hareketliliğin

azaltılması için yapılan kısıtlamalar birçok işyerinin gelirinde azalma meydana getirmiş, ülkelerin temel sektörlerini ekonomik kayıplara uğratmıştır.

Yukarıda sayılan salgın hastalıklara ek olarak, Kanamalı ateş hastalığı, Sarıhumma, Tifüs, Sıtma ve Kızamık gibi 20. Yüzyıla gelinceye kadar birçok salgın hastalık milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Ayrıca ortaya çıkan salgın hastalıklar, ekonomik ve sosyal bakımdan ortaya çıktığı dönemlerde insanlar için çok büyük sıkıntılara neden olmuşlardır (Yıldırım, 2020: s. 4). Salgın hastalıkların isimleri birbirinden çok farklı olsa da aslında ortak yönleri de bulunmaktadır. Örneğin, yaşanan salgın hastalıkların bazılarının *‘‘imparatorlukların önemli ölçüde güç kaybedip çökmesine, sınırların yeniden belirlenmesine, gerek ekonomik, gerek siyasal ve gerekse demografik sonuçlara yol açması ile dünyanın yeniden şekillenmesine neden olabileceği görülmüştür’’* (Demirdöğmez vd., 2020: s. 127). Dolayısıyla salgın hastalıklarla ilgili ortaya çıkan tek maliyet ölüm sayısının yüksek olması ve sosyal yaşamın bozulması değildir. Bunların yanı sıra mali ve ekonomik maliyetlerde söz konusudur (World Bank Group, 2019: s. 8).

1.5. GÜNÜMÜZDE GÖRÜLEN COVID-19 SALGINI

1.5.1. Ortaya Çıkışı

‘‘Covid-19 salgını ilk olarak Çin’in Vuhan Eyaleti’nde Aralık ayının sonlarında solunum yolu belirtileri (ateş, öksürük, nefes darlığı) gelişen bir grup hastada yapılan araştırmalar sonucunda 13 Ocak 2020’de tanımlanan bir virüstür’’ (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020). İlk olarak Vuhan’da ortaya çıkan bu virüs, açıklandığı ilk zamanlarda çıkış yeri olan Vuhan koronavirüsü adıyla anılmış, daha sonra 2003 yılında görülen SARS virüsünün yeni bir türü ortaya koyulmuş, bu durum sonucunda da 2019 yeni koronavirüsü ismiyle anılmıştır (Wikipedia, 2021). En son da DSÖ bu salgın hastalığı Covid-19 olarak adlandırmıştır (Türkiye Hudut Ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü [HSSGM], 2021) Covid-19 salgınının ortaya çıkmasına ise SARS-CoV-2 virüsü neden olmuştur.

Covid- 19 salgını ilk olarak Çin bölgesinde bulunan deniz ürünlerinden ve hayvan pazarında bulunan kişilerde saptanmıştır. Sonrasında insanlar arasında bulaşmış, Vuhan eyaleti başta olmak üzere diğer dünya ülkelerine yayılım göstermiştir (T.C. Sağlık

Bakanlığı, 2020). Covid-19 salgınının ortaya çıkması dünya genelinde bireyler arasında korku ve endişenin yaşanmasına neden olmuştur (Ahorsu vd., 2020: s. 1-2).

1.5.2. Pandemi İlan Edilişi

Dünyanın çeşitli yerlerinde eş zamanlı olarak yayılım gösteren ve birçok insan için tehdit unsuru olan salgın hastalıklar, DSÖ tarafından pandemi olarak ilan edilmektedir (Sabah Gazete, 2020). Covid-19 salgını, Çin’de ortaya çıkmasının ardından neredeyse tüm dünya ülkelerine yayılıp, birçok can kaybına sebebiyet vermiştir. Bu nedenle Covid-19 salgını, DSÖ tarafından 11 Mart 2020 tarihinde pandemi olarak ilan edilmiştir.

Covid-19 salgını DSÖ tarafından pandemi ilan edildikten sonra, DSÖ bu salgın hastalığı pandemi olarak ilan etme sebebini söz konusu virüsün yayılım hızına bağlamış ve bütün dünya ülkelerine dört adımdan oluşan bir öneride bulunmuştur. Atılacak olan adımları *“sırasıyla; hazır ve sakin olmak, virüsü tespit etmek, yayılmasını engellemek ve tedavi etmek, virüsün yayılmasını bastırmak ve hızını azaltmak, hastalığa karşı var olan bilgileri geliştirip diğer ülkelerle paylaşmak olarak”* açıklamıştır (İşlek vd., 2020: s. 15). Yani Covid-19 salgını birazda genel çapta alınmış olan koruyucu tedbirlerin daha da artırılmasını sağlamak için pandemi olarak ilan edilmiştir (Medipol Sağlık Grubu, 2020).

1.5.3. Covid-Salgınında Mevcut Durum

Günümüzde hala devam eden Covid-19 salgını, yıkıcı sosyal ve ekonomik sonuçları olan küresel bir pandemiye neden olmuştur (Rossman vd., 2021: s. 2). Covid-19 salgını, dünyada ilk olarak görüldüğü tarihten Aralık 2021 tarihine kadar dünya genelinde 5 milyondan fazla insanın ölümüne sebebiyet vermiştir hala da vermeye devam etmektedir. Covid-19 salgınının ortadan kaldırılması için bazı işletmelerin kapatılması ve sokağa çıkma yasaklarının ilan edilmesi vb. alınan tedbirler zaman zaman ölüm sayılarını düşürsede virüs mutasyona uğradığı için yeniden ölüm sayıları artış göstermiştir. Ölüm sayılarının ve vakaların azaltılması için aşılama çalışmaları tüm hızıyla devam etmektedir. Salgının ne zaman ortadan kalkacağı ise belirsizdir. Salgın ortadan kalksa dahi etkilerinin bir süre daha toplum ve ülke ekonomileri üzerinde kalacağı tahmin edilmektedir.

1.6. DÜNYADA COVID-19 SALGINININ GENEL ETKİLERİ

Covid-19 salgınının etkileri sağlık alanıyla sınırlı kalmamıştır (Bhuiyan vd., 2020: s. 1). Covid-19 salgınının insan ve toplum yaşantısı üzerinde ekonomik, demografik, sosyal, psikolojik, siyasi, bilimsel vb. etkileri olmuştur. Covid-19 salgınının ekonomik etkilerine bakıldığında makroekonomik değişkenler ve sektörler üzerinde salgının önemli etkileri olduğu görülmüştür. Tezin asıl konusu ekonomik etkiler olduğu için ilerleyen başlıklarda ekonomik etkiler ayrıntılı bir şekilde anlatılacaktır. Diğer etkileri ise aşağıdaki gibidir:

1.6.1. Demografik Etkiler

Covid-19 salgınının demografik etkilerine bakıldığında salgından dolayı birçok insanın hayatını kaybettiği bu nedenle de dünya genelinde nüfusun azaldığı görülmektedir. Örneğin ABD, salgının başladığı günden bugüne kadar ki süreçte en çok can kaybının yaşandığı ve en çok vakanın görüldüğü ülkedir. Daha sonra İngiltere, İtalya, Hollanda, Fransa, Almanya vb. ülkelerde birçok can kaybı yaşanmış, dolayısıyla ülkelerin nüfusunda azalışlar meydana gelmiştir. Aynı zamanda Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu tarafından salgın döneminin nüfus oranları üzerindeki etkilerini inceleyen bir rapor yayımlanmıştır. Raporda, Covid-19 salgınının Avrupa ülkelerinde ve ABD’de doğum oranlarını azalttığı tespit edilmiştir (Trt Haber, 2021).

1.6.2. Sosyal Etkiler

Covid-19 süreciyle birlikte sosyal ilişkiler uzaktan yürütölmeye başlanmış ve pek çok sosyal yaşantıya ara verilmek zorunda kalınmıştır. Covid-19 salgınının ortadan kaldırılması için uygulanan karantina önlemleri, bazı işyerlerinin kapatılması, sokağa çıkma yasakları, seyahat kısıtlamaları vb. kısıtlamalar insanların sosyal hareketliliğini azaltmış, evde daha fazla vakit geçirmelerine neden olmuştur. Ev ortamında geçirilen vakitlerin artmasının aile içindeki ilişkileri zayıflattığı, kadınlara ve çocuklara uygulanan şiddet olaylarının ise artış gösterdiği ortaya koyulmuştur (Nar, 2020: s. 372). Ayrıca boşanma olayları da artış göstermiştir. Bu nedenle salgının ortadan kaldırılması için alınan önlemler salgın hastalığın bulaşma hızının kontrol edilmesi için etkili ve başarılı

bir çözüm yolu olsa da insanlar sosyal yaşantının gerektirdiği karşılıklı olarak yapılan etkileşimden mahrum kalmaktadır (Nar, 2020: s. 372).

1.6.3. Psikolojik Etkiler

İnsanların sosyal ilişkilerden uzak kalması veya yeteri düzeyde yararlanamaması depresif ve kaygı belirtilerine yol açıp, yalnızlık duygularının artmasına neden olabilmektedir (Yüksek İhtisas Üniversitesi, 2020: s. 4-5). Bu nedenle Covid-19 salgınının dünya ülkelerinin genelinde ciddi düzeyde zihinsel sağlık krizine yol açabileceği düşünülmektedir (Sayılı vd., 2020: s. 83). Daha önceki yıllarda salgın hastalıkların etkilerinin ortaya koyulmasını sağlamak amacıyla yapılmış olan araştırmalar, *“bulaşıcı bir hastalığa maruz kalan kişilere uygulanan karantinaların, stres semptomları, kafa karışıklığı ve öfke dahil olmak üzere zararlı psikolojik etkilere yol açabileceğini göstermiştir”* (Brooks’dan aktaran Beck vd., 2020: s. 1). Örneğin, Hindistan’da yapılmış olan bir çalışmada, alınan karantina tedbirlerinin bireyleri psikolojik olarak olumsuz yönde etkilediği, genel olarak mutsuzluk düzeylerini artırdığı ifade edilmiştir (Sujathan ve Azad, 2020).

1.6.4. Siyasi Etkiler

Covid-19 salgınıyla mücadelede hem sağlık alt yapısı bakımından hem de ekonomi bakımından başarılı olamayan iktidarların yapılacak olan bir seçimle oy oranlarında düşüşler yaşayabileceği ve yapılan seçimleri kaybedebileceği söylenebilir. Bu duruma karşılık Covid-19 salgınının gidişatına göre karşı tarafta olan siyasi aktörlerin ise güçlenebileceği söylenebilir (Nar, 2020: s. 373). Aynı zamanda Covid-19 salgını nedeniyle ülkeler arasında yaşanan bazı ilişkiler tamamen değişime uğrayabilir. Örneğin, Covid-19 salgınıyla mücadele kapsamında İtalya ve İspanya tıbbi malzeme isteğinde bulunmuş, bu yardım isteğinde ABD tarafından yalnız bırakılmıştır. İstenilen yardım destekleri öncelikle Türkiye tarafından sonra da Rusya ve Çin tarafından karşılanmıştır. Türkiye’nin yardım amacıyla İtalya’ya göndermiş olduğu tıbbi malzemelere Fransa tarafından el konulmaya çalışılmıştır (Nar, 2020: s. 374). Fransa’nın kendi ülke vatandaşlarının gereksinimlerini ortaya sürerek bu malzemelere el koyma çabaları, ülkeler arasında yaşanan siyasi ilişkilerin zedelenmesine yol açabilir.

1.6.5. Bilimsel Etkiler

Covid-19 salgınıyla beraber salgın hastalığa bir çare bulunabilmesi için ve salgın hastalığın önüne geçebilmek için bütün bakışlar bilim dünyasının üzerindedir. Üniversiteler, laboratuvarlar ve araştırma kuruluşları ellerinde olan işleri bir kenara koyarak salgın hastalığa bir çare bulmaya başlamıştır. Belki de dünya tarihinde ilk kez dünyanın her yanında ayrı ayrı bulunan bilim insanları ortak bir amaç uğruna toplanmıştır. Salgın hastalığın ortadan kaldırılması amacıyla bir araya gelmiş olan bilim dünyası, uluslararası yapılan işbirliği sayesinde birkaç aylık süre zarfında bir dizi aşı geliştirmiştir (STM ThinkTech, 2020: s. 1). BioNTech'in geliştirmiş olduğu aşı ise kullanılmış olan yeni teknolojilerden dolayı geleneksel aşılardan ayrılmaktadır. BioNTech aşısında, mRNA adıyla bilinen teknoloji kullanılmaktadır (BBC News, 2021). Ayrıca Covid-19 salgınının sosyal, psikolojik, ekonomik vb. etkilerinin ortaya koyulması amacıyla ve salgının mutasyona uğraması sonucunda ortaya çıkan Delta varyantı adlı virüsün belirtilerinin ortaya koyulması amacıyla tüm dünya ülkelerinde akademik çalışmalar yürütülmektedir. Örnek verilecek olursa Teslimat ve Scholsz (2020) tarafından salgınların ve pandemilerin ekonomik etkilerinin ortaya koyulması amacıyla araştırma yapılmış, International Monetary Fund (2020) tarafından Covid-19 salgını sonrası dünyanın yeni ekonomik görünümü araştırılmıştır. Bunlarla beraber birçok akademik çalışma yürütülmeye devam etmektedir.

Görüldüğü gibi Covid-19 salgını, insan sağlığını bozmakla kalmayıp dünya nüfusunun azalmasına yol açmış, insanların sosyal yaşamını, psikolojilerini, ekonomik ve siyasi ilişkilerini de bozmuş, bilimsel alana etkide bulunmuştur. Covid-19 salgınının insanların yaşantıları üzerinde yaratmış olduğu olumsuz etkilerin önümüzdeki senelerde de devam edebileceği düşünülmektedir (Hupp, 2020: s. 1441). Ayrıca salgın nedeniyle küresel toplumun birçok yönünün tamamen değişebileceği de beklentiler arasındadır (Barnes, 2020: 1).

1.7. DÜNYA EKONOMİSİNDE COVID-19 SALGINININ ETKİLERİ

Covid-19 salgını, birçok dünya ülkesinde ekonomik ve politik anlamda kriz yaşanmasına sebep olmuştur (Gündüz, 2020: s. 449). *‘Yaşanan bu durum dünyanın en büyük ekonomileri de dahil olmak üzere birçok ülkeyi ekonomik durgunluk ve krizle karşı*

karşıya'' bırakmıştır (Türk vd., 2020: s. 626). Daha önceki yıllarda yaşanmış olan ekonomik krizlerden farklı olarak Covid-19 salgından dolayı *'hem gelişmekte olan ekonomiler hem de gelişmiş ekonomiler''* etkilenmiştir. Yani söz konusu salgından dolayı dünya ekonomisi ciddi bir baskı altına girmiştir (Burhanuddin ve Abdi, 2020: s. 90). Covid-19 salgınının dünya ekonomisi üzerindeki etkileri aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Covid-19 salgınının ekonomiyi etkilediği birden fazla kanal bulunmaktadır (Fernandes, 2020: s. 3). Örneğin büyüme, işsizlik, enflasyon, döviz kuru vb. makroekonomik değişkenler Covid-19 salgınından dolayı olumsuz etkilenmiştir. Covid-19 salgını nedeniyle büyüme oranında düşüşler, işsizlik ve enflasyon oranında artışlar, dış finansmanda zorluklar, ödemeler dengesinde ise bozulmalar yaşanabileceği ortaya koyulmuştur (Aydınlı vd., 2020: s. 3).
- Covid-19 salgını, birçok ülkede hem talep hem de arz şoklarının yaşanmasına neden olmuştur (Baldwin ve Mauro, 2020). Talebin hızla bir şekilde azalış göstermesi ve arz kısmında ise *'işletmelerin nakit depolaması şeklinde bir pozisyon almaları''* sebebiyle arz şokları meydana gelmiştir (Işık, 2021: s. 147).
- Salgın birçok ülkeye yayılım gösterince telaş ve risklere de neden olmuş, bu durum da borsalara yansımıştır. Covid-19 salgınından dolayı tüm dünyada borsalar negatif yönde etkilenmiş, yatırımlar, ticari faaliyetler, çeşitli turistik seyahatler, müsabakalar vb. birçok etkinlik durdurulmaya başlanmıştır (Demirdöğen ve Yorulmaz, 2020: s. 5- 15).
- Dünya ülkelerinin genelinde borsalarda ilaç firmaları ve depoları, *'temizlik ürünleri şirketleri, toptan ve perakende market hisseleri, özel sağlık kuruluşları, çevrimiçi oyun, eğitim ve eğlence şirketlerinin''* hisse fiyatlarında artışlar meydana gelmiştir. Petrol, bankacılık, endüstri ve üretim sanayii işletme şirketlerinin hisse fiyatlarında ise azalışlar meydana gelmiştir. Ayrıca birçok havayolu taşımacılık faaliyetinde bulunan şirket, hem ulusal hem de uluslararası uçuş kapasitelerini düşürme yoluna gitmiştir. Bundan dolayı dünya ülkelerinin genelinde bütün havayolu şirketlerinin hisse değerleri sene başındakine göre borsada önemli düzeyde düşüşler yaşamıştır (Demirdöğen ve Yorulmaz, 2020: s. 5- 15).

- Çin’de ve Covid-19 salgınının yayılım gösterdiği diğer ülkelerde fabrikalar çalışma faaliyetlerini durdurmuştur. Dünyanın fabrikası olarak faaliyet sürdüren Çin’deki üretim aksaklıklarından dolayı küresel tedarik zinciri zarar görmüş ve risk altına girmiştir. Ayrıca söz konusu salgından dolayı üretimin azalış göstermesi petrolde talep yönünde düşüş yaşanması riskinin ortaya çıkmasına neden olmuş ve petrol fiyatlarında düşüşler yaşanmıştır (Demirdöğen ve Yorulmaz, 2020: s. 7-9).
- Ülke ekonomilerinde turizm, enerji, havacılık vb. birçok sektör olumsuz etkilenmiştir. Talebi artış gösteren bazı sektörler ise olumlu yönde etkilenmiştir. Özellikle bu süreçte salgından korunabilmek için kullanılan ‘*maske, dezenfektan ve temizlik ürünleri sektörlerinin ve perakende toptan market şirketlerinin*’ hisse değerlerinde artışlar meydana gelmiştir (Demirdöğen ve Yorulmaz, s. 2020: 6).
- Ülkeler içinde bile salgından dolayı ortaya çıkan krizin yükü, gruplar arasındaki eşitsizliğin artmasına neden olmuştur. Daha az eğitilmiş olan işçiler, gençler, kadınlar ve kayıt dışı olarak istihdam edilen kişiler tarafından gelir kayıpları yaşanmıştır (Gopinath, 2021). Çünkü devlet işlerinde çalışan eğitilmiş insanlar hala işlerine devam ederken özel sektör de çalışan birçok vatandaş kısıtlamalardan dolayı işsiz kalmıştır veya gelirleri azalmıştır. Bu durumda gelir kayıplarına neden olmuştur.
- Dünya ülkeleri, salgının yayılmasını yavaşlatabilmek için birtakım özel önlemler almıştır ve işyerlerinin kapatılması vb. yasaklama uygulamalarını benimsemiştir (Gelder vd’lerden aktaran Am vd., 2020: s. 549). Koyulan yasaklar, ülke ekonomileri üzerinde hızlıca etkisini göstermiş, birçok sektör daralmalar yaşamıştır (Kılıç, 2020: s. 76). Bu nedenle Covid-19 salgınıyla mücadele için koyulan kısıtlamalar bir yandan da ekonomik kayıpların yaşanmasına neden olmuştur (Hadiwardoyo vd., 2020: s. 83).

Covid-19 salgınının ne zaman biteceği belirsizken, salgın bitse dahi ekonomik etkiler üzerinde meydana gelen dalgalanmalar, dünya ekonomisini bir süre daha etkileyecektir (Teslimat ve Scholz, 2020: s. 1)

BÖLÜM 2: COVID-19 SALGINI VE TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

2.1. TÜRKİYE’DE COVID-19 SALGINI

2.1.1. Salgının Türkiye’de Görülmesi

Türkiye’de Covid-19 salgını ilk olarak yüksek ateş, öksürük şikâyeti olan bir hastanın hastaneye başvurması üzerine yapılan araştırma sonucunda saptanmış, 11 Mart 2020 tarihinde ise Sağlık Bakanı Fahrettin Koca tarafından basın açıklamasıyla topluma duyurulmuştur. Türkiye’de tespit edilen ilk vakanın virüsü Avrupa ülkelerinden kapıldığı, dış dünyadan izole edildiği, aile üyelerinin ve yakın çevrelerinin gözetim altına alındığı topluma duyurulmuştur. İlk vaka açıklandıktan sonra da 15 Mart 2020 tarihinde salgından dolayı ilk can kaybının yaşandığı açıklanmıştır. 1 Nisan 2020 tarihinde ise Covid-19 salgını vakalarının Türkiye’de bulunan bütün illere yayıldığı açıklanmıştır.

2.1.2. Alınan İlk Tedbirler

Türkiye’de Covid-19 salgınının ülkeye girişinin geciktirilmesi, halk sağlığının korunabilmesi, salgının sosyal ve ekonomik bütün olumsuz etkilerinin minimum seviyede tutulabilmesi için kurumsal, bireysel, yasal ve ekonomik önlemler alınmış ve aşama aşama uygulanmıştır (Akgün, 2020: s. 201). Vatandaşlardan da bunlara zorunlu olarak uyulması istenmiştir. Türkiye’de alınan ilk tedbirler aşağıdaki gibidir (BBC News, 2020; Bilgili, 2020: s. 129; Şirin ve Özkan, 2020: s. 10):

- 6 Ocak 2020 tarihinde Sağlık Bakanlığı yapısı içerisinde Covid-19 salgınına karşı operasyon merkezi oluşturulmuştur.
- 10 Ocak 2020 tarihinde “*Sağlık Bakanlığı Koronavirüs Bilim Kurulu*” oluşturulmuştur.
- 14 Ocak 2020 tarihinde Sağlık Bakanlığı tarafından ilk Covid-19 salgını rehberi hazırlanmıştır.
- 20 Ocak 2020 tarihinde çeşitli havalimanlarında “*Çin’in Vuhan ve Hong Kong kentleri ile ABD ve Rusya*” gibi ülkelere gelmiş olan yolcuların ateş seviyeleri ölçülmeye başlanmıştır.

- 24 Ocak 2020 tarihinde Çin'den gelmiş olan yolcular havalimanlarında bulunan termal kameralar aracılığıyla izlenmeye başlanmıştır.
- 31 Ocak 2020 tarihinde Türk Hava Yolları(THY) tarafından Çin'deki dört noktaya yapılan uçuşlar durdurulmuştur.
- 1 Şubat 2020 tarihinde Çin'den tahliye uçuşu aracılığıyla Türkiye'ye götürülmüş olan kişiler, Ankara'da 14 gün boyunca karantinaya alınmıştır.
- 3 Şubat 2020 tarihinde Çin'den yapılan bütün uçuşlar durdurulmuştur.
- 7 Şubat 2020 tarihinde Çin'den yapılan hayvan ithalatı durdurulmuştur.
- 23 Şubat 2020 tarihinde İran'da Covid-19 salgınının yayılım göstermesiyle birlikte, İran'dan demiryolu, kara ve hava ulaşimleri durdurulmuştur.
- 29 Şubat 2020 tarihinde İtalya, Irak ve Güney Kore'yle yapılan uçuşlar durdurulmuştur.
- 2 Mart 2020 tarihinde Suudi Arabistan'a umre ziyaretine giden kişilerin sınırda ateşleri ölçülmeye başlanmış, umreden dönen kişilerin evlerinde 14 gün boyunca karantinada bulunmaları önerilmiştir.
- 11 Mart 2020 tarihinde Türkiye'de ilk kez Covid-19 salgını vakası tespit edilmiştir.
- Türkiye'de ilk vakanın görüldüğü 11 Mart tarihinden bu güne kadar *''Sağlık Bakanlığı Koronavirüs Bilim Kurulu''* tarafından hazırlanmış olan ulusal rehberle birlikte, tedbir, korunma ve tedavi, filyasyon müdahaleleri yapılmıştır.
- 12 Mart 2020 tarihinde Cumhurbaşkanı Erdoğan başkanlığında, bütün bakanların katılmış olduğu bir Covid-19 toplantısı düzenlenmiştir. Yaklaşık 5 saat sürmüş olan söz konusu toplantıdan yüksek öğretim kurumları dahil bütün okulların tatil edilmesi, kamuda görev yapanların yurtdışına çıkmalarının izinlere bağlanması, yapılacak olan spor müsabakalarının seyirci olmadan oynanması gibi kararlar çıkmıştır.
- 14 Mart 2020 tarihinde aralarında Fransa, Almanya ve İspanya'nın da olduğu, Avrupa ülkeleriyle yapılan uçuşlara ara verilmiştir. Azerbaycan sınırı ise taşımacılık işlemleri hariç geçişlere kapatılmıştır.
- 15 Mart 2020 tarihinde umreden dönen kişilerin öğrencilerin yurtlarında 14 gün boyunca karantinada kalması uygulamasına zorunlu olarak başlanmıştır.

- 16 Mart 2020 tarihinde gece kulüpleri, barlar, kafeler, sinemalar, tiyatrolar, spor salonları kapatılmıştır. Camilerde toplu olarak yapılan ibadetler sonlandırılmıştır. Yurtdışından dönen tüm kişilere ise 14 gün karantina zorunluluğu getirilmiştir.
- 17 Mart 2020 tarihinde aralarında Mısır, İngiltere ve Suudi Arabistan'ın da olduğu ülkeler ile yapılan uçuşlar durdurulmuştur. Covid-19 salgını nedeniyle ilk ölüm yaşanmıştır.
- 19 Mart 2020 tarihinde Bulgaristan ve Yunanistan ile sınır kapıları kapatılmış, spor karşılaşmaları ise durdurulmuştur.
- 20 Mart 2020 tarihinde bütün özel hastaneler pandemi hastanesi olarak ilan edilmiştir. Kültürel ve bilimsel amaçla yapılan etkinlikler ise ertelenmiştir.
- 21 Mart 2020 tarihinde 46 ülke ile yapılan uçuşlar durdurulmuştur. Kuaför ve güzellik salonları ise kapatılmıştır.
- 27 Mart 2020 tarihinde THY sadece beş ülke hariç bütün ülkelere yapılacak uçuşları durdurduğunu açıklamıştır. Yurtiçi uçuşların da sayısı azaltılmıştır.
- 3 Nisan 2020 tarihinde 20 yaşın altında bulunan kişilere sokağa çıkma yasakları getirilmiş, bu durumdan işçiler istisna tutulmuştur.
- 4 Nisan 2020 tarihinde 30 büyükşehir ve Zonguldak iline seyahat kısıtlaması getirilmiştir
- 10-13 Nisan 2020 tarihinde *“Türkiye’de ilk hafta sonu sokağa çıkma yasağı”* uygulanmıştır.
- 18-19 Nisan 2020 tarihinde 31 ilde sokağa çıkma yasakları ikinci kez uygulanmıştır.
- 23-26 Nisan 2020 tarihinde *“resmi tatil ile birleştirilerek 31 ilde hafta sonu 4 günlük sokağa çıkma”* yasağı uygulanmıştır.
- 6 Mayıs 2020 tarihinde Sağlık Bakanı Fahrettin Koca tarafından salgınla mücadele kapsamında ikinci aşamaya geçildiği açıklanmıştır. İkinci aşamada, kontrollü olarak sosyal yaşantıya yeniden döneleceği açıklanmıştır.
- 23-26 Mayıs 2020 tarihinde Ramazan Bayramı’nda ülkenin her yerinde 4 gün boyunca sokağa çıkma yasağı uygulanmıştır.
- 1 Haziran 2020 tarihinde normalleşme dönemi başlamıştır. Restoranlar, kafeler ve kahvehaneler, yüzme havuzları, parklar, spor salonları vb. işletmeler saat ve kural kısıtlamalarıyla birlikte yeniden açılmıştır. Havalimanlarında yurt içinde

yapılan uçuşlara izin verilmiştir. Sokağa çıkma kısıtlamaları kademi olarak kaldırılmıştır.

- Daha sonra vakalar yeniden artış göstermiştir. Yukarıda sayılan kısıtlamalardan bazıları ülke genelinde yeniden uygulanmıştır. 8 Eylül 2020 tarihinde ise vaka sayılarının hızla yükselmesiyle birlikte tüm alanlarda maske takmak zorunlu hale gelmiştir.

Bunlara ek olarak Covid-19 salgını için aşılar geliştirilmeye başlanmış ve bireylerin aşılınması zorunlu hale getirilmiştir. Görüldüğü gibi Türkiye’de uygulanan ilk tedbirler tamamen vatandaşların sağlığına yöneliktir. Diğer bir ifadeyle Türkiye’de yapılan ilk çalışmalar salgın hastalığın yayılmasını engellemek ve ortadan kaldırılmasını sağlamaya yöneliktir.

2.1.3. Mevcut Durum

Covid-19 salgını Türkiye genelinde hala devam eden bir salgındır. Türkiye’de Covid-19 salgınının ortaya çıktığı tarih olan 11 Mart 2020 tarihinden Aralık 2021 tarihine kadar yaklaşık 80 bin kişi hayatını kaybetmiştir, hala da birçok kişi hayatını kaybetmeye devam etmektedir. Diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de can kayıplarının azaltılması için aşılama çalışmaları devam etmektedir. Türkiye’de ilk Covid-19 aşısı Sağlık Bakanı Fahrettin Koca’ya 13 Ocak 2021 tarihinde yapılmıştır. Bu tarihten Aralık 2021 tarihine kadar ki süreçte ülke genelinde 1. 2. ve 3. Doz toplamı olmak üzere yaklaşık 120 bin aşı yapılmıştır. Covid-19 salgını vakaları bir önceki başlıkta sayılan ilk tedbirlerden sonra ve aşılama çalışmalarından sonra zaman zaman azalsa da yeniden artış göstermektedir. Bu nedenle uygulanan kısıtlamalardan bazıları zaman zaman kaldırılrsa da vakaların aniden artış göstermesiyle birlikte yeniden uygulamaya koyulmaktadır. Uygulanan kısıtlamalar ülke genelinde toplumsal maliyetlere neden olmuş, vatandaşları olumsuz şekilde etkilemiştir. Örneğin, sokağa çıkma yasaklarının getirilmesi, sosyal mesafe kuralının uygulanması, karantina uygulamasının getirilmesi vb. tedbirler sosyal yaşamların ve ekonomilerin yavaşlamasına yol açarak toplum üzerinde maliyet oluşmasına neden olmuştur (Ersoy vd., 2020: s. 147). Diğer bir ifadeyle sosyal mesafe hayat kurtarmaktadır ancak ekonomik faaliyetlerin azalması nedeniyle toplum üzerine büyük maliyetler de getirmektedir denilebilir (Thunström vd., 2020: s. 1). Ancak maliyetlere tüm insanlar

katlanmak zorundadır. Bu nedenle maliyetlere katlanmayanlara örneğin maske takmayanlara para cezası gibi çeşitli yaptırımların uygulanması kararlaştırılmıştır.

Covid-19 salgını sonrasında, üç tane temel öngörü de öne çıkmıştır. Bunlardan birincisi Covid-19 salgınının sadece sağlık sistemiyle kalmayıp aynı zamanda yaşamın tüm boyutlarını da etkileyeceği, ikincisi Covid-19 salgını sonrasında *‘hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı*, üçüncüsü ise *yeni normallerle yaşamaya devam edileceği*” öngörüsüdür (Karakaş, 2020: s. 545).

2.2. TÜRKİYE’DE COVID-19 SALGINININ GENEL ETKİLERİ

Covid-19 salgınının Türkiye’de yaşayan bireyler ve toplum yaşantısı üzerinde ekonomik, demografik, sosyal, siyasi, bilimsel vb. etkileri olmuştur. Türkiye ekonomisinde Covid-19 salgınının etkilerine bakıldığında birçok makroekonomik değişkenin ve mali aracın olumsuz yönde etkilendiği, ülkenin temel sektörlerinin durma noktasına geldiği görülmektedir. Tezin asıl konusu ekonomik etkiler olduğu için ilerleyen başlıklarda ekonomik etkiler ayrıntılı olarak ortaya koyulacaktır. Türkiye’de Covid-19 salgınının diğer etkileri ise aşağıdaki gibidir:

2.2.1. Demografik Etkiler

Türkiye’de Covid-19 salgınının ortaya çıktığı tarihten bugüne kadar ki süreçte yaklaşık 80 bin kişi hayatını kaybetmiştir. Dolayısıyla diğer dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye’de de nüfusta azalmalar meydana gelmiştir. Nüfus azalmalarının yanı sıra demografik işleyişten sapmalar da ortaya çıkmıştır. Türkiye’de salgından demografik olarak en fazla etkilenen il İstanbul olmuştur. İstanbul’un yıllara göre nüfusu aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.1: Yıllara Göre İstanbul Nüfusu

Yıl	İstanbul Nüfusu	Erkek Nüfusu	Kadın Nüfusu
2020	15.462.452	7.750.836	7.711.616
2019	15.519.267	7.790.256	7.729.011
2018	15.067.724	7.542.231	7.525.493
2017	15.029.231	7.529.491	7.499.740
2016	14.804.116	7.424.390	7.379.726
2015	14.657.434	7.360.499	7.296.935
2014	14.377.018	7.221.158	7.155.860
2013	14.160.467	7.115.721	7.044.746
2012	13.854.740	6.956.908	6.897.832
2011	13.624.240	6.845.981	6.778.259
2010	13.255.685	6.655.094	6.600.591
2009	12.915.158	6.498.997	6.416.161
2008	12.697.164	6.386.772	6.310.392
2007	12.573.836	6.291.763	6.282.073

Kaynak: (Nüfusu.com, <https://www.nufusu.com/il/istanbul-nufusu>)

Türkiye İstatistik Kurumu(TÜİK)'nun yıllara göre yayımlamış olduğu İstanbul nüfusuna bakıldığında İstanbul'un nüfusunun bir önceki yıla göre 56 bin 815 kişi azalarak 15 milyon 462 bin 452 kişiye düştüğü (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2021) görülmüştür. İstanbul nüfusu, 2001 yılından bu yana ilk kez gerileyerek azalış göstermiştir. Dolayısıyla, İstanbul ilinde salgından dolayı ters yönlü bir nüfus hareketi ortaya çıkmıştır. Çünkü salgından dolayı söz konusu ortamda ekonomik ve sosyal kayıplar artış göstermiş, sosyal sorunlar gittikçe derinleşmiş ve psikolojik bozukluklar ortaya çıkmıştır. Bu durumlar karşısında ise çalışan kişiler iş yerlerine gitmeden çalışabildiklerinden dolayı kendilerini nüfusun az olduğu bölgelere taşımaları anlaşılması gereken bir durumdur. Bu nedenle Covid-19 salgını alışılmış demografik işleyişten sapma gerçekleşmesine neden olmuştur (Civelek, 2021).

2.2.2. Sosyal Etkiler

Covid-19 salgınının etkisini artırmasıyla beraber karantina uygulamaları yapılmış, eğitim veren kurumlar, iş yerleri, insanların sosyal yaşantılara katılım gösterdikleri mekânlar geçici olarak kapatılmıştır veya sosyal mesafe kurallarına uygun olarak düzenlenmiştir. Okullar, iş arkadaşları ve akranların bir arada olduğu gruplar yani kişilerin toplumsallaşmasında önemi büyük olan bütün bu unsurlar askıya alınmıştır. Yüz

yüze şeklinde, karşılıklı olarak iletişim sistemi olmadığı için de toplumsallaşmanın fonksiyonu da geçici olarak zayıflamıştır. Yani salgından korunabilmek için insanlar kendi sınırlarına çekilmiş, kapanma uygulamalarıyla birlikte insanlar arasındaki etkileşimler evin içine sığdırılmıştır (Güven, 2020). İnsanların eğlenip vakit geçirebilecekleri kafe, restoran gibi işletmeler kapatılmıştır. Bütün bunlar ise insanların gittikçe asosyalleşmesine, sosyal yaşamlarının zedelenmesine neden olmuştur.

2.2.3. Psikolojik Etkiler

Türkiye’de Covid-19 salgınının yaratmış olduğu şok bireylerin korku, depresyon, travma, endişe, kaygı yaşamasına neden olarak psikolojileri üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Uygulanan karantinalardan dolayı evde geçirilen zamanların artması, bireylerin gittikçe sosyal yaşamdan uzaklaşması psikolojilerinin daha da bozulmasına zemin hazırlamıştır. Covid-19 salgınının ruh sağlığına etkilerinin ortaya koyulması için Türkiye’de yapılan bir araştırmada, Covid-19 salgınının bireylerin ruh sağlığını etkilediği, tahammülsüzlük, endişe, korku, kaygı, depresyon ve strese yol açtığı ortaya koyulmuştur (Yıldırım: s. 152-160). Yine Covid-19 salgınının psikolojik etkilerinin ortaya koyulması amacıyla yapılan bir araştırmada Covid-19 salgınının insan psikolojisi üzerinde bırakmış olduğu etkilerin bireysel farklılıkları içerdiği, insanların yaşamlarını tehdit eden Covid-19 salgını boyunca ve salgın sonrasında *“strese bağlı ve travmatik etkilerin, kişinin sahip olduğu sosyal ve kültürel özelliklere, sosyoekonomik koşullara, psikolojik iyi oluşuna ve bireysel özelliklerine göre”* farklılık göstermesinin muhtemel olduğu ortaya koyulmuştur (Aşkın vd., 2020: s. 309).

2.2.4. Siyasi Etkiler

Bütün dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye’de de Covid-19 salgını, 2020 yılında siyasete damgasını vurmuştur. İktidarla muhalefet arasında geçen tartışmalardan bir yenisi de Covid-19 salgını olmuştur. Sağlık Bakanlığı tarafından, Mart ayında Türkiye’de görülen ilk Covid-19 salgını vakasının açıklanmasından sonra iktidarla muhalefet arasında salgın tartışması tüm yıl boyunca sürmüştür. Bu konudaki tartışmalardan bazıları aşağıdaki gibidir (DW, 2020):

- Cumhurbaşkanı Recep Erdoğan'ın Covid-19 salgınıyla mücadele kapsamında, "Biz bize yeteriz" adlı sloganla başlatmış olduğu bağış kampanyası üzerinden tartışmalar yapılmıştır. IBAN numarası, siyasetin ve sokakların temel gündem maddesi olmuştur. Erdoğan, vatandaşlardan verilen IBAN numarasına bağışta bulunmalarını istemiştir. Hükümet tarafından IBAN numarası verilip, halktan bağış toplama uygulaması, muhalefet tarafından eleştirilmiştir. Erdoğan'ın açıklamış olduğu bağış kampanyasını, *“CHP’li Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Mansur Yavaş’ın 6 milyon Tek Yürek ve yine CHP’li İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Ekrem İmamoğlu’nun da Birlikte Başaracağız”* kampanyası ardından başlatması, AKP ile CHP arasında yaşanan Koronavirüs gerilimi olarak değerlendirilmiştir.
- Türkiye’de ortaya çıkan vaka sayılarının artış göstermesiyle birlikte alınacak tedbirler noktasında da iktidar ve muhalefet arasında görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Muhalefet, daha uzun süreyi kapsayan sokağa çıkma yasağı davetinde bulunmuş, hükümet ise muhalefetin uzun süreyi kapsayan sokağa çıkma yasağı davetine karşılık vermeyerek, geceleri ve hafta sonlarını kapsayan dar kapsamlı sokağa çıkma yasakları uygulamıştır.
- Muhalefet, Sağlık Bakanlığı tarafından Covid-19 salgını ile ilgili yapılan açıklamaların, şeffaf bir şekilde yapılmadığını, maskeleri dağıtamadığını, aşı uygulaması konusunda ise kafa karışıklığına neden olduğunu, Covid-19 testlerinde konusunda da çifte standart uyguladığını ayrıca salgın çalışanlarının haklarını veremediğini ve sağlık çalışanlarını yeterince koruyamadığını da meclisin gündemine taşımıştır.

2.2.5. Bilimsel Etkiler

Türkiye’de Covid-19 salgınıyla mücadele kapsamında yerli bir aşı geliştirebilmek için çalışmalara başlanmıştır. Bu kapsamda, Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı (TÜSEB) ve Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu(TÜBİTAK)’nın vermiş olduğu desteklerle birlikte 18 adet yerli aşı çalışması hayata geçirilmiştir. Bu aşı çalışmalarından en hızlı düzeyde ilerleyeni, Erciyes Üniversitesi tarafından geliştirilmiş olan ve 5 Kasım 2020 tarihinde Faz-1 çalışmalarına başlanmış olan, inaktif Covid-19 aşısıdır (Kamacı, 2021). Türkovac olarak adlandırılan ve faz çalışmaları hala devam eden

yerli aşı gönüllü olarak bireylere uygulanmaya başlanmıştır. Acil kullanım onayı aşamasına gelen aşının çalışmaların tamamlanıp, aşıya onay verilmesi halinde seri üretime geçileceği açıklanmıştır. Aralık ayı gibi kullanıma girmesi beklenen Türkovac aşısının yan etkisinin olmadığı da saptanmıştır (Marketing Türkiye, 2020). Görüldüğü gibi Türkiye’de yerli aşının geliştirilmesi Türkiye’nin bilimsel alana katkı sağlamasına neden olmuştur. Ayrıca Covid-19 salgınının ortaya çıkmasıyla birlikte göstermiş olduğu sosyal, ekonomik, psikolojik vb. birçok etki Türkiye’de yürütülen akademik çalışmaların temel araştırma konularından birini oluşturmuştur. Örneğin Karakaş (2020) tarafından Covid-19 salgınının çok boyutlu sosyolojisi araştırılmış, Adıgüzel (2020) tarafından Covid-19 salgınının Türkiye ekonomisine makroekonomik etkileri analiz edilmiş, Bozkurt, Zeybek, Aşkın (2020) tarafından Covid-19 salgınının psikolojik etkileri araştırılmıştır. Bunlar sadece Türkiye’de yürütülen akademik çalışmalara birer örnektir. Bunlarla beraber Türkiye’de birçok akademik çalışma yürütülmüştür hala da yürütülmeye devam etmektedir. Ayrıca Covid-19 salgınının uğramış olduğu mutasyon sonucunda ortaya çıkan Delta varyantı adlı virüsün belirtileri tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de hala araştırma konusu olmaya devam etmektedir.

2.3. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE COVID-19 SALGINININ MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER VE MALİ ARAÇLAR ÜZERİNDEKİ GENEL ETKİLERİ

Covid-19 salgını, Türkiye’de makroekonomik göstergeleri bozmuş, makroekonomik değişkenler üzerinde dalgalanmalara yol açmıştır. Aynı zamanda devletin mali araçları Covid-19 salgınından dolayı etkilenmiştir. Covid-19 salgını nedeniyle etkilenen makroekonomik değişkenler ve mali araçlar aşağıdaki gibidir:

- Covid-19 salgını, işyeri kapanmalarının ve iflasların artmasına neden olmuştur. İşsizliğin artış göstermesi, özellikle gençler ve kadınlar için ve kayıt dışı sektörde istihdam edilen kişiler için yıkıcı sonuçların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Aykaç ve Murat, 2020: s. 117). TÜİK’in Ağustos 2021 tarihinde yayımladığı işgücü istatistiklerinde, 2021 yılı Ağustos ayında Temmuz ayına göre *“11 bin kişi artarak 3 milyon 965 bin kişi”* olduğu, istihdam edilen kişilerin sayısının ise 2021 yılı Ağustos ayında Temmuz ayına göre *“14 bin kişi azalarak 28 milyon 706 bin*

kişi'' olduğu görülmektedir (TÜİK, 2021). 2021 yılı Ekim ayına gelindiğinde ise işsizlik rakamlarında azalışlar meydana gelmiştir. TÜİK'in yayımlamış olduğu verilere bakıldığında, Türkiye'nin genelinde 15 ve yukarı yaştaki kişilerin işsizlik rakamlarının 2021 yılı Ekim ayında Eylül ayına göre *''75 bin kişi azalarak 3 milyon 717 bin kişi''* olduğu, istihdam edilen kişilerin sayısının ise 2021 yılı Ekim ayında Eylül ayına göre *''180 bin kişi artarak 29 milyon 581 bin kişi''* olduğu görülmektedir (TÜİK, 2021).

- Türkiye, dünya ortalamasının üzerinde bir enflasyon oranı ortalamasıyla, *''yüksek işsizlik oranlarıyla, kamu maliyesindeki yüksek iç borçlanmayla ve yüksek bütçe açıklarıyla bu sürece girmiştir''* (Kocabaş vd., 2020: s. 14). Hastalık, ölüm ve salgının hızını azaltabilmek için uygulanmış olan kısıtlamaların arz yönlü etkiler yarattığı, üretimde azalmalara yol açtığı ve enflasyona sebep olduğu görülmüştür (Türk vd., 2020: s. 628). TÜİK'in Kasım 2021 tarihinde yayımladığı enflasyon oranlarına bakıldığında, 2021 yılı Kasım ayında Ekim ayına göre %3,51, 2020 yılının Aralık ayına göre %19,82, 2020 yılının Kasım ayına göre %21,31 ve on iki aylık ortalamalara göre ise %17,71 oranında artış gerçekleştiği görülmüştür (TÜİK, 2021). Enflasyon oranının yüksek olması her zaman sakıncalı bir durum olarak karşılanmıştır. Çünkü yükselen enflasyon nedeniyle diğer ekonomik göstergeler de olumsuz etkilenmektedir.
- Covid-19 salgınının göstermiş olduğu etkiyle birlikte gelişmekte olan ülkelerden kaçış gösteren yabancı sermaye ve fonlar Türkiye'den de hızla çıkış göstermiştir. Sermaye çıkışlarına paralel olarak döviz kurlarında yükseliş meydana gelmiş, Türk lirasında ise değer kayıpları yaşanmıştır (Adıgüzel, 2020: s. 203).
- Covid-19 salgınının ortaya çıktığı ilk zamanlarda Türkiye'de ihracatta sert düşüşler yaşanmıştır (DW, 2020). Türkiye'de ihracatın azalmasının temel nedenlerine bakılacak olursa, ticaret yapılan ülkelerin Covid-19 salgını nedeniyle uygulamış olduğu kısıtlayıcı önlemlerle birlikte salgından dolayı ortaya çıkan talep daralmalarının önemli düzeyde etkisi bulunduğu belirtilebilir (Uçak, 2020). Ayrıca hammaddeye erişimde yaşanan aksaklıklar, lojistik engeller vb. etkenler *''Türkiye'nin küresel ölçekteki ticaret hacmini hem ihracat hem de ithalat dinamiklerini değiştirerek derinden etkilemiştir''* (KPMG, 2020). Daha sonra Türkiye'nin ihracat geliri artışa geçmiştir. TÜİK'in Ekim 2021 tarihinde

yayımlamış olduğu verilere bakıldığında genel ticaret sistemine göre ihracatın 2021 yılı Ekim ayında, 2020 yılının Ekim ayına göre “%20,1 artarak 20 milyar 792 milyon dolar” olduğu, ithalatın ise “%12,8 artarak 22 milyar 230 milyon dolar” olduğu, dış ticaret açığının 2020 yılının Ekim ayına göre “%40,1 azalarak 2 milyar 399 milyon dolardan, 1 milyar 438 milyon dolara gerilediği”, ihracatın ithalatı karşılama oranının ise 2020 yılının Ekim ayında “%87,8 iken, 2021 Ekim ayında %93,5'e yükseldiği” görülmektedir (TÜİK, 2021).

- Türkiye, sosyal bir devlet olmasından dolayı sıkıntı içerisinde olan gerçek ve tüzel kişilerin transfer harcaması aracılığıyla zararlarını karşılamaya çalışmaktadır. Bundan dolayı da toplam harcama kalemleri içerisinde yer alan transfer harcamalarında artışlar meydana geleceği (Ulun, 2020: s. 98), belirtilmiştir.
- Covid-19 salgınından dolayı devletin vergi gelirleri de etkilenmiştir. Özellikle salgınla mücadele kapsamında verilen ekonomik tedbirlerden çoğunun vergi indirimleri, vergi ertelemeleri şeklinde olması vergi gelirlerinin etkilenmesine yol açmıştır.
- Covid-19 vaka sayılarının açıklanmaya başlandığı aylar olan mart ve nisan aylarında kamu borçlanmasında ciddi şekilde artışlar yaşanmıştır. Bu durumun ana sebebi; ekonominin yavaşlaması nedeniyle vergi gelirlerinin azalması ve bununla beraber hükümetin transfer ve sağlık harcamalarını artırmasından dolayı bütçe açığının da artması bundan dolayı da finansman ihtiyaçlarının ortaya çıkması şeklinde ifade edilebilir (Aydınlı vd., 2020: s. 25).

2.4. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE COVID-19 SALGINININ EKONOMİK VE MALİ ETKİLERİNİN SEKTÖREL BAZDA İNCELENMESİ

Yapılan araştırmalar, Covid-19 salgınının artış göstermesiyle birlikte bu süreçten etkilenmeden çıkabilecek neredeyse hiçbir sektör olmadığını ortaya koymaktadır (Lemerle vd., 2020: s. 2). Türkiye'nin ekonomik faaliyetlerini sürdüren tarım, sanayi, turizm, ulaşım, bankacılık vb. birçok sektör Covid-19 salgını nedeniyle olumsuz etkilenmiş, gelirlerde azalmalar meydana gelmiş, ticaret olumsuz şekilde etkilenmiştir. Örneğin, belirli günlerde getirilen yasaklardan dolayı bazı sektörler kapatılmıştır. Bölgelerin karantinaya alınması, yapılan seyahat kısıtlamaları ve çalışmaların evden yapılması gibi uygulamalar neticesinde Türkiye'de üretim kaybı yaşanmıştır. Bundan

dolayı da sektörlerin gelirleri azalmıştır. Özellikle hizmet faaliyeti veren sektörler, lokanta ve kafeler, lojistik, eğlence sektörleri, perakende sektörleri durma noktasına kadar gelmiştir (Aydınlı vd., 2020: s. 25). Büyük işletmeler ve küçük işletmelerin yanı sıra özel işletmeler de hayatta kalma mücadelesi vermektedir (Czifra ve Molnar, 2020: s. 36). Ayrıca Covid-19 salgını nedeniyle insanların tüketimi ve öncelikli harcama yaptıkları alanlar değişmiş, tekstil, turizm, ulaşım vb. sektörler durma noktasına gelmiştir. Yani Türkiye ekonomisinde Covid-19 salgını, üretimi, kişi ve işletme gelirlerini olumsuz etkilemiş, durgunlukların yaşanmasına neden olmuştur (Adıgüzel, 2020: s. 219). Ancak tüm sektörler Covid-19 salgınından olumsuz etkilenmemiştir. Örneğin, uzaktan eğitime geçildiği için tablet satan işletmelere olan talepler artmıştır. Aynı zamanda salgınla mücadele edilen bu günlerde deterjandan sabuna bütün temizlik malzemelerine olan talep ve gıdaya olan talep artmıştır. Covid-19 salgını sürecinden olumlu şekilde etkilenen sektörlerden biri de bilgi ve iletişim teknolojileri sektörüdür. Salgından dolayı firmaların çalışmalarını uzaktan yürütmesiyle birlikte kurumsal bilgisayarda bireysel güvenlik ve kişisel servis alanlarının kullanımı artış göstermiştir (Eğri ve Doğruer, 2020: s. 138). Bu gibi işletmelerin gelirlerinde artış sağlanmıştır denilebilir.

Dolayısıyla Covid-19 salgınının sonuçları ekonominin tamamına eşit olarak dağılmamaktadır. Bazı sektörler mali anlamda fayda sağlarken, bazı sektörler de zarara uğramıştır (Bloom vd., 2018: s. 46). Bu nedenle sektörlerin tek tek incelenmesi gerekmektedir. Türkiye ekonomisinde faaliyet sürdüren sektörler ve Covid-19 salgınının sektörler üzerindeki etkileri aşağıdaki gibidir:

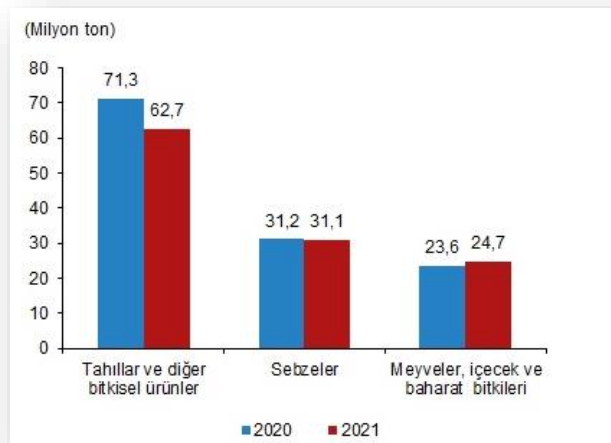
2.4.1. Tarım Sektörüne Etkisi

İnsanlığın varoluşundan bugüne kadar Türkiye’de tarımsal üretimin yani tarım sektörünün önemi çok büyüktür. Çünkü tarımsal üretim olmayınca beslenmenin de olmayacağı dolayısıyla açlık veya kıtlık yaşanabileceği aşikârdır. Ayrıca tarım sektörü sadece insanlara besin kaynağı sağlamakla kalmamaktadır. Aynı zamanda Türkiye’nin ekonomisine ve istihdamına da katkı sağlamaktadır. Bu nedenle salgın yaşandığı anlarda bile tarım sektörünün kapatılmadığı görülmüştür (Jawed vd., 2020: s. 1-4).

Covid-19 salgınının göstermiş olduğu etki, tarımsal faaliyetlerde de ortaya çıkmıştır (Siche, 2020: s. 3). Tarımsal üretim yapılmasının doğal şartlara bağlı olması

sebebiyle yapılan faaliyetlerin belli zamanlarda yapılmasının gerekliliği, hayvansal ve bitkisel üretim süresinin uzun olması, tarım ürünlerinin zorunlu tüketim malları arasında olması ve *“bu malların tüketiminde çabuk doyuma ulaşılması gibi nedenlerle tarımsal ürünlerin arz ve talebinin esnekliği düşüktür”*. Dolayısıyla Covid-19 salgını nedeniyle tarımsal üretimde ve gıda tüketiminde yaşanacak olan daralmaların başka sektörlerle göre daha az olacağı, fakat fiyatlarda yaşanan dalgalanmaların daha fazla olacağı beklenmektedir (Yavuz, 2020: s. 87).

Diğer sektörlerle nazaran daha az etkilenmesi beklenen tarım sektöründe yine de Covid-19 salgını nedeniyle bazı değişimlerin olması kaçınılmaz olacaktır. Tarım, insanların zorunlu gereksinimlerinin ana maddesi olmasından dolayı bu alanda yaşanabilecek değişimler oldukça önemlidir (Kayabaşı, 2020: s. 3). Örneğin, tarımsal üretim faaliyetinde özellikle mevsimlik işçiler ile sürdürülen tarımsal faaliyetlerde büyük problemlerle karşı karşıya kalınabilir. İşçilerin ürün toplayabilmek için toplu şekilde taşınması ve barınması Covid-19 salgını riskinin artmasına neden olacağı için kısıtlamalara gidildiğinde ise tarım ürünlerinin toplanması ve hasat edilmesi, ürünlerin bakımı konularında problemler olacaktır (Agah, 2020). Ayrıca *“bazı bölgelerde ekim zamanının geçmesi, tarımsal üretimde azalmalara, yeterli üretim olmadığından önümüzdeki süreçte tarımsal ürünlerde yetersizlik olacaktır”* (Kayabaşı, 2020: s. 38-45). TÜİK, bitkisel üretim miktarına dair tahmini verilerini açıklamıştır:

Şekil 2.1: Bitkisel Üretim, 2020, 2021

Kaynak: (Türkiye İstatistik Kurumu, 25.10.2021, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Bitkisel-Uretim-2.Tahmini-2021-37248>)

Bitkisel üretim miktarlarının, 2021 yılının ikinci tahmininde 2020 yılına göre tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerde %12, sebzelerde ise %0,2 oranında azalacağı tahmin edilmiştir. Üretim miktarlarının 2021 yılında yaklaşık olarak tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerde 62,7 milyon ton, sebzelerde 31,1 milyon ton, olarak gerçekleşebileceği tahmin edilmiştir. Verisel tahminlere daha detaylı bakıldığında (TÜİK, 2021):

- Tahıl ürünlerinin üretim miktarının 2021 yılında 2020 yılına göre, %15 oranında azalış göstererek, yaklaşık olarak 31,6 milyon ton olabileceği tahmin edilmiştir.
- 2020 yılına göre buğday üretiminin %13,9 oranında azalış göstererek, yaklaşık olarak *“17,7 milyon ton, arpa üretiminin %30,7 oranında azalarak yaklaşık 5,8 milyon ton, çavdar üretiminin %32,4 oranında azalarak 200 bin ton, yulaf üretiminin %9,1 oranında azalarak 286 bin ton”* olacağı tahmin edilmiştir.
- Baklagillerden biri olan nohudun *“%24,6 oranında azalarak 475 bin ton, kırmızı mercimeğin %30 oranında azalarak 230 bin ton, yumru bitkilerden patatesin ise %1,9 oranında azalarak 5,1 milyon ton”* olacağı tahmin edilmiştir.
- *“Tütün üretiminin %7,7 oranında azalarak 73 bin ton, şeker pancarı üretiminin ise %15,3 oranında azalarak 19,5 milyon ton olarak”* gerçekleşeceği tahmin edilmiştir.
- Sebze ürünlerinin üretim miktarlarının 2021 yılında 2020 yılına göre %0,2 azalarak yaklaşık olarak 31,1 milyon ton olacağı tahmin edilmiştir.
- Sebzeler grubunun önemli ürünlerinden domateste %2,9 oranında, karpuzda %1,6 oranında, hıyarda ise %2 oranında azalış yaşanacağı tahmin edilmiştir.

TÜİK’in yayımlamış olduğu verilere göre tarımsal girdi fiyat endeksinde 2021 yılı Eylül ayında Ağustos ayına göre %1,56, 2020 yılının Aralık ayına göre %17,30, 2020 yılının Eylül ayına göre %27,79 ve on iki aylık ortalamalara göre %22,19 artış gerçekleşmiştir (TÜİK, 2021). Türkiye Ekonomi Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK), sigortalı olarak çalışan kişilere ait Eylül 2021 rakamlarını Kasım 2021 tarihinde açıklamıştır. Açıklanan rakamlara göre, sigortalı olarak çalışan kişilerin sayısı 2021 Eylül ayında yıllık olarak %6.9 oranında artmıştır. Ancak çiftçi sayısı %7.4 (42 bin) oranında azalış göstermiştir. 2003 yılında 1 milyondan fazla olan sigortalı olarak çalışan çiftçi

sayısı uzun zamandır düşüş eğilimindedir. Eylül 2021 yılı itibariyle sigortalı olarak çalışan çiftçi sayısı 531 bin seviyesine düşmüştür (TEPAV, 2021: s. 1). Görüldüğü gibi artan tarımsal girdi maliyetleri Türkiye’de faaliyet gösteren çiftçileri zor durumda bırakmıştır. Her geçen gün de tarımsal üretim yapan çiftçi sayıları azalmaktadır

Yukarıdaki bilgilerden anlaşılabacağı üzere tarım sektörü de salgından olumsuz etkilenen sektörlerden birisi olmuştur. İşçilerin sürekli bir arada olma gereksinimi, sadece belirli zamanlarda yapılması gereken faaliyetlerin ertelenmek zorunda kalması, tarımsal girdi fiyatlarının yani tarımsal maliyetlerin pahalı hale gelmesi vb. sebepler bu sektörü bir hayli zorlayacaktır. Ayrıca tarımsal üretim miktarının azalmasının tarımsal ürünlerin fiyatlarını artıracığı, ithalatı ise daha pahalı hale getireceği beklenmektedir. Bu sorunun en aza indirgenmesi için devlet, tarım sektörüne çeşitli destekler sağlamıştır. Bu destekler üçüncü bölümde ayrıntılı olarak anlatılacaktır. Ancak bir örnek vermek gerekirse fiyat artışlarının önüne geçebilmek için bazı tarım ürünleri üzerinde bulunan gümrük vergileri Eylül 2021 tarihinden Aralık 2021 tarihine kadar sıfırlanmıştır. Gümrük vergilerinin sıfırlanmasının fiyat artışlarını düşürüp düşürmeyeceği ise tartışma konusu olmuştur.

2.4.2. Turizm Sektörüne Etkisi

Birden fazla sektöre doğrudan ve dolaylı olarak etkide bulunan turizm sektörü, bu yönüyle Türkiye’de en çok döviz geliri elde eden, en rekabetçi sektörlerden birisidir (Erol, 2020: s. 45). Covid-19 salgınıyla mücadele kapsamında kısıtlamalara gidilmesi örneğin seyahat kısıtlamalarının getirilmesi, otel vb. konaklama yerlerinin kapatılması, çeşitli etkinliklerin iptal edilmesi turizm sektörünün ve bu sektörde faaliyet gösteren çalışanların işsizlikle karşı karşıya kalmasına ve gelir kaybı yaşamasına neden olmuştur (Erol, 2020: s. 46). Ayrıca turizm sektörünün gelirinde azalmalar meydana gelmiştir. Dolayısıyla Covid-19 salgınından en fazla etkilenen sektörlerden biride turizm sektörü olmuştur. TÜİK’in turizm gelirleri ile ilgili yayımlanmış olduğu veriler aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.2: Turizm Geliri Ve Ziyaretçi Sayısı, I. Çeyrek: Ocak-Mart,2021

Yıl	Çeyrek	Çıkış yapan ziyaretçiler				Kişi başı ortalama harcama (\$)	Gecelik ortalama harcama (\$)
		Turizm geliri (Bin \$)	Değişim oranı ⁽¹⁾ (%)	Kişi sayısı	Değişim oranı ⁽¹⁾ (%)		
2020	Yıllık ⁽²⁾	12 059 320	-65,1	15 826 266	-69,5	762	61
	I	4 101 206	-11,4	5 639 413	-15,1	727	70
	II	-	-	-	-	-	-
	III	4 044 356	-71,2	5 604 155	-74,1	722	61
	IV	3 913 758	-50,4	4 582 698	-57,7	854	54
2021	I	2 452 213	-40,2	2 600 468	-53,9	943	56

Kaynak: (Türkiye İstatistik Kurumu, 30 Nisan 2021, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tourism-Statistics-Quarter-I:-January-March,-2021-37440>)

TÜİK'in yayımlamış olduğu verilerine göre, turizm geliri Ocak, Şubat ve Mart aylarından oluşan I. Çeyrekte 2020 yılının I. çeyreğine göre %40,2 oranında azalarak 2 milyar 452 milyon 213 bin olmuştur. Turizm gelirinin “%68,8'i yabancı ziyaretçilerden, %31,2'si ise yurt dışında ikamet eden vatandaş ziyaretçilerden” elde edilmiştir. Türkiye’den çıkış yapmış olan ziyaretçi sayısı 2021 yılı I. çeyreğinde 2020 yılının I. çeyreğine göre %53,9 oranında azalarak 2 milyon 600 bin 468 kişi olmuştur (TÜİK, 2021)

Tablo 2.3: Turizm Geliri Ve Ziyaretçi Sayısı, II. Çeyrek: Nisan- Haziran, 2021

Yıl	Çeyrek	Çıkış yapan ziyaretçiler				Kişi başı ortalama harcama (\$)	Gecelik ortalama harcama (\$)
		Turizm geliri (Bin \$)	Değişim oranı ⁽¹⁾ (%)	Kişi sayısı	Değişim oranı ⁽¹⁾ (%)		
2019	Yıllık	34 520 332	17,0	51 860 042	13,7	666	68
	I	4 629 679	4,6	6 644 391	8,5	697	67
	II	7 973 963	13,2	12 762 346	15,3	625	68
	III	14 031 122	22,0	21 611 964	15,0	649	73
	IV	7 885 568	20,6	10 841 340	12,3	727	62
2020	Yıllık	12 059 320	-65,1	15 826 266	-69,5	762	61
	I	4 101 206	-11,4	5 639 413	-15,1	727	70
	II	-	-	-	-	-	-
	III	4 044 356	-71,2	5 604 155	-74,1	722	61
	IV	3 913 758	-50,4	4 582 698	-57,7	854	54
2021	I	2 452 213	-40,2	2 600 468	-53,9	943	56
	II ⁽²⁾	3 003 628	-	4 066 210	-	739	57

Kaynak: (Türkiye İstatistik Kurumu, 30.07.2021, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tourism-Statistics-Quarter-II:-April-June,-2021-37441>)

Turizm geliri, ‘‘2021 yılı Nisan, Mayıs ve Haziran aylarından oluşan II. Çeyrekte 3 milyar 3 milyon 628 bin dolar’’ olmuştur. Ancak Covid-19 salgını nedeniyle sınır kapılarında anket uygulaması yapılamadığı için 2020 yılı II. Çeyreğe ilişkin veriler yayınlanamamıştır. Bu nedenle 2021 yılı II. Çeyreğine ait değişim oranları hesaplanamamıştır. Ancak 2019 yılının II. Çeyreği ile karşılaştırma yapıldığında turizm gelirinin 2021 yılında ciddi oranda azaldığı görülmektedir (TÜİK, 2021).

Tablo 2.4: Turizm Geliri Ve Ziyaretçi Sayısı, III. Çeyrek: Temmuz- Eylül, 2021

		Çıkış yapan ziyaretçiler					
Yıl	Çeyrek	Turizm geliri (Bin \$)	Değişim oranı ⁽¹⁾ (%)	Kişi sayısı	Değişim oranı ⁽¹⁾ (%)	Kişi başı ortalama harcama (\$)	Gecelik ortalama harcama (\$)
2020	Yıllık	12 059 320	-65,1	15 826 266	-69,5	762	61
	I	4 101 206	-11,4	5 639 413	-15,1	727	70
	II ⁽²⁾	-	-	-	-	-	-
	III	4 044 356	-71,2	5 604 155	-74,1	722	61
	IV	3 913 758	-50,4	4 582 698	-57,7	854	54
2021	I	2 452 213	-40,2	2 600 468	-53,9	943	56
	II ⁽²⁾	3 003 628	-	4 066 210	-	739	57
	III	11 395 117	181,8	13 640 672	143,4	835	74

Kaynak: (Türkiye İstatistik Kurumu, 28.10.2021, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turizm-İstatistikleri-III.-Çeyrek:-Temmuz---Eylül,-2021-37445>)

Turizm gelirlerinin artırılması için turizm sektörüne çeşitli destekler sağlanmıştır. Üçüncü bölümde bu destekler ayrıntılı olarak anlatılacaktır. Turizm sektörüne verilen destekler sonrasında turizm geliri artış göstermeye başlamıştır. 2021 yılı ‘‘Temmuz, Ağustos, Eylül aylarında oluşan III. Çeyrekte’’ 2020 yılının III. çeyreğine göre %181,8 oranında artarak ‘‘11 milyar 395 milyon 117 bin dolar’’ olmuştur (TÜİK, 2021).

Turizm sektörünün gelirinin artırılması için verilen destekler devletin vergi gelirlerini etkilemiştir. Örneğin, bireylerden konaklama vergisi adı altında alınacak vergi bir türlü yürürlüğe girememiş, sürekli ertelenmek zorunda kalmıştır. ‘‘Konaklama vergisi, 7194 sayılı Dijital Hizmet Vergisi ile Bazı Kanunlarda ve 375 sayılı Kanun

Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile Türkiye’deki hukuk sistemine yeni bir vergi olarak dâhil edilmiştir’’. Dolaylı bir vergi çeşidi olan konaklama vergisi, diğer dünya ülkelerinden farklı olarak *’’Türkiye’de yerel yönetim vergisi olarak değil, merkezi yönetim vergisi olarak öngörülmüştür’’* (Aşkını, 2020: s. 78). Konaklama vergisinin muhatapları tatil köyleri, oteller, moteller, özel konaklama tesisleri, pansiyonlar, çiftlik- köy- yayla ve dağ evleri vb. yerler olarak düzenlenmiştir (Coşar, 2020). Diğer bir ifadeyle konaklama veya turistik amaçlı sunulan hizmetlerden faydalanmış olan kişilerden sunulmuş olan turizm hizmetlerinin maliyetlerinin finanse edilmesi, turistik faaliyetlerin gerçekleştirilmesi, turizm altyapısının geliştirilmesi gibi konaklama tesislerinin sunduğu hizmetler üzerinden alınan vergi, en geniş kavramla “turizm vergisi” adıyla tanımlanabilir (Aşkını, 2020: s. 79). 1 Ocak 2021 tarihinde yürürlüğe koyulmak istenen konaklama vergisi, Covid-19 salgını nedeniyle turizm sektörünün olumsuz etkilendiği için ilk olarak 1 Ocak 2022 tarihine ertelenmiştir. Salgının etkileri hala turizm sektörü üzerinde olduğu için turizm sektörü, konaklama vergisinin 1 yıl daha uzatılmasını talep etmiştir. Bunun üzerine konaklama vergisi, 1 Ocak 2023 tarihinde yürürlüğe koyulmak için ertelenmiştir. Bu da devletin konaklama vergisinden elde edeceği gelirlerin ertelemek zorunda kalmasına neden olmuştur.

2.4.3. İmalat Sanayi Sektörüne Etkisi

Covid-19 salgını insan temasıyla bulaşan bir salgın hastalık olmasından dolayı insan yoğunluğunun fazla olduğu sanayi işletmelerinde yayılım riskini taşımaktadır. İşçilerin sürekli bir arada bulunması gereksinimi salgının yayılma riskini artırmaktadır. Bazı ülkelerde de salgın sebebiyle üretim yapan imalat sanayi işletmeleri kapatılmıştır. Türkiye’de ise bu yola başvurulmamış olup, işletmeler için oluşan yükleri azaltacak tedbirlerin oluşturulması tercih edilmiştir. Bu nedenle, imalat sanayinde faaliyet gösteren işletmelerin büyük bir çoğunluğu kapanmamış olup, işlerine devam etmiştir (Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Ve Yeminkî Mali Müşavirler Odaları Birliği [TÜRMOB], 2020: s. 68). Çünkü imalat sanayi sektöründe faaliyette bulunan işletmelerin üretimlerini sürekli olarak gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Ancak azalan talep ve yavaşlayan ihracat nedeniyle üretimde büyük oranlı olarak daralmalara gidilmiştir (TÜRMOB, 2020: s. 68). Aynı zamanda sanayi üretiminin iç ve dış ticaret hacminin zayıflamış olduğu da ifade edilebilir (Hale vd.’den aktaran Oral ve Sevinç, 2020: s. 59).

Dolayısıyla imalat sanayi sektöründe üretim faaliyetlerinin kesintiye uğramadan devam etmesi amaçlanmıştır. Yine de daralmaların önüne geçilememiştir. Bununla beraber taleplerde meydana gelen azalmalar üretim süreçlerini aksatmıştır.

Sanayi sektöründe 1-50 arası işçi çalıştıran işletmeler Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) tanımına göre küçük işletmelerdir. 51-150 arası işçi çalıştıran işletmeler ise orta ölçekli işletme olarak sınıflandırılmaktadır. Türkiye’de 3 milyondan fazla Kobi vardır ve bu işletmelerin sektörel alanları incelendiğinde 2 binden fazlasının imalat sanayi sektöründe faaliyet gösterdiği bilinmektedir. Türkiye’de önemli ölçüde istihdam yaratan KOBİ’ler aynı zamanda önemli ölçüde katma değer yaratmaktadır. Ancak salgın nedeniyle neredeyse katma değerli üretim yapamaz hale gelmişlerdir. Bu durum ise beraberinde düşük kar marjını getirmektedir. Büyük firmalarla karşılaştırma yapıldığında diğer firmalara göre kırılma potansiyeli daha yüksek bir piyasaya ve mali yapıya sahip olan KOBİ’ler, Covid-19 salgını nedeniyle talepte yaşanan durgunluk ve üretim süreçlerinin aksamasından dolayı baskı altına girmiştir (Eğri ve Doğruer, 2020: s. 128).

İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasının “*imalat sanayi sektöründe çalışan işyerlerine her ay uyguladığı İktisadi Yönelim Anketi’ne*” verilen yanıtlar karşılığında hazırlanıp yayımlanan bir orandır. “*İktisadi yönelim anketinde yer alan imalat sanayi kapasite kullanım oranıyla ilgili sorunun cevapları yüzde olarak alınır ve ağırlıklı ortalaması alınarak imalat sanayi ve alt sektörleri genelinde toplulaştırılır*” (Eğilmez, 2012). İmalat sanayi sektörü genelinde hesaplanmış olan kapasite kullanım oranı aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.5: Kapasite Kullanım Oranı Sonuçlarına İlişkin Toplu Göstergeler

(%)	KKO	KKO-MA	Tüketim Malları	Dayanıklı Tüketim Malları	Dayanısız Tüketim Malları	Ara Mallar	Yatırım Malları
Eylül 2021	78,1	77,8	74,3	75,9	74,0	79,9	77,0
Ekim 2021	78,0	77,5	75,8	74,6	76,0	79,5	74,8
	↓	↓	↑	↓	↑	↓	↓

Kaynak: (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Ekim 2021)

İmalat sanayi sektörü genelinde hesaplanmış olan kapasite kullanım oranı, 2021 yılı Ekim ayında Eylül ayına göre 0,1 puan azalış göstererek %78,0 seviyesinde gerçekleşmiştir. Mevsimsel etkilerden arındırılmış olan kapasite kullanım oranı ise, Eylül ayına göre 0,3 puan azalış göstererek % 77,5 seviyesinde gerçekleşmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası [TCMB], 2021).

Tablo 2.6: Kapasite Kullanım Oranı Sonuçlarına İlişkin Toplu Göstergeler

(%)	KKO	KKO-MA	Tüketim Malları	Dayanıklı Tüketim Malları	Dayanıksız Tüketim Malları	Ara Mallar	Yatırım Malları
Ekim 2021	78,0	77,5	75,8	74,6	76,0	79,5	74,8
Kasım 2021	78,1	77,6	75,8	73,7	76,2	80,1	73,9
	↑	↑	↔	↓	↑	↑	↓

Kaynak: (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Kasım 2021)

2021 Kasım ayına gelindiğinde ise imalat sanayi sektörü genelinde hesaplanmış olan kapasite kullanım oranı, 2021 yılı Kasım ayında Ekim ayına göre 0,1 puan artış göstererek %78,1 seviyesinde gerçekleşmiştir. Mevsimsel etkilerden arındırılmış olan kapasite kullanım oranı ise Ekim ayına göre 0,1 puan artış göstererek %77,6 seviyesinde gerçekleşmiştir (TCMB, 2021).

Görüldüğü gibi Ekim ayında imalat sanayi sektörü kapasite kullanım oranı bir önceki aya göre düşüş gösterirken, Kasım ayına gelindiğinde bir önceki aya göre artış göstermiştir. İmalat sanayi sektöründe kapasite kullanım oranının düşük seviyelerde olması sektöre yönelik talebin düşük olduğunu, işletmelerin faaliyetlerinde ya da ekonominin işleyişinde yavaşlama olduğunu göstermektedir. Bu nedenle bu firmalara özgü önlemler alınması, yurt içindeki üretimin sürdürülebilirliğini sağlamak için önem arz etmektedir (Demir, 2020: s. 3).

2.4.4. Ulaşım Sektörüne Etkisi

Salgın hastalığın yayılım göstermesi, yapılan seyahatlere ve ticarete de bağlıdır (Debre, 2020: s. 643). Diğer bir ifadeyle bulaşıcı hastalıkların yayılıp salgına dönüşmesinde seyahat, kritik bir rol oynamaktadır. Bir yerden bir yere giderken herkes bir şekilde ulaşım araçlarını kullanmaktadır. Bu bazen hava aracılığıyla bazen kara aracılığıyla bazen de deniz yolu aracılığıyla olmaktadır. Bir kişinin hastalığı bir yerden başka bir yere taşınması, özellikle nüfusun yoğun olduğu yerlerde çok sayıda insana bulaştırması günümüz ulaşım şartlarında oldukça hızlı olabilmektedir (Taş vd., 2020: s. 295). Özellikle Covid-19 salgınının devam ettiği bu günlerde insanlar kendileriyle birlikte hastalıklarını da başka yerlere taşımaktadır. Bu nedenle ulaşım sektörünün Covid-19 salgını sürecinde önemi büyüktür.

Covid-19 salgını tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de yolcuların ve taşınan yüklerin hareketlerini önemli ölçüde kısıtlamıştır. Salgının ortaya çıktığı ilk zamanlarda Türkiye’de özellikle *“hava yolu yük ve yolcu taşımacılığı”* en fazla zarara uğrayan taşımacılık türlerinden birisidir (Okumuş, 2020: s. 30). Türkiye’deki havalimanlarından hizmet sağlayan uçak ve yolcuların trafikleri karşılaştırmalı olarak incelediğinde Covid-19 salgınının ortaya çıkmış olduğu 2020 yılında ne denli bir kayıp yaşandığı görülecektir (Devlet Hava Meydanları İşletmesi [DHMİ], 2020: s. 15).

Tablo 2.7: Uçak Trafiği (2012-2020)

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Toplam Uçak Trafiği	1.093.047	1.223.795	1.345.954	1.456.673	1.452.995	1.500.457	1.544.169	1.556.417	853.750
İç Hat Uçak Trafiği	600.818	682.685	754.259	832.958	886.228	909.332	892.405	839.894	572.994
Dış Hat Uçak Trafiği	492.229	541.110	591.695	623.715	566.767	591.125	651.764	716.523	280.756

Kaynak: (Devler Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü, 2020, https://www.dhmi.gov.tr/Lists/HavaYoluSektorRaporlari/Attachments/14/2020_Havayolu_Sektor_raporu.pdf)

2019 yılında 1.556.417 olarak gerçekleşen toplam uçak trafiği, 2020 yılına gelindiğinde %45,15 düşüş yaşayarak 853.750 olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılında gerçekleşen iç hat uçak trafiği 2019 yılına göre %31,78, dış hat uçak trafiği ise %60,82 düşüş yaşamıştır (DHMI, 2020: s. 15). Daha sonra, *‘‘T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı Devlet Hava Meydanları İşletmesi (DHMI) Genel Müdürlüğü, 2021 yılının Kasım ayına ait hava yolu uçak, yolcu ve yük istatistiklerini’’* açıklamıştır. Yapılan açıklamalara göre Türkiye’de hizmet veren havalimanlarında 2021 yılı Kasım ayında iniş/ kalkış yapmış olan uçak sayısı *‘‘iç hatlarda 60.978, dış hatlarda 39.017’ye’’* ulaşmıştır. Üst geçişler ile beraber toplamda 127.512 uçak trafiği gerçekleşmiştir. Kasım ayında, Türkiye genelinde hizmet veren havalimanlarında *‘‘iç hat yolcu trafiği 6.280.560, dış hat yolcu trafiği 5.015.616’’* olmuştur. Böylece Kasım ayında direkt transit yolcular ile beraber toplamda 11.314.809 adet yolcuya hizmet verilmiştir. 2019 yılının Kasım ayında ise *‘‘iç hatta 7.940.756, dış hatta 6.544.396 olmak üzere direkt transit yolcular ile birlikte toplamda 14.517.491 yolcu trafiği’’* gerçekleşmişti. Dolayısıyla Covid-19 salgını sürecinde Türkiye’de ciddi derecede azalış gösteren yolcu trafiği, *‘‘2021 yılı Kasım ayında, 2019 yılının aynı dönemine kıyasla eski seviyesine’’* yaklaşmıştır (DHMI, 2021).

Ulaşım sektörü, sadece insanların seyahat etmesini sağlamamaktadır, aynı zamanda *‘‘ekonomik kaynakların değerlendirilmesi, diğer ülkeler ile bağlantının sağlanabilmesi, mal akışlarını düzenlemesi ve diğer sektörlerle ilişkilerinden dolayı istihdam yaratması gibi nedenlerden dolayı ekonomik büyüme açısından önem arz etmektedir’’* (Deniz, 2016: s. 137). Ekonomi açısından bu denli önemli olan ulaşım sektörü, salgın nedeniyle getirilen sokağa çıkma yasaklarından, ülkelerarası veya şehirlerarası getirilen seyahat kısıtlamalarından en fazla etkilenmiş olan sektörlerden biridir (Gümüş ve Hacıevliyagil, 2020: s. 76). Salgının engellenebilmesi için alınan önlemlerin iktisadî bakımdan hem talep hem de arz yönlü etkilere neden olduğu görülmüştür (Taşdoğan, 2020: s. 138). Örneğin, salgın nedeniyle ulaşım sektöründe büyük talep düşüşü yaşanmıştır. Ulaşım sektöründe faaliyet gösteren işçiler zorunlu olarak eve kapandıkları için arz yönlü sorunlar da ortaya çıkmıştır. Yani küresel çapta seyahat kısıtlamalarına gidilmesi ve uçuşların iptal edilmesi, seyahat hizmetlerini arz yönlü olarak ciddi derecede azaltmış (Acar, 2020: s. 13), tedarik zincirinin bozulmasına yol açmıştır (Demir, 2020: s. 3).

2.4.5. Bankacılık Sektörüne Etkisi

Bankalar, tasarruf yapan bireyler ve kurumlar ile fona ihtiyaç duyan birey ve kurumları buluşturup finansal aracılık yapan kurumlardır. Bu kurumlar, ülke ekonomilerinde meydana gelebilecek ekonomik krizlerin etkilerini en aza indirmeye yardımcı olur. Bu nedenle *“bankacılık sektörü diğer sektörlerden ayrılarak, gerek dijital kanalların kullanımı ile gerekse likidite sağlayan kurumlar olarak Covid-19 salgını sürecinde sektörler arasında baş aktör olarak görev yapmaktadır”* (Beybur ve Çetinkaya, 2020: s. 148).

Covid-19 salgını nedeniyle Türkiye’de bankacılık sektörü de birtakım sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. *“Bankaların kredi hizmetleri, risk ve karlılığı ifade etmektedir. Amaç hem risk hem de getiri dengesinin sağlanmasıdır”*. Bankacılık sektöründe ortaya çıkan en önemli problem kredi riski olmaktadır. Borçlu tarafın yapılmış olan sözleşmeye uymaması halinde kredi riski ortaya çıkmaktadır. Covid-19 salgını döneminde bankaların en fazla karşılaşmış olduğu risk tipi kredi riskidir (Yetiz, 2021: s. 111). Bankacılık sektöründe bireylere veya kurumlara verilmiş olan kredi kaynaklarının korunması ve verilen kredi kaynaklarının geri gelmesinin sorunsuz şekilde olması gerekmektedir. Bankalar kredi kaynağı verdikleri bireylerin ve kurumların finansal olarak ne durumda olduklarını, yapmış oldukları faaliyetleri yakın düzeyde takip etmektedir. Ancak buna rağmen yine de geri ödenmeyen krediler ortaya çıkabilmektedir (Arabacı ve Yücel, 2020: s. 206). Verilen kredi kaynaklarının geri ödenmeme riski bankaları ekonomik anlamda daha da zor durumun içine sokmaktadır (Gümüş ve Hacıevliyagil, 2020: s. 81). Covid-19 salgının sürmesi ile beraber düşen güven ortamı sebebiyle bankalar kredi kaynaklarının tahsil edilmesinde zorluklar yaşamaya başlamıştır. Bu durumun ise *“bankaların likiditeleri, riskli varlık miktarları, karlılıkları ve sermaye yeterliliklerine”* olumsuz olarak etkide bulunması kaçınılmaz olacaktır (PWC, 2020: s. 1-4).

Kredi geri ödemelerinde sıkıntıya düşen bankalara merkez bankası güvence sağlayarak vatandaşlara ve işletmelere daha fazla kaynak aktarılmasını sağlamıştır. Örneğin, bankaların likiditelerini artırmıştır. Bu nedenle bankacılık sektöründe kredi taleplerinde artışlar meydana gelmiştir. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) Başkanı Mehmet Ali Akben, bankacılık sektöründe yaşanan kredi taleplerine

ilişkin birtakım değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu bağlamda, Türkiye’de faaliyetini sürdüren bankaların, Covid-19 salgınının Türkiye’de görülmesinden itibaren *“Ekim 2021 tarihine kadar 940 milyar lira civarında yeni kredi kullandırımı gerçekleştirdiğini, söz konusu kredilerin yüzde 45’inin kurumsal şirket ve ticari kuruluşlara, yüzde 31’inin KOBİ’lere, yüzde 24’ünün ise bireysel müşterilere verildiğini”* açıklamıştır (TRT Haber, 2021).

Türkiye’de, müşterilerin Covid-19 salgını nedeniyle şubelere gitmek istemedikleri bu süreçte, bankaların şubesiz olarak kullanılan kanalları her zamankinden daha fazla öne çıkmıştır (Güler, 2020: s. 86). Dolayısıyla bu süreçte internet bankacılığı, mobil bankacılık, çağrı merkezleri gibi kanallara olan taleplerde artış meydana gelmiştir.

2.4.6. Eğitim Sektörüne Etkisi

Eğitim, devletin vatandaşlarına sunduğu zorunlu bir hizmettir. Dolayısıyla bu sektör aksatılmayacak kadar önem arz etmektedir. Sağlık sorunları ve ortaya çıkan salgın hastalıklardan dolayı Türkiye tarihinde eğitim alanında bir aksaklık yaşanmamıştır. Çünkü Türkiye’de ortaya çıkan salgın hastalıkların sayısının az olması ve bölgesel olarak yaşanması eğitim alanında aksama yaşanmadan çözülebilmiştir. Fakat Türkiye’de ve dünyada Covid-19 salgını ilk kez yaşandığı için söz konusu salgına karşı çözüm bulmakta sorunların yaşandığı görülmüştür (Kahraman, 2020: s. 47).

Covid-19 salgınından en çok etkilenen sektörlerden biride şüphesiz ki eğitim sektörü olmuştur. Salgının Türkiye’de ortaya çıkmasıyla beraber diğer dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye’de de yüz yüze eğitime ara verilmiştir. Bu bağlamda eğitim ve öğretimin kesintisiz olarak sürdürülebilmesi için açık ve uzaktan eğitim süreci modeline geçilmesi planlanmıştır. *“Uzaktan eğitim, bireylerin öğrenme kaynaklarından özgür olduğu ve zamanının olmadığı bir eğitim modelidir”* (İnce vd., 2020: s. 4).

Covid-19 salgınının eğitim sektöründe en büyük kesintiyi yaratması kaçınılmaz olmuştur (Reimers, 2020: s. 5). Türkiye’de Covid-19 salgını nedeniyle eğitimin kesintiye uğramasından etkilenen öğrenci nüfusu aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.8: Covid-19 Salgını Nedeniyle Eğitimin Kesintiye Uğramasından Etkilenen Öğrenci Nüfusu

Toplam etkilenen öğrenci:	24.901.925		
Toplam etkilenen kadın öğrenci:	11.817.880		
Toplam etkilenen erkek öğrenci:	13.084.045		
Eğitim Düzeyi	Kadın	Erkek	Toplam
• Okul öncesi	632.944	693.179	1.326.123
• İlköğretim	2.421.515	2.550.915	4.972.430
• Ortaöğretim	5.450.541	5.953.844	11.404.385
• Yükseköğretim	3.312.880	3.886.107	7.198.987

Kaynak: (Bozkurt, 2020: 115)

Eğitimin kesintiye uğramasından etkilenen öğrenci sayısı Türkiye’de yaklaşık 25 milyon öğrenciyi bulmuştur. Salgından dolayı kesintiye uğramış olan eğitimi telafi edebilmek için eğitim kurumları tarafından uzaktan eğitim sistemi uygulamalarına acilen başlanmıştır (Bozkurt, 2020: s. 115). Salgın sürecinde Türkiye’de okullar ilk aşamada tatil edilmiş, ‘*ilköğretim ve ortaöğretim düzeyinde açık ve uzaktan eğitim uygulamaları kapsamında 3 TV Kanalı ve Eğitim Bilişim Ağı (EBA) üzerinden*’ eğitimlerin devam etmesine karar verilmiştir (Can, 2020: s. 14). Uzaktan eğitimle bir dönem tamamlandıktan sonra yüz yüze eğitime kademeli olarak geçilmiştir. Ancak Covid-19 salgınının hızla artmasıyla birlikte bir süre sonra okullar yeniden kapatılmış, uzaktan eğitim sürecine yeniden dönülmüştür. İlkokul ve liselerin yanı sıra üniversitelerde uzaktan eğitime geçmiştir. Bu amaçla ‘*Yükseköğretim Kurumları (YÖK) Dersleri Platformu*’ bütün öğrencilerin erişim sağlaması için açılmıştır (Can, 2020: s. 15). Sadece derslerin değil toplantılar, seminer sunumları ve tez savunmalarının da dijital ortamda yapılıp, kayıt altına alınmasına karar verilmiştir. Ancak YÖK Dersleri Platformu bütün üniversiteleri kapsamamıştır. Bu platformda Anadolu Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi’nin ders içerikleri yer almıştır.

Uzaktan eğitim sisteminin avantajı, eğitim kurumlarına gitmeye gerek olmadığı için öğrencilerin rahat bir şekilde öğrenmelerine izin verebilmesidir (Toquero, 2020: s. 3). Aynı zamanda bu süreçte Türkiye’nin eğitim alanında dijitalleşmesi sağlanan

avantajlardan birisidir. Ancak Türkiye’de uzaktan eğitimin olumsuz etkisi daha fazla olmuştur. Bu etkilerden bazıları aşağıdaki gibidir:

- Uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin çalıştıkları ortamının kısıtlı olması en ciddi problem olarak görülmüştür. Öğrencilerin etkili bir şekilde eğitim hizmetinden yararlanabilmeleri için çalıştıkları ortamın eğitim/öğretim faaliyetlerine uygun olarak düzenlenmesi gerekmektedir (Akbal, 2020: s. 543).
- Teknolojik bakımdan alt yapısının yeterli olmadığı okulların ve sosyo-ekonomik bakımdan aile durumları iyi şekilde olmayan öğrencilerin uzaktan eğitim sistemine ulaşmasını zor hale getirmiştir (Göksal, 2020).
- Bazı ailelerin ev ortamı ders dinlemeye uygun olmayabilir veya bazı öğrenciler teknolojiye uzak büyüdüğü için kendilerini daha arka planda tutabilir. Bu da öğrencinin kendisine olan güveninin zedelenmesine neden olmuştur. Düşük gelirli olan ve kalabalık evlerde yaşayan öğrenciler için bu zorluklar daha da artmıştır (Cluver vd., 2020: s. 64). Ayrıca salgın nedeniyle evde kalmak sorunları beraberinde getirerek öğrencilerin öğrenmesini ve öğretmenlerin öğretmesini engelleyebilir (Lily vd., 2020: s. 1).
- Uzaktan eğitim sisteminde, günümüze kadar ki süreçte teorik ve bilgisayar tabanlı uygulamalı dersler görülmüştür. Laboratuvar ve atölye ortamında görülen uygulamalı dersler ise ilk kez denenmiştir. Bundan dolayı da birtakım zorluklar yaşanmıştır (Kahraman, 2020: s. 54). Özellikle mühendislik, mimarlık gibi fakültelerde uygulamalı dersler yapıldığı için bu derslerin uzaktan eğitim aracılığıyla işlenmesi öğrencileri bi hayli zorlamıştır.

İşin eğitim boyutunun yanı sıra uzaktan eğitim sistemine geçilmesinden dolayı okullarda ulaşım hizmeti vermekte olan kişiler ve okul kantinlerini işleten kişiler iş yapma kapasitelerini kaybedecek duruma gelmişlerdir. Hem işveren kişiler hem de bu işlerde çalışan kişiler gelir kayıplarına uğramıştır (TÜRMOB, 2020: s. 74). Bu durumda gelir kayıpları ve işsizliklerin artması da kaçınılmaz olmuştur. Aynı zamanda dershanelerin, kursların ve özel okulların kesintiye uğraması da işletme sahiplerinin gelirini olumsuz etkilemiştir. Özellikle uzaktan eğitime geçmeden önce yüz yüze eğitim almak için peşin ödeme yapan özel okul öğrencilerinin uzaktan eğitime geçilmesiyle birlikte ödemelerinin iade edilip edilmeyeceği hala çözüme kavuşturulamamış, salgın nedeniyle öğrenci

kayıpları yaşanmıştır. Salgından dolayı velilerin satın alma güçlerinde azalmalar meydana geldiği için veya yeniden uzaktan eğitime geçilebilme ihtimallerinin olduğu için özel okullara olan talepte azalmalar meydana gelmiştir. Söz konusu okulların yatırımları azalmış, kontenjanları dolamamış, bazı özel okullar kapanma noktasına kadar gelmiştir (Yiğitcan, 2021). Sonuç olarak salgından dolayı her kesim etkilenmiştir. Çünkü sektörlerin her biri aslında birbirlerine bağlıdır. Biri kötü etkilenince mutlaka diğerlerine etkisi olmaktadır.

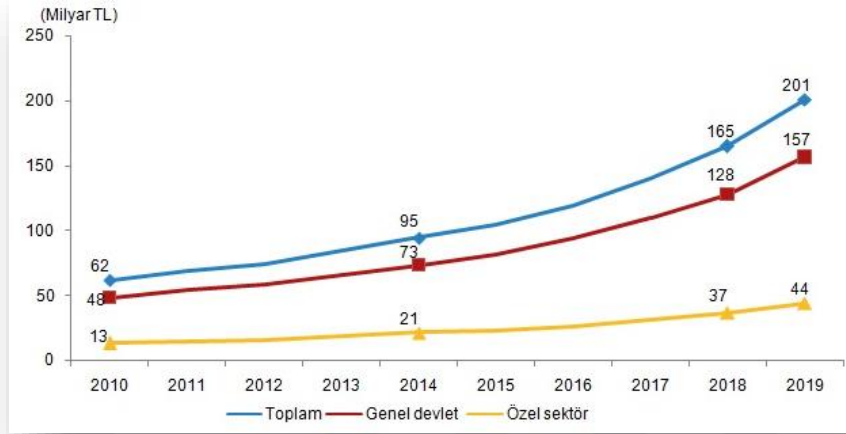
Covid-19 salgını nedeniyle ara verilen yüz yüze eğitime ilköğretim ve liselerde Eylül 2021, üniversitelerde ise Ekim 2021 tarihi itibarıyla geçilmiştir. Uzaktan eğitim süresi boyunca eğitim hizmetinin kesintiye uğramaması için çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Yapılan çalışmalar üçüncü bölümde anlatılacaktır.

2.4.7. Sağlık Sektörüne Etkisi

Covid-19 salgınından en fazla etkilenen sektörlerden biri de sağlık sektörüdür. Türkiye salgınla çalkalanırken, sağlık sektörünün pandeminin üstünden gelme mücadelesi salgının başından itibaren tüm hızıyla devam etmektedir. Bu dönemde sağlık çalışanlarının verdiği emek ortadadır. Sağlık çalışanları sağlık sisteminin bel kemiği olarak faaliyet göstermektedirler. Birçok sağlık çalışanı günlük işlerini yaparken kendi sağlıklarını riske atmaktadır (ILO Sectoral Brief, 2020: s. 1).

Yaşanan bu küresel sorunda, *“hiçbir sektör sağlık sektöründen daha merkezde değildir”* (Eren, 2020: s. 2). Çünkü her sektörün karşılaştığı sorunlara ek olarak sağlık sektöründe hastalığın yayılmaması ve ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Salgın nedeniyle tüm sektörler gibi sağlık sektörü de dijitalleşmeye başlamıştır. Özellikle pandemi sürecinde evden çıkmak istemeyen veya kronik rahatsızlıkları olan bireylerin sağlık ihtiyaçlarının karşılanması dijital sağlık hizmetleri aracılığıyla amaçlanmıştır.

TÜİK'in 2020 yılında yayımlamış olduğu sağlık harcamaları verileri aşağıdaki gibidir:

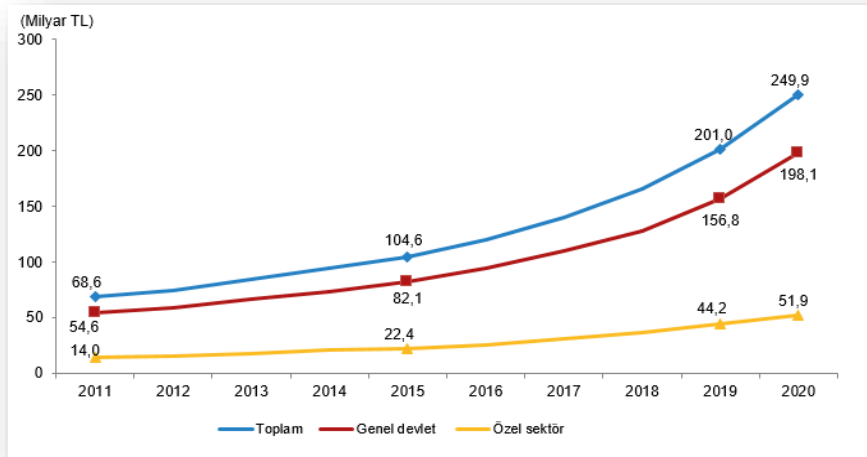

Şekil 2.2: Sağlık Harcamaları, 2019-2020

Kaynak: (Türkiye İstatistik Kurumu, 19 Kasım 2020,

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Health-Expenditure-Statistics-2019-33659>)

Türkiye'deki sağlık harcamalarının 2019 yılında 201 milyar TL şeklinde yapıldığı görülmektedir (TÜİK, 2020). TÜİK'in 2021 yılında yayımlamış olduğu veriler ise aşağıdaki gibidir:

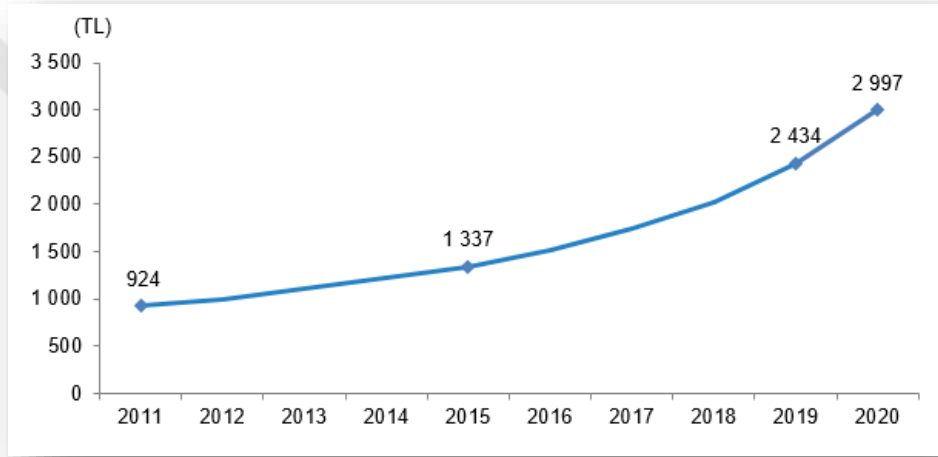

Şekil 2.3: Sağlık Harcamaları, 2011-2020

Kaynak: (Türkiye İstatistik Kurumu, 08.12.2021, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Saglik-Harcamaları-Istatistikleri-2020-37192>)

TÜİK'in 2021 yılında yayımlamış olduğu sağlık harcamaları verilerine bakıldığında, toplam sağlık harcamalarının 2020 yılında 2019 yılına göre %24,3 artış göstererek 249 milyar 932 milyon TL'ye yükseldiği görülmektedir (TÜİK, 2021).

Toplam sağlık harcamalarının %49'u hastanelerde yapılmıştır. Türkiye'de özellikle salgın döneminde yapılan ve pandemi hastanesi olarak adlandırılan birçok hastane sağlık harcamalarının artmasına neden olmuştur. Harcamaların büyük bir kısmı da devlet bütçesi tarafından finanse edilmiş, bu da devlet üzerinde bir yük oluşmasına neden olmuştur.

Şekil 2.4: Kişi Başına Sağlık Harcaması, 2011-2020

Kaynak: (Türkiye İstatistik Kurumu, 08.12.2021, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Saglik-Harcamalari-Istatistikleri-2020-37192>)

Kişi başına sağlık harcamaları da 2020 yılında 2019 yılına göre artış göstermiştir. *“Kişi başına sağlık harcaması, 2019 yılında 2 bin 434 TL iken, 2020 yılında %23,1 artarak 2 bin 997 TL'ye yükselmiştir”* (TÜİK, 2021). Türkiye'de Covid-19 salgını sürecinde devletin ilaç bütçesi de 2020 yılında 2019 yılına göre %18,7 oranında artış göstermiştir. *“Devlet ilaçlara 48 milyar TL, sağlık hizmetlerine ise 52 milyar TL harcama yapmıştır”* (Medikal Akademi, 2021).

Türkiye'de Covid-19 salgınından sonra hastanelere yapılan başvurular yarı yarıya azalmış (Euronews, 2020), devlet hastanelerine olan taleplerde azalmalar meydana gelmiştir. Çünkü salgın döneminde devlet hastaneleri pandemi hastanesi olarak ilan edilmiş, salgına yakalanma riskinden korkan bireyler devlet hastanelerine gitmekten

vazgeçmiştir. Bu durumda özel hastanelere olan taleplerde artışlar meydana gelmiştir. Taleplerde artış olmasına rağmen özel hastanelerin ücretleri düşmemiştir. Hatta birçok özel hastanenin kestiği tedavi ve muayene faturalarının ücretleri artış göstermiştir (Demir ve Kılıç, 2021). Dolayısıyla kimilerine göre özel hastaneler salgından dolayı olumlu yönde etkilenmiş, kimilerine göre ise salgın döneminde özel hastanelerin yükü artmıştır.

2.4.8. Otomotiv Sektörüne Etkisi

Türkiye’de faaliyet sürdüren otomotiv sektörü; katma değer yaratması, istihdama katkıda bulunması, vergi gelirleri için ve birden fazla sektör için itici kuvvet olmasından dolayı ekonomik anlamda büyük önem taşımaktadır. Ayrıca otomotiv sektörü, *“gelişmiş teknolojilerin Türkiye’ye transferinde de önemli rol oynamaktadır”* (Ö. Görener ve A. Görener, 2008: s. 307).

Diğer sektörler gibi otomotiv sektörü de Covid-19 salgınından etkilenmiştir. Covid-19 salgınının küresel otomotiv tedarik zinciri üzerinde gösterdiği olumsuz yönlü etki, Türkiye’de faaliyetini sürdüren firmalar tarafından da hissedilmektedir. Özellikle *“otomotiv sanayinin ana hammadde/yarı mamul tedarikçisi olan Çin’den başlayan tedarik zinciri kırılmaları sonucunda Türkiye’de faaliyet gösteren ana ve yan sanayi firmaları”* salgının yeni ortaya çıktığı dönemler olan *“2020 yılı Mart- Haziran aylarında”* üretim kapasitelerini en alt düzeylere indirmek veya üretim hatlarını kapatmak durumunda kalmışlardır (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü: s. 12).

Covid-19 salgını ile birlikte otomobil üretiminde ciddi şekilde azalmalar ortaya çıkmıştır. Otomobil üretiminde azalma ortaya çıkmasının temel sebebi Covid- 19 salgını ile beraber uygulanan karantinalar ve uygulanan üretim kısıtlamalardır. Sıfır otomobil piyasasında ortaya çıkan bu gelişmeler, toplu ulaşım kullanımlarının azalması ve sosyal mesafe kurallarının uygulanması gibi durumlar ikinci el otomobil piyasasına yönelik olan talebin artış göstermesine neden olmuştur (Doruk, 2020: s. 284). Covid-19 salgını ile birlikte tedarik zincirlerde kırılmalar meydana gelmesi, toplu taşıma araçlarına değil de özel araçlara talep gösterilmesi gibi *“hem arz hem de talep fonksiyonlarına gelen şoklar nedeniyle otomotiv sektöründe”* ikinci el piyasada dahil olmak üzere çok önemli fiyat artışları yaşanmıştır (Özdurak, 2020: s. 25). Dolayısıyla ikinci el otomobil piyasasında

fiyat artışlarının gerçekleşmesinin en önemli sebeplerinden biri de salgın nedeniyle ikinci el otomobil piyasasına olan talep artışlarıdır. İkinci el otomobil piyasasına olan talep artışı, sıfır otomobil üretimindeki azalmalara bağlıdır. İlerleyen günlerde salgının seyrine göre yeniden sıfır otomobil üretimi hızlandığında alternatif olan ikinci el otomobillere talep azalabilir.

Covid-19 salgınından dolayı 2020 yılına büyük kayıplarla giren otomotiv sektörü, 2021 yılına da çip kriziyle ve üretimde yaşanan aksamalarla giriş yapmıştır (KPMG Türkiye, 2021). Covid-19 salgını, birden fazla teknolojik ürünün üretilmesi için kullanılan çiplerin arzında kıtlığa neden olmuştur. Çoğu alanda önem arz eden çiplerin üretimi, Covid-19 salgını sebebiyle kesintiye uğrayınca ortaya çip krizleri çıkmıştır. Türkiye gibi otomotiv sektörüyle önemli düzeyde istihdam elde eden ve ihracat yapan konumda olan ülkeler için yaşanan çip krizleri kritik olmuştur (Vatan Gazete, 2021).

Türkiye, dünya üzerinde otomobil vergisinin en yüksek derecede olduğu ülke pozisyonundadır. Özel Tüketim Vergisinin (ÖTV) yüksek olması sebebiyle birden fazla modelin fiyatının yarıdan fazlası vergi olmaktadır. Otomobillerin Türkiye’de ulaşılabilir olmasını zor hale getiren bir diğer sebepte döviz kurunun yükselmesidir. Çip kriziyle uğraşan otomobil pazarına döviz kurundaki yükselişte darbe olmuştur. Döviz kurunun son bir ayda yaklaşık %10 oranında artmasıyla birlikte markalar, 2021 yılında Kasım ayında otomobil fiyatlarına %3 ila %5 arasında bir zam uygulamaya hazırlanmaktadır. Zam oranlarının 2022 yılı Ocak ayına kadar kademeli olarak %12 oranlarına kadar çıkabileceği söylenmektedir (Yücel, 2021).

Devletin önemli düzeyde gelir elde ettiği otomotiv sektörü, Covid-19 salgını döneminde de devletin önemli düzeyde gelir sağlamasına devam etmiştir. Bu süreçte vergi gelirlerinde rekor düzeyde artışlar ortaya çıkmıştır. EBS danışmanlığın 2020 yılında yayımlamış olduğu otomotiv gelirleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.9: Otomotiv Gelirleri (2021)

MOTORLU TAŞITLARDAN TAHSİL EDİLEN ÖTV				EBS Danışmanlık Otomotivde dair her şey...		
*(X 000 TL)	2020	2019	DEĞİŞİM	2020 PAZAR	2019 PAZAR	DEĞİŞİM
TEMMUZ	4.966.047	611.443	712,18%	92.000	18.386	400,38%
HAZİRAN	3.254.128	892.438	264,63%	72.778	43.899	65,79%
MAYIS	1.432.387	805.352	77,86%	33.245	33.947	-2,07%
NİSAN	1.309.107	845.712	54,79%	27.221	31.944	-14,79%
MART	2.353.394	1.046.920	124,79%	51.588	50.651	1,85%
ŞUBAT	1.879.150	565.094	232,54%	48.963	25.569	91,49%
OCAK	874.776	385.655	126,83%	28.123	14.847	89,42%
TAHSİLAT	16.068.989	5.152.614	211,86%	353.918	219.243	61,43%

Kaynak: (Ebs Danışmanlık, <https://ebsdanismanlik.com.tr/otomotivde-otv-rekoru/>)

EBS Danışmanlığın açıkladığı rapora bakıldığında mart, nisan ve mayıs aylarında yaşanmış olan Covid-19 salgını sürecine rağmen “devletin ilk 7 ayda motorlu taşıtlardan” elde etmiş olduğu ÖTV geliri 2019 yılının toplamını %16 oranında artmıştır. “2019 yılı toplamında 13 milyar 806 milyon TL ÖTV geliri” elde etmiş olan devlet, kurların artması sonucunda yükseliş gösteren otomobil fiyatlarıyla “bu yılın ilk 7 ayında 16 milyar TL” gelir elde etmiştir. Buda devletin yıl sonunda ulaşmayı hedeflemiş olduğu “19 milyar TL’lik ÖTV tahsilatının yüzde 85’ine 7 ayda ulaştığını ortaya koymaktadır”. Cari açığın zirve yapmış olduğu bir süreçte ÖTV tahsilatında rekor elde edilmesi, otomotiv sektörünün ekonomi için ne denli önemli olduğunu yeniden ortaya koymuştur (Özpeynirci, 2020).

2021 yılında EBS Danışmanlık tarafından yayımlanan veriler aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.10: Otomotiv Gelirleri (2021)

MOTORLU TAŞITLARDAN TAHSİL EDİLEN ÖTV				EBS Danışmanlık Otomotive dair her şey...		
X Bin TL	2021	2020	DEĞİŞİM	2021 PAZAR	2020 PAZAR	DEĞİŞİM
HAZİRAN	6.883.879	3.254.128	111,54%	83.255	72.789	14,38%
MAYIS	4.258.872	1.432.387	197,33%	57.467	33.308	72,53%
NİSAN	4.908.421	1.309.107	274,94%	64.551	27.165	137,63%
MART	8.060.824	2.353.394	242,52%	100.046	51.554	94,06%
ŞUBAT	3.745.531	1.879.150	99,32%	61.325	48.948	25,29%
OCAK	3.367.737	874.776	284,98%	45.308	28.123	61,11%
TAHSİLAT	31.225.264	11.102.942	181,23%	411.952	261.887	57,30%

(Kaynak: Ebs Danışmanlık, 2021)

2021 yılında EBS Danışmanlığın yayımlamış olduğu verilere bakıldığında, yılın ilk 6 ayında otomotiv pazarının %57 oranında büyüdüğü, devletin otomotivden elde etmiş olduğu ÖTV gelirinin %181 oranında artış göstererek 31.2 milyar TL'yi aşmış olduğu görülmektedir. Devletin 2021 yılında hedeflemiş olduğu ÖTV tahsilatının 39,6 milyar olduğu yani yılın ilk 6 ayında devletin hedeflemiş olduğu tutarın neredeyse %79'una ulaşıldığı görülmüştür (Özpeynirci, 2021). Dolayısıyla Covid-19 salgını nedeniyle otomobil üretim miktarı azalmış ancak devletin vergi gelirinde artışlar yaşanmıştır.

2.4.9. Tekstil Sektörüne Etkisi

“Tekstil ve hazır giyim sanayi, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınma sürecinde önemli rol oynayan bir sanayi dalıdır” (Öngüt, 2007: s. 2). Türkiye’de tekstil-giyim üretiminin sağlanması ve tekstil- giyim ihracatının sürekliliğinin sağlanması geniş pazar sahalarına ulaşmakla mümkün olmaktadır (Uğur, 2004: s. 48). Çin’de faaliyette bulunan işletmelerin kapatılması ve nakliye süreçlerinin neredeyse hepten durması gibi nedenlerle, Türkiye’de faaliyette bulunan tekstil ve konfeksiyon sanayi sektörüne yönelik siparişler artış göstermiştir. Ancak yaşanan süreç sonrasında, “Çin’in tedarik zincirinin başlangıcını oluşturan birçok tekstil hammaddesini de göndermemesi” ve Covid-19 salgınının etkilerinin gelişmiş ekonomiler üzerinde de görülmesi ile beraber talepte durgunluk yaşanmış, Türk tekstil üretiminde yavaşlamalar meydana gelmiştir. Daha sonra tekstil sektörüne olan yurtdışı talep ertelenmiş, bunun sonucunda da tekstil sektörü kapanma noktasına gelmiştir (Eğri ve Doğruer, 2020: s. 139-140). Görüldüğü gibi

Türkiye ekonomisi için önem arz eden tekstil sektörü hem yurt içinde hem de yurtdışında yapılan kısıtlamalardan dolayı Covid-19 salgınından en fazla etkilenen sanayi dalından biri olmuştur. Hazır giyim ve konfeksiyon ihracatı verileri aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.11: Genel İhracat Performansı İçinde Hazırgiyim Ve Konfeksiyon İhracatının Payı

Genel İhracat Performansı İçinde Hazırgiyim ve Konfeksiyon İhracatının Payı								
	2019	2020	2019/20 Değişim %	2019 Ocak-Kasım	2020 Ocak-Kasım	2021 Ocak-Kasım	2019/21 Değişim %	2020/21 Değişim %
Birim: 1000 \$								
Türkiye Özel İhracatı	171.578.847	156.286.764	-8,9	151.749.693	139.802.451	185.972.246	22,6%	33,0%
Türkiye Genel İhracatı*	180.468.488	169.514.167	-6,1	165.446.003	151.800.621	203.141.161	22,8%	33,8%
Hazırgiyim ve Konfeksiyon İhracatı	17.700.869	17.143.441	-3,15	16.370.249	15.466.495	18.447.857	12,7%	19,3%
Haz. ve Konf. İhracatının Payı %	9,8	10,1		9,9	10,2	9,1		
Sanayi İhracatı	138.253.659	127.645.230	-7,67	126.692.199	114.260.886	154.037.109	21,6%	34,8%
Haz. ve Konf. İhracatının Sanayi Ürünleri İhracatındaki Payı %	12,9	13,4		12,9	13,5	12,0		

Kaynak: (İstanbul Hazır Giyim ve Konfeksiyon İhracatçıları Birliği, Aralık 2021, <https://www.ihkib.org.tr/fp-icerik/ia/d/2021/12/06/hazirgiyim-ve-konfeksiyon-sektoru-2021-kasim-aylik-ihracat-bilgi-notu-202112061154420050-68E40.pdf>)

Yaşanan olumsuzluklara rağmen 2021 yılına gelindiğinde “Türkiye’nin hazır giyim ve konfeksiyon ihracatı” Ocak-Kasım ayları arasındaki dönemde 2020 yılının Ocak- Kasım ayları arasındaki döneme kıyasen %19,3 oranında artış göstererek “18,4 milyar dolar olmuştur”. Ancak 2021 yılında hazır giyim ve konfeksiyon sektörünün, Türkiye’nin genel ihracatı içerisindeki payı ve sanayi ihracatı içerisindeki payı azalış göstermiştir (İstanbul Hazır Giyim ve Konfeksiyon İhracatçıları Birliği [İHKİB], 2021: s. 2-3).

Tablo 2.12: Aylar İtibariyle Hazırgiyim Ve Konfeksiyon İhracatının Seyri
2019-2020 Ve 2021

Aylar İtibariyle Hazırgiyim ve Konfeksiyon İhracatının Seyri 2019 - 2020 ve 2021										
Birim: 1000 \$	Hazırgiyim ve Konfeksiyon İhracatı					Türkiye Genel İhracatı				
Aylar	2019	2020	2021	2019/21 Değişim %	2020/21 Değişim %	2019*	2020*	2021*	2019/21 Değişim %	2019/20 Değişim %
Ocak	1.414.001	1.490.276	1.523.136	7,7	2,2	13.916.233	14.686.495	15.048.344	8,1	2,5
Şubat	1.413.374	1.516.935	1.517.344	7,4	0,03	14.323.198	14.608.457	16.011.967	11,8	9,6
Nisan	1.674.074	1.209.798	1.677.874	0,2	38,7	16.335.908	13.353.475	18.985.472	16,2	42,2
Nisan	1.502.301	573.278	1.632.042	8,6	184,7	15.340.875	8.978.426	18.766.296	22,3	109,0
Mayıs	1.621.098	835.979	1.303.736	-19,6	56,0	16.855.112	9.957.540	16.480.210	-2,2	65,5
Haziran	1.085.765	1.348.588	1.808.054	66,5	34,1	11.634.682	13.460.363	19.773.242	70,0	46,9
Temmuz	1.671.699	1.804.536	1.698.057	1,6	-5,9	15.932.005	14.890.653	16.413.409	3,0	10,2
Ağustos	1.394.152	1.538.161	1.742.118	25,0	13,3	13.222.876	12.456.453	18.912.314	43,0	51,8
Eylül	1.499.512	1.787.542	1.948.069	29,9	9,0	15.273.580	15.990.798	20.783.227	36,1	30,0
Ekim	1.552.767	1.846.769	1.913.265	23,2	3,6	16.410.782	17.315.266	20.806.978	26,8	20,2
Kasım	1.537.168	1.514.597	1.733.326	12,8	14,4	16.242.650	16.088.682	21.468.461	32,2	33,4
Aralık	1.326.372	1.661.882				15.386.718	17.843.802			
Toplam	17.697.030	17.143.441				180.832.722	169.514.167			

Kaynak: (İstanbul Hazır Giyim ve Konfeksiyon İhracatçıları Birliği, Aralık 2021, <https://www.ihkib.org.tr/fp-icerik/ia/d/2021/12/06/hazirgiyim-ve-konfeksiyon-sektoru-2021-kasim-aylik-ihracat-bilgi-notu-202112061154420050-68E40.pdf>)

“2021 yılının Kasım ayında Türkiye’den 1,7 milyar dolar değerinde hazır giyim ve konfeksiyon ihracatı yapılmış, aylık ihracat 2020 yılının Kasım ayına kıyasla %13,8 oranında, 2019 yılının Kasım ayına kıyasla %12,8 oranında” artış göstermiştir (İHKİB, 2021: s. 2-3).

Covid-19 salgınının getirmiş olduğu problemlerle birlikte mağazalar ve fabrikalar kapanmalara kadar gitmiş, ürün stokları elde kalmış, bazı siparişlerin iptali gerçekleşmiştir. Bu problemler markaları ve üretim yapan kişi ve kuruluşları yeniden düşünmeye yönlendirmiştir. Bu durum sonucunda da yeni ve daha akıllı olan üretim modelleri ön plana çıkmıştır. Ürün satışları online kanallara kaydı için ve perakendecilerin yeni ürün çıkarması zorunlu olduğu için bu sebeple diğer ülkeler gibi Türkiye’de de yapılan alışverişlerin kalıpları ve davranışları değişime uğramıştır. Covid-19 salgınından dolayı ortaya çıkan belirsizlik ortamından dolayı aktif giyim ürünlerinin tasarımından çok işlevselliği daha önemli olacaktır. Örneğin, son zamanlarda antimikrobiyal terbiyeye ilişkin talep miktarı gittikçe artış göstermekte ve “daha az gözenekli yüzeye sahip materyaller ya da su tutmayan terbiye işleminden geçmiş ürünler organizmaların üzerinde yaşayamadığı iki seçenek olarak ön plana çıkmaktadır”.

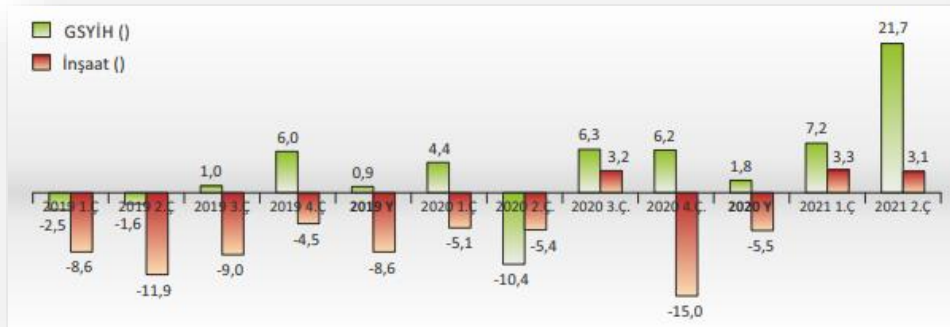
Bunların yanı sıra yakın zamanda yeni ürünlerin geliştirilmesi de beklentiler arasındadır (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü, 2021: s. 21-22).

2.4.10. İnşaat Sektörüne Etkisi

İnşaat sektörü, ilişki içerisinde olduğu yan sektörleri harekete geçirmesi, istihdam yaratması, katma değer yaratması gibi özellikleriyle özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinin lokomotifi pozisyonundadır. Bu genellemeyle birlikte, Türkiye’de gerçekleşmiş olan büyümeye katkıda bulunan en önemli sektörlerden birisidir (KPMG, 2021: s. 3). Ayrıca Türkiye’de inşaat sektörü, büyüme hızının yakalanması için kullanılan önemli makroekonomik politika aracıdır (Kaya vd., 2013: s. 163).

Birçok sektör Covid-19 salgınından dolayı ortaya çıkmış olan ekonomik türbülansın nasibini alırken, inşaat sektörü de bu sektörlerden biri olarak salgından ilk olarak etkilenen sektörler arasındadır. İnşaat sektörü, Covid-19 salgını nedeniyle ciddi düzeyde bir daralma yaşamıştır (Türkiye İnşaat Malzemesi Sanayicileri Derneği [İMSAD], 2020: s. 7).

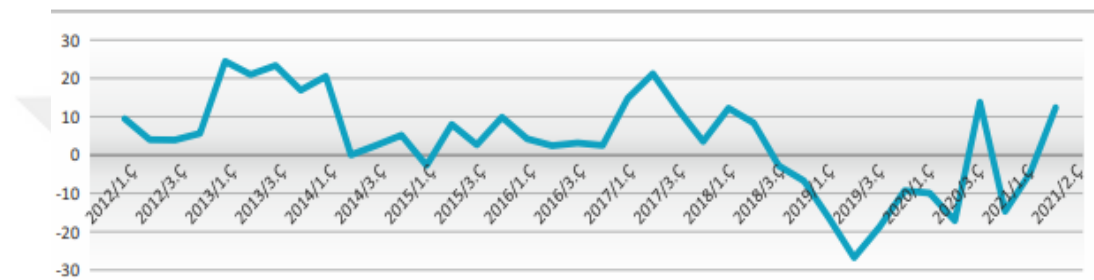
Ekonomi içerisinde, 200’den fazla alt sektöre yaratmış olduğu taleple önemli bir yerde olan inşaat sektörü, Covid-19 salgınının ortaya çıktığı “2020 yılı kaynaklı düşük baz etkisine rağmen 2021 yılının ilk yarısında oldukça sınırlı bir büyüme gösterebilmiştir” (Türkiye Mühendisler Birliği [TMB], 2021: s. 21). Veriler aşağıdaki gibidir:

Şekil 2.5: GSYH Ve İnşaat Sektöründe Büyümenin Seyri (% puan)

Kaynak: (Türkiye İstatistik Kurumu’ndan Aktaran Türkiye Mühendisler Birliği, Ekim, 2021 <https://www.tmb.org.tr/uploads/publications/61764df3f9c4d65243f22e68/1635143124770-tmb-bulten-ekim-2021.pdf>)

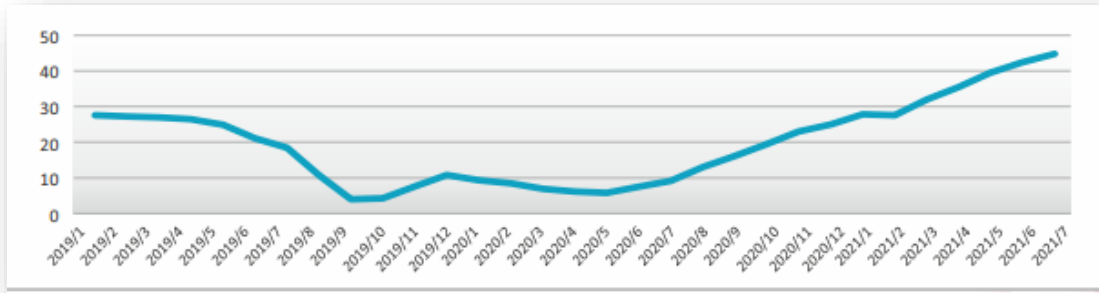
İnşaat sektöründe 2021 yılının iki çeyreğinde yıllık bazda sırasıyla %3,3 ve %3,1'lik bir büyüme yaşanmıştır. Yıllık bazda yaşanan sınırlı büyüme, ‘‘çeyrek dönemler itibarıyla da ikinci çeyrekte yaşanan %1,5'lik daralma’’, salgından önce de var olan ve salgınla birlikte daha da ağırlaşarak devam eden problemlere işaret etmektedir. Büyümenin sürdürülebilmesi için inşaat yatırımlarının hızlanması, inşaat sektörü üzerindeki vergi yükünün azaltılması ve inşaat sektörü üzerindeki artan girdi maliyetlerinin yaratmış olduğu baskının azaltılması gerekmektedir (TMB, 2021: 21)

Şekil 2.6: İnşaat Yatırımlarında Yıllık Değişim (%)

Kaynak: (Türkiye İstatistik Kurumu’ndan Aktaran Türkiye Mühendisler Birliği, Ekim 2021 <https://www.tmb.org.tr/uploads/publications/61764df3f9c4d65243f22e68/1635143124770-tmb-bulten-ekim-2021.pdf>)

‘‘TÜİK'in zincirlenmiş hacim endeksine göre; sektör yatırımlarında, geçen yılın üçüncü çeyrek döneminde kaydedilen %13,6'lık artış dışında önemli oranlarda gerileme olmuş, 2020 yılı genelinde %14,1 oranında daralma yaşanmıştır’’. 2021 yılına gelindiğinde ise ilk iki çeyrekte ‘‘Türkiye’de toplam yatırımlar, sırasıyla %12,4 ve %20,3’’ artmış, inşaat yatırımları 2021 yılının ilk çeyreğinde %3,4 azalmış, ikinci çeyreğinde ise %12,2 artmıştır. Aşılama çalışmalarının hızlanmasıyla birlikte ekonomi üzerindeki sınırlamaların kalkmaya başlamasıyla, ertelenmiş olan yatırımlar yeniden gündeme girmiştir. Yatırımlar üzerinde görülen görece iyileşmenin devam etmesi inşaat sektörü için önem arz etmektedir (TMB, 2021: s. 21).

Şekil 2.7: İnşaat Maliyet Endeksinde Yıllık Değişim (%)

Kaynak: (Türkiye İstatistik Kurumu’ndan Aktaran Türkiye Müteahhitler Birliği, Ekim 2021

<https://www.tmb.org.tr/uploads/publications/61764df3f9c4d65243f22e68/1635143124770-tmb-bulten-ekim-2021.pdf>)

İnşaat sektörünün öne çıkan problemleri arasında iki seneyi aşkın zamandır maliyet artışlarının yaşanması dikkat çekmektedir. Son dönemde Covid-19 salgınının yol açmış olduğu olağandışı şartlarda bu maliyet artışların açıklanması güçtür. TÜİK’in İnşaat Maliyet Endeksi, Temmuz’da yıllık bazda %44,7 oranında artarak Haziran verisinden sonra yeniden 2016 yılıyla başlayan veri setinin en büyük artışını kaydetmiştir. İnşaat maliyet endeksi aylık bazda ise %2,5 oranında artış göstermiştir. Bu dönemde malzeme endeksi ile işçilik endeksi sırasıyla yıllık bazda %56,4 ve %21 oranları ile hızlı şekilde yükselmeye devam etmiştir. Aylık bazda malzeme endeksi ise %3,1 oranında ve işçilik endeksi %1 oranında artış göstermiştir (TMB, 2021: s. 22).

Covid-19 salgını döneminde emtia fiyatlarının yükselmesiyle beraber dünya genelinde girdi maliyetleri artış göstermiş, iç ekonomik gelişmelerle birlikte döviz kurunda artış yaşanmıştır. Bu da Türk inşaat sektörü için problemlerin ağırlaşmasına neden olmuştur. “*Altyapı ve üstyapı inşaatlarında kullanılan çelik, çimento, bakır, cam, alüminyum, PVC, tesisat ve elektrik malzemeleri gibi ürünlerin*” fiyatlarının yüksek şekilde artış göstermesi, yurtiçinde müteahhitlik işlerini yürüten kişilerin işlerini yürütemez hale gelmelerine neden olmuştur. İnşaat sektöründe borçluluk oranları da bir süredir yüksektir (TMB, 2021: s. 22).

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere Türkiye ekonomisi için çok önemli olan inşaat sektörünün büyüme oranlarının yüksek olması için inşaat yatırımlarının daha da hızlandırılması, girdi maliyetlerinin ise azaltılması gerekmektedir. İnşaat sektörünün

büyümesi aynı zamanda Türkiye’de faaliyet gösteren diğer sektörlerin de büyümesine dolayısıyla Türkiye’nin büyümesine yol açmaktadır.

BÖLÜM 3: COVID-19 SALGINIYLA MÜCADELE KAPSAMINDA TÜRKİYE’DE ALINAN EKONOMİK VE MALİ ÖNLEMLER

Covid-19 salgını, küresel sağlık ve ekonomi üzerinde eşi benzeri olmayan etkiler yaratmıştır. Birçok ülke normal yaşantıya dönebilmek için çeşitli kurtarma paketleri önerisinde bulunmuştur (McElwee, 2020: s. 448). Normal yaşantıya dönebilmek için alınan kurtarma tedbirleri ise ekonomik faaliyetleri önemli ölçüde etkilemiştir (IMF, 2020: s. 14). Diğer dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye ekonomisi üzerinde de Covid-19 salgınının olumsuz etkileri olmuştur. Bu olumsuz etkilerin en aza indirgenmesi için devlet tarafından Covid-19 salgınıyla mücadele kapsamında ekonomik ve mali önlemler alınarak, çeşitli ekonomik ve mali destekler sağlanmıştır.

Covid-19 salgınıyla mücadele çalışmaları Türkiye’de üç aşamada gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Birincisi; sağlık, lojistik ve kişiler arasındaki fiziksel mesafe önlemlerini içeren tedbirlerdir. İkincisi; üretimi, vatandaş ve istihdamı destekleme, mali yükümlükleri erteleme, sektörel teşvik politikalarını da içeren ekonomi politikalarıdır. Üçüncüsü ise sosyal destek politikalarıdır (Yıldız ve Uzundan aktaran Eroğlu, 2020: s. 230). Bizim ele alacağımız konu ikinci çerçeve olan destekleyici ekonomi politikalarıdır.

Türkiye’de Covid-19 salgınıyla mücadele kapsamında ilk olarak ekonomik önlemler içeren, Ekonomik İstikrar Kalkanı olarak adlandırılan ekonomi paketi açıklanmış, daha sonra Yeni Ekonomik Önlemler Paketi, Ekonomik Destek Paketi, Yeni Ekonomi Reform paketi olarak adlandırılan ekonomi paketleri açıklanmıştır. Ayrıca salgından dolayı her bir sektör farklı açıdan etkilendiği için her sektöre yönelik alınan önlemler de farklı farklı olmuştur. Aşağıda ilk olarak; Ekonomik İstikrar Kalkanı, Yeni Ekonomik Önlemler Paketi, Ekonomik Destek Paketi ve Yeni Ekonomi Reformu olarak adlandırılan ekonomi paketlerinin amaçlarından ve içeriklerinden bahsedilecek olup daha sonra her bir sektör için alınan ekonomik önlemlerden ayrıntılı olarak bahsedilecektir.

3.1. GENEL OLARAK EKONOMİ PAKETLERİ

3.1.1. Ekonomik İstikrar Kalkan Paketi

Covid-19 salgını sürecinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilgili bakanlıkları, kamu kurum ve kuruluşları tarafından salgının ekonomik boyutu, çalışma hayatı ve istihdama ilişkin tedbirler ve destekler açıklanmıştır. 18 Mart 2020 tarihinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından ekonomi ve istihdam bakımında çok önemli ve içerik yönünden de oldukça kapsamlı olan *“100 milyar TL’lik Ekonomik İstikrar Kalkanı paketi”* açıklanmıştır. Daha sonra eklenmiş olan çeşitli program ve desteklerle beraber, verilen toplam desteklerin 260 milyar TL’yi aşmış olduğu açıklanmıştır (Balcı ve Çetin, 2020: s. 47). Ekonomik İstikrar Kalkanı olarak adlandırılan ekonomi paketinin hazırlanmasındaki temel amaç, Covid-19 salgınıyla mücadele kapsamında yapılan kapanmalardan ve kısıtlamalardan dolayı ekonomik anlamda olumsuz etkilenen birey ve kurumların bir nebze de olsa toparlanmasını sağlamak ve genel ekonomiyi canlandırma olmuştur. Bu destek hareketi her sektörü yakından ilgilendirmiştir. Sadece sektörlerle yönelik olarak değil bireylere yönelik olarak ta belirli konularda ve oranlarda çeşitli destekler ve muafiyetler sağlanmıştır. Paket içeriğinde Katma Değer Vergisi (KDV) oranının düşürülmesi, konaklama vergisinin bir süre daha uygulanmaması, bazı primlerin ve kredi borçlarının ertelenmesi, sektörlerle finansman desteği sağlanması, nakdi yardımlar için kaynak ayrılması vb. destekler bulunmaktadır (Tosunoğlu ve Kasal, 2020 s. 42-43). Ayrıca idarelere ve işletmelere gitmeden çoğu işlemlerin dijital ortamda yapılmasının önü açılmıştır.

3.1.2. Yeni Ekonomik Önlemler Paketi

25 Mart 2020 tarihinde Covid-19 salgınıyla alakalı yeni kararlar açıklanmıştır. Yeni Ekonomik Önlemler paketiyle birlikte salgından olumsuz etkilenen bireylerin ve kurumların verilen desteklerle canlandırılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda dar gelirli ailelere ve asgari ücretlilere nakdi destekler verileceği, sosyal dayanışma vakıflarına aktarılan kaynağın artırılacağı, birçok sağlık çalışanı istihdam edileceği, sektörlerle finansman destekleri sağlanacağı ve ödemelerin erteleneceği vb. kararların uygulanacağı açıklanmıştır (Bağımsız İletişim Ağı, 2020).

3.1.3. Ekonomik Destek Paketi

14 Aralık 2020 tarihinde Covid-19 salgınıyla mücadele kapsamında bir ekonomik destek paketi daha açıklanmıştır. Ekonomik destek paketiyle birlikte salgından dolayı olumsuz etkilenen esnafın ve çalışanların desteklenmesi amaçlanmıştır. Çünkü salgından dolayı birçok esnaf ve çalışan kira ve gelir kayıpları yaşamıştır. Bu bağlamda sokağa çıkma yasağından etkilenen yaklaşık 1 milyon kişiye destek verileceği, esnaflardan işyeri kira olanlara kira desteklerinde bulunulacağı açıklanmıştır (BBC News, 2020). Ayrıca kiralardan yapılan indirimlerin süresi uzatılmıştır.

3.1.4. Yeni Ekonomi Reform Paketi

Açıklanan bir diğer ekonomi paketi ise yeni ekonomi reform paketi olmuştur. Söz konusu ekonomi paketi ile salgından dolayı bozulan ekonomik istikrarın yeniden sağlanması amaçlanmıştır. Paket şekillendirilirken esnaf ve işçi temsilcileri ile iş dünyasının önde gelen örgütlerinin istek ve talepleri dikkate alınmıştır.

12 Mart 2021 tarihinde açıklanan yeni ekonomi reform paketiyle birlikte salgından dolayı dengesi bozulan ekonominin yaralarının sarılması için önlemler alındığı belirtilmiştir. Temelinde ekonomiyi üretim, yatırım, ihracat ve istihdam yönünde büyütmeyi amaçlayan ekonomi paketinde kamu maliyesi alanında güçlü bir yapı oluşturulması, fiyat istikrarının ve finansal sektörlerin güçlü hale getirilmesi, şeffaflık ve hesap verilebilirliğin artırılarak israfın önüne geçilmesi, yatırımların teşvik edilmesi, cari açıkla mücadele edilmesi, iç ticarete yapılan rekabetlerin artırılıp, haksız rekabetlerin ortadan kaldırılıp adil rekabetin sağlanması, denetimin kolaylaştırılması amaçlanmıştır. Üretimde verimliliğin ve büyümenin artırılması da temel amaçlar arasındadır (Hazine ve Maliye Bakanlığı [HMB], 2021: s. 1-90). Bu bağlamda sektörlerin desteklenmesi için teşvikler sağlanmış ve dijitalleşme yönünde önemli adımlar atılmıştır

Eylül 2021 tarihinde bir yeni ekonomi reform paketinin daha yolda olduğu belirtilmiştir. Söz konusu paketin içeriğinde küçük esnafa vergi muafiyetlerinin sağlanacağı, çiftçilere verilen desteklerden vergi kesintisi alınmayacağı vb. maddeler bulunacağı da belirtilmiştir.

3.2. SEKTÖREL BAZDA ALINAN EKONOMİK VE MALİ ÖNLEMLER

Üretim, hizmet faaliyeti sürdüren birçok kuruluş Covid-19 salgınıyla mücadele kapsamında hazırlık planlarında bulunmuştur (Kumar vd., 2020: s. 3). *“Sektörel açıdan değerlendirildiğinde; gıda, eğitim, sağlık başta olmak üzere her sektörün kendi içinde süreçten etkilenmesi ve bu kapsamda yeni kararlar alması kaçınılmaz olmuştur”* (Erdoğan, 2020: s. 1313). Alınan kararların temel sebebi de sadece sektörün iyileşmesine yönelik değil genel ekonominin iyileşmesini sağlamaktadır. Çünkü sektörler az ya da çok birbiriyle bağlantılı şekilde faaliyet sürdürmektedir.

3.2.1. Tarım Sektöründe Alınan Önlemler

Daha önce vurgulandığı üzere, tarımsal ürünlerin etkin şekilde temin edilmesi, işlemekte olan bir ekonominin temelini oluşturmaktadır. Ayrıca insanların geçim kaynaklarını korumaktadır. Bundan dolayı tarımsal faaliyet sürdüren işletmeleri çalışır durumda tutmak, salgına karşı mücadelede önemli bir ekonomik bileşendir (Zhang, 2020). Tarım sektörü sadece insanların beslenmesini değil ülkenin genel ekonomisini de etkilemektedir. Bu sektörün faaliyetlerinin olumsuz etkilemesi aynı zamanda istihdam alanında da kayıp anlamına gelmektedir. Çünkü tarım sektörü ülke ekonomisinin istihdamına katkı sağlamaktadır. Bu nedenle salgın ortaya çıktığından bu yana tarım sektörüne devlet tarafından çeşitli destekler sağlanmıştır.

Ülke ekonomisi için önemi büyük olan tarım sektörüne, açıklanan ekonomi paketlerinde yeterince yer verilmemiştir. Hatta Ziraat Mühendisleri Odası (ZMO), Covid-19 salgınıyla mücadele kapsamında açıklanan 18 Mart Ekonomik İstikrar Kalkanı, 25 Mart Ekonomik Önlemler vb. ekonomik paketlerde, ülke ekonomisi için önemi büyük sektörlerden biri olan tarım sektörüne yer verilmediğinin altını çizmiştir (ZMO, 2021). ZMO, Ekonomik İstikrar Kalkanı paketi açıklandıktan sonra tarım sektörüne yer verilmediğini ilk olarak dile getirdiğinde tarım sektöründe yer alan sorunların en aza indirilmesi için Türkiye’de bir tarımsal üretim seferberliğinin açıkça bildirilmesi gerektiğini açıklamıştır. Bu bağlamda Türkiye’de, “Tarımsal Üretim Seferberliği” adı altında bir dizi istek yönetim kademesine iletilmiştir (Üstün ve Özçiftçi, 2020: s. 148). Ancak 2020 yılında tarımsal üretim seferberliği ilan edilmemiştir. 2021 Kasım ayına gelindiğinde, Tarım ve Orman Bakanı tarafından yapılan açıklamayla birlikte Türkiye

genelinde tarımsal üretim seferberliğinin başlatıldığı, sektörde artan fiyatların ve maliyetlerin düşürülmesi için tedbirler alınmaya çalışıldığı ifade edilmiştir. Seferberlik açıklamasından sonra bazı il müdürlüklerinden verilecek destekler açıklanmıştır. Örneğin Zonguldak'ta, maliyet baskısının önüne geçebilmek için vatandaşlara yerli imkânlarla geliştirilen sertifikalı buğday vb. ürünlere ait tohumluklar dağıtıldığı (Zonguldak İl Tarım Ve Orman Müdürlüğü, 2021), yine Niğde'de yerli imkânlar ile geliştirilen tohumlukların vatandaşlara dağıtıldığı belirtilmiştir. 2021 yılı Mart ayında açıklanan Yeni Ekonomi Reform paketinde ise tarım sektörüyle alakalı dijital tarım pazarının açılacağı, bu sayede alıcı ve satıcının dijital ortamda buluşmasının sağlanacağı açıklanmıştır. 2021 yılı Eylül ayında açıklanan Yeni Reform Ekonomi paketinde kısada olsa tarıma yer verilmiş, tarımsal desteklerden vergi alınmayacağı açıklanmıştır. Ayrıca artan fiyat artışlarının önüne geçebilmek için gümrük vergileri de sıfırlanmıştır.

Tarım ve Ormancılık Bakanlığı, uygulamaya koymuş olduğu, çeşitli proje destekleriyle tarım sektörüne yatırım yapanları desteklemektedir. Örneğin, Ekim 2021 tarihinde yayınlanmış olan *“Tarıma Dayalı Ekonomik Yatırımlarının Desteklenmesi Programı ile her proje için 3,5 Milyon TL'ye kadar, Kırsal Ekonomik Altyapı Yatırımlarının Desteklenmesi Programı ile de her proje için 600 Bin TL'ye kadar proje tutarının %50'si kadar hibe desteği”* (Van İl Tarım Ve Orman Müdürlüğü, 2021) verileceği açıklanmıştır. Söz konusu proje desteğiyle Covid-19 salgınından dolayı etkilenen, Türkiye ekonomisinin önemli yatırım kaynağı olan tarım sektörünün canlandırılması amaçlanmıştır. Aynı zamanda tarım sektörüne *“2021 Yılında Yapılacak Tarımsal Desteklemeler ve 2022 yılında Uygulanacak Gübre ve Sertifikalı Tohum Kullanım Desteklerine İlişkin Cumhurbaşkanı Kararı”* (Çetinkaya, 2021) Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Bu kararla tarımsal üretimin sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi için tarım sektörünün daha rekabetçi yapıya kavuşması, kalitenin ve verimin artırılması amaçlanmıştır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için 2021 yılı üretim yılında buğday, yulaf, patates, zeytin vb. ürünlere mazot ve gübre destek ödemeleri yapılacaktır. Destek ödemelerinin miktarları aşağıdaki gibidir:

Tablo 3.1: Alan Bazlı Destekler

Ürünler	Mazot (TL/da)	Gübre (TL/da)	Toplam Destek (TL/da)
Buğday, Arpa, Çavdar, Yulaf, Triticale	22	20	42
Çeltik, Kütülü Pamuk	68	8	76
Nohut, Kuru Fasulye, Mercimek	24	8	32
Kanola, Aspir	20	8	28
Patates, Soya	30	8	38
Yağlık Ayçiçeği	29	8	37
Dane Mısır	27	8	35
Kuru Soğan, Yem Bitkileri	19	8	27
Yaş Çay, Fındık	18	8	26
Zeytin	17	8	25
Diğer Ürünler	17	8	25
Nadas	8	-	8

Kaynak: (Resmi Gazete, 10 Kasım 2021, Karar Sayısı: 4760)

Toprak analiz desteği olarak ödemeler yapılacaktır. Bu bağlamda ‘‘Toprak analiz desteği, asgari 50 hektar ve üzeri tarım arazilerinde, ilave her 50 dekara kadar analiz için Tarım ve Orman Bakanlığınca yetkilendirilmiş Toprak Analiz Laboratuvarlarına analiz başına 40 TL’’ (T.C. Resmi Gazete, 10 Kasım 2021: 4760) destekte bulunulacak. Ayrıca organik tarıma destekte bulunmak için her bir kategoriye 10 ila 100 tı arası destek ödemelerinde bulunulacak, arıcılık sistemine kayıtlı olanlara kovan başına 15 TL destekte bulunulacak, havzalarda yetiştirilen ürünlere, hayvancılık yapanlara destekler yapılacaktır, çoban istihdamına destek sağlanacaktır (T.C. Resmi Gazete, 10 Kasım 2021: 4760).

Türkiye’de faaliyet gösteren bankalar, tarım sektörüne kredi kolaylıkları sağlamıştır. Tarım sektörü Türkiye ekonomisinin istihdamına katkı sağlayan başlıca sektörlerden biridir. Bu nedenle düşük faizli veya faizsiz krediler ve ödeme kolaylıklarıyla sektörün canlı kalması amaçlanmıştır. Eylül 2021 ayı sonlarına doğru tarım ve balıkçılık sektörünün kredi stokunun toplamda 151 milyara yükseldiği görülmektedir (Birinci, 2021).

Covid-19 salgınıyla mücadelede tarım sektöründe alınan bazı önlemler yukarıdaki gibidir. Açıklanan ekonomik paketlerde tarım sektörüne yeterince destek verilmediği, tarımsal ürün seferberliği ilan edilmediği ZMO tarafından ortaya koyulmuş, ülke

ekonomisi için çok önemli sektörlerden biri olan tarım sektörünün daha fazla desteklenmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Mevcut durumda ise bakanlık tarafından yapılan tarımsal ürün seferberliği başlatıldığına yönelik açıklamadan sonra bazı illerde desteklerin yavaş yavaş başlatıldığı görülmektedir. Ayrıca ikinci bölümde tarım sektöründe fiyat, maliyet ve girdi fiyatlarının arttığı, üretimin zor hale geldiği belirtilmişti. Yine Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü Türkiye Temsilci Yardımcısı Ayşegül Selışık da tarımsal ürünlerin fiyatlarının artış eğiliminde olduğunu belirtmiştir (Çalkaya, 2021). Bu kapsamda Resmi Gazete’de yayımlanan Cumhurbaşkanı Kararına göre üretimin sürdürülebilmesi için tarım sektörüne destek ödemeleri yapılacağı açıklanmıştır. İlerleyen günlerde yapılan desteklerin yaratacağı etkiler daha net görülecektir.

3.2.2. Turizm Sektöründe Alınan Önlemler

Covid-19 salgınıyla mücadele kapsamında birçok ülke sınır girişlerinin kapatılması gibi katı tedbirler almıştır (Fotiadis vd., 2021: s. 1). Türkiye’de diğer dünya ülkelerine paralel olarak seyahatlere sınırlamalar getirilmiş, birçok etkinlik iptal edilmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak turizm sektörü olumsuz etkilenmiştir. Çünkü Türkiye’nin turizm bakımından canlı bölgelerine sadece yurt içinden değil yurt dışından da tatil yapan bireyler gelmektedir. Seyahat kısıtlamalarının getirilmesi, sınırların kapatılması ve önemli etkinliklerin iptal edilmesi turizm sektörünü zor durumda bırakmıştır (Göösling vd.’den aktaran Kaushal ve Srivastava, 2021: s. 3). Dolayısıyla bir nebze de olsa turizm sektöründeki kayıpların önüne geçebilmek için Türkiye’de birtakım ekonomik tedbirler alınmıştır.

“Turizm sektörünün finansal açıdan desteklenmesi ve finans araçlarına daha hızlı ulaşması gerektiği ifade edilmektedir” (Çakır ve Barakazı, 2020: s. 320). Çünkü turizm sektöründe çok fazla gelir kaybı gözlemlenmiştir. Yaşanan gelir kayıpları da sadece içinde olduğu sektörü değil ülkenin genel ekonomisini olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Yapılan kısıtlamalardan dolayı turizm sektörünün gelirinde daralmalar meydana geldiği için bu sektör tarafından yapılacak çeşitli vergi vb. ödemelerin sıkıntıya düşeceği aşikârdır. Bu bakımdan salgından dolayı yaşanan olumsuzlukların en aza

indirgenmesi için ve ödemelerin kolaylaşması için turizm sektörüne de krediler ve destekler sağlanmıştır.

Turizm sektörüne verilen desteklerden bazıları şunlardır:

- Covid-19 salgını nedeniyle konaklama merkezlerine kredi destekleri, acentelere işe devam kredileri, turist rehberlerine, turizm faaliyeti gösteren ve restoran işletmelerine kredi destekleri sağlanmıştır (Kültür Ve Turizm Bakanlığı [KTB], 2021).
- Konaklama tesislerinde geceleme hizmeti sunan otel, pansiyon vb. işletmelerin KDV oranları önce Mayıs 2021 e kadar sonra da Temmuz 2021 tarihine kadar %8 den %1 'e indirilmişti. Salgın hala devam ettiği için %1 'lik KDV oranı Eylül 2021 tarihine kadar uzatılmıştır (CottGroup, 2021).
- 18 Mart 2020 tarihinde yayımlanan Ekonomik İstikrar Kalkan paketinde, konaklama hizmeti veren sektörlerin muhtasar ve KDV kesintileri ve SGK prim ödemelerinin 6 ay erteleneceği belirtilmiş, konaklama vergisinin 1 Ocak 2022'ye kadar erteleneceği açıklanmıştır. Ancak salgın hala devam ettiği için çıkarılmış olan yeni bir kararla konaklama vergisinin 1 Ocak 2023 tarihine ertelendiği açıklanmıştır.
- Dünya ülkelerinde turizm hareketliliğine bakıldığında yapılan seyahatlerin büyük bir kısmının kültür turizmi merkezli yapıldığı görülmüştür. Türkiye'de düzenlenen '*Antalya Altın Portakal Film Festivali'nin*', Türkiye için kültür ve sanat alanında en önemli organizasyonlardan birisi olduğu belirtilmiştir. Bu nedenle salgın döneminde sinema sektörünün desteklenmesi için 150 milyon TL'lik destekte bulunulmuştur (KTB, 2021). Bu destekle birlikte hem sinema sektörünün canlandırılması, hem de turizm sektörünün gelir sağlaması amaçlanmıştır. Ayrıca sinema, müze girişleri, tiyatro gibi sanatsal etkinliklere önce Mayıs 2021 tarihine kadar sonra da Temmuz 2021 tarihine kadar uygulanacak olan %1'lik indirimli KDV oranlarının Eylül 2021 tarihine kadar uzatılmasına karar verilmiştir (CottGroup, 2021).
- Bankalar, salgınla mücadele kapsamında turizm sektörünün desteklenip, piyasaların hareketlenmesi için işletmelere kredi kolaylıkları sağlamış, turizm destek paketleri açıklamıştır. Turizm destek paketi kapsamında, işletmelere

verilecek kredilerin 1 Kasım 2021 tarihini geçmemek koşuluyla, 12 ay geri ödemesiz ve 48 ay vadeye sahip olacağı belirtilmiştir. Bankalar tarafından sağlanan bu destekler Kredi Garanti Fonu ve Hazine ve Maliye Bakanlığı garantisinde sunulmuştur. Bundan dolayı bankalara 10.000 TL kredi kaynağı sağlanmıştır (Fatsa Ticaret Ve Sanayi Odası [FATSATSO], 2020).

- Turizm sektörünün desteklenmesi için Halkbank ile Türkiye Seyahat Acenteleri arasında bir protokol imzalanmış, Halkbank tarafından Türkiye Seyahat Acentelerine üye olan seyahat acentelerine 100.000 TL'ye kadar kredi desteği sağlanacağı belirtilmiştir (Turizm Ajansı, 2021).
- Turizm tesisleri yapılmak üzere kamu arazisi tahsis edilen Bakanlık belgeli yatırımcı ve işletmecilerden, 1.1.2021 tarihi ile 31.12.2021 tarihi arasındaki dönemde tahsil edilmesi gereken arazi kullanım bedelleri 30.11.2022 tarihine kadar ertelenmiştir (T.C Resmi Gazete, 11 Haziran 2021: 404).

Covid-19 salgınıyla mücadelede turizm sektöründe alınan bazı önlemler yukarıdaki gibidir. Yukarıdaki bilgilerden anlaşılacağı üzere Covid-19 salgınından dolayı olumsuz etkilenen turizm sektörüne devlet tarafından uygun koşullarda çeşitli krediler ve hibe destekleri sağlanmış, KDV oranlarında indirimde gidilmiştir. Vergi Danışmanı ve Yeminli Mali Müşavir unvanına sahip olan Birgütay Yaşar, turizm sektörüne yönelik alınan önlemleri değerlendirmiştir. Bu bağlamda Türkiye'de turizm sektörüne 2020 yılında verilen desteklerin çok önemli ancak yeterli olmadığını ortaya koymuştur (Yaşar, 2020). 2021 yılında ise turizm sektörüne verilen destekler turizm sektörünün toparlanmaya başlamasını sağlamıştır. KPMG Türkiye tarafından 2021 yılında hazırlanan turizm sektörüne bakış raporunda, 2020 yılını büyük kayıplarla bitiren turizm sektöründe 2021 yılında iyimserliğin hâkim olduğu ve beklentilerin olumlu olduğu belirtilmiştir (KPMG Türkiye, 2021). Turizm gelirlerinin I. ve II. Çeyrekte azaldığı ancak III. Çeyrekte artmaya başladığı ikinci bölümde belirtilmişti (TÜİK, 2021). Dolayısıyla turizm sektörüne verilen desteklerin güçlendirilmesinin turizm gelirlerini artırdığı ifade edilebilir.

3.2.3. İmalat Sanayine Sektöründe Alınan Önlemler

İmalat sanayi sektörüne ve genel ekonomiye istihdam sağlamasıyla bilinen KOBİ'lere salgınla mücadele kapsamında birtakım destekler sağlanmıştır. Bu destekler aşağıdaki gibidir:

- KOBİ'lere yönelik olarak Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEP) tarafından 3'lü koruma paketi devreye alınmıştır. Paketin içeriğinde alacakların 3 ay erteleneceği, projelerin 4 ay uzatılacağı, koruyucu sağlık ürünlerinin üretiminin özellikle destekleneceği belirtilmiştir (KOSGEP, 2020).
- 18 Mart 2020 tarihinde açıklanan Ekonomik İstikrar Kalkanı adlı ekonomi paketinde *'Kredi Garanti Fonu limitinin 25 milyar liradan 50 milyar liraya çıkartılacağı, kredilerde önceliğin gelişmelerden olumsuz etkilendiği için likidite ihtiyacı oluşan ve teminat açığı bulunan firmalar ile KOBİ'lere verileceği belirtilmiştir'* (Sözcü Gazete, 2020). Kamu bankaları da bu bağlamda KOBİ'lere yönelik destek kredilerini hayata geçirmiştir.
- 25 Mart 2020 tarihinde açıklanan Yeni Ekonomik Önlemler adlı ekonomi paketinde de KOBİ'lerin ödemelerinin erteleneceği belirtilmiştir.
- 29 Nisan 2021 tarihinde Covid-19 salgını nedeniyle gelir kaybına uğrayan veya nakit akışı bozulan ancak istihdamını muhafaza eden imalat sanayi sektöründe faaliyetini sürdüren mikro işletmelere 30.000 TL'ye kadar, küçük işletmelere ise 75.000 TL'ye kadar faizsiz ve 3 yıl geri ödemesiz olmak üzere KOSGEP aracılığıyla kredi desteği sağlanacağı belirtilmiştir (KOSGEP, 2021).
- İmalat sanayi sektörü içerisinde faaliyetini sürdüren *'KOBİ'lerin üretim ve ilişkili iş süreçlerinde dijital teknolojilerden yararlanma düzeyinin artırılması'* konulu proje çağrıları yayımlanmıştır (KOSGEP, 2021). Proje teklif çağrısıyla *'işletme başına 300.000 TL'ye kadar geri ödemesiz, 700.000 TL'ye kadar geri olmak üzere toplam 1.000.000 TL'ye kadar'* destek verileceği belirtilmiştir (KOSGEP, 2021). İmalat sanayi sektörünün dijitalleşmesinin istenilmesinde amaç, imalat sanayi sektöründe faaliyet sürdüren KOBİ'lerin üretimde dijital teknolojiden yararlanılmasını sağlamak ve dijitalleştirilmiş iş süreci sayısını arttırmaktır. Bu sayede KOBİ'lerin salgın nedeniyle kaybettikleri katma

değerlerinin artırılması amaçlanmıştır İmalat sanayide dijitalleşmeyle birlikte sektörde verimlilik artışı sağlanacağı belirtilmiştir.

Yukarıdaki bilgilerden anlaşılabacağı üzere KOBİ'lerin canlandırılması için bu işletmelerin borçları ertelenmiş, destek kredileri sağlanmış, dijitalleşmeleri için destekler verilmiştir. İstanbul Sanayi Odası Başkanı Erdal Bahçıvan, Covid-19 salgını sürecinde KOBİ'lere verilen destekleri değerlendirmiş ve verilen kredi destekleriyle birlikte KOBİ'lerin karlılığının arttığını belirtmiş, KOBİ'lerin daha fazla teşvik edilip desteklenmesi gerektiğini belirtmiştir (Dünya Gazetesi, 2021). Yine KOSGEB Başkanı Hasan Basri Kurt, salgın sürecinde imalat sanayi sektörünün çalışmaya hiç ara vermediğini, 2022 yılında da KOBİ'lerin destekleneceğini belirtmiştir (KOSGEP, 2021).

3.2.4. Ulaşım Sektöründe Alınan Önlemler

İçişleri Bakanlığı'nın 2020 tarihinde yayımlanmış olduğu genelgeyle birlikte şehir içi ve şehirlerarası faaliyet sürdüren tüm taşıma araçlarının yolcu kapasitelerinin %50'si oranında yolcu taşınması karara bağlanmıştır. Ancak yapılan kısıtlamalardan dolayı ulaşım sektörünün gelirinde azalmalar meydana gelmiştir. Özellikle birçok havayolu seferleri iptal edilmiştir. Bu nedenle salgınla mücadele kapsamında ulaşım faaliyeti sürdüren firmalara yönelik birtakım önlemler alınmıştır. Bu önlemler aşağıdaki gibidir:

- 18 Mart 2020 tarihinde açıklanan Ekonomik İstikrar Kalkanı paketinde ulaşım sektörünün Muhtasar ve KDV kesintileri ile SGK primleri ödemelerinin 6 ay erteleneceği, iç havayolu taşımacılığı üzerindeki %18'lik KDV oranının 3 ay süreyle indirilip %1 olarak uygulanacağı belirtilmiştir (T.C. İstanbul Valiliği, 2020).
- Yolcu taşımacılığı hizmetleri üzerindeki KDV oranının Mayıs 2021 tarihine kadar %18'den %8'e indirileceği söylenmiş, sonrada bu indirimin Temmuz 2021 tarihine kadar ertelendiği söylenmiştir. Ancak salgın hala devam ettiği için %8 olarak uygulanan KDV indirimi Eylül 2021 tarihine kadar uzatılmıştır (CottGroup, 2021).
- Havayolu seferlerinin iptal edilmesinden ötürü işletmecilerin "slot historic" hak kayıplarına uğramalarına sebebiyet vermemek için birtakım önlemler devreye

koyulmuştur. Bu bağlamda *“havalimanı, terminal ve yer hizmetlerine ait işletmelerin ruhsat ve temdit ödemeleri uçuşların başlamasından 3 ay geçtikten sonra ödenecek şekilde ertelenmiş, böylece sektörün ödemesi gereken yaklaşık 38 Milyon TL borç ötelenmiştir”*. Birde Türk havayollarının Eurocontrol’e yaklaşık 30 Milyon Euro olan borcu ileriki tarihlere ertelettirilmiştir (Ulaştırma Ve Altyapı Bakanlığı [UAB], 2020) .

- *“Tüm sıcak hava balonu ile yapılan turistik faaliyetler ile taşımacılık faaliyetleri iptal edilmiş, balon işletmelerinin ruhsat ve temdit ödemelerine ait yaklaşık 15 Milyon TL tutarındaki alacağı 1 yıl ertelenmiştir”* (UAB, 2020). Dolayısıyla ulaşım sektörünün uğradığı zararın en aza indirgenmesi için sektöre ödeme ertelemeleri ve kolaylıklar sağlanmıştır.

Yukarıdaki bilgilerden anlaşılacağı üzere ulaşım sektörünün en önemli araçlarından biri olan hava yollarına verilen birtakım kolaylıklarla sektörün toparlanma hızının artırılması amaçlanmıştır. Özellikle salgın döneminde ulaşım sektörünün gelirlerinde azalmalar meydana geldiği için bu sektör tarafından yapılacak ödemelerin ertelenmesi avantaj oluşturmuştur. KPMG Türkiye tarafından 2021 yılında yayımlanan taşımacılık ve lojistik sektörüne bakış adlı rapora bakıldığında, havayolu yük taşımacılığında 2020 yılında yaşanan daralmaların salgın koşullarının göreceli olarak hafifletilmesiyle birlikte 2021 yılında toparlanmaya başladığı, *“2021 yılının ilk altı ayı”* içerisinde taşınmış olan yüklerin ve yolcu hacminin, 2020 yılının aynı dönemine göre arttığı görülmektedir (KPMG Türkiye, 2021: s. 21-22). Yine T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı DHMİ Müdürlüğü tarafından açıklanan istatistiklere bakıldığında, 2021 Kasım ayında hava yolu yolcu ve yük trafiğinin arttığı görülmektedir (DHMİ, 2021).

3.2.5. Bankacılık Sektöründe Alınan Önlemler

Covid-19 salgınıyla mücadele kapsamında öncelikle bulaş riskinin azaltılması için bazı önlemler alınmıştır. Örneğin, Covid-19 vakası saptanan şubelerin kapatılması, uzaktan çalışma uygulamalarına geçilmesi, mesai saatlerinin düşürülmesi vb. önlemler alınmıştır (Uzun, 2021: s. 314). Ayrıca bankalar, salgın sürecinde zarara uğrayan bireylerin ve sektörlerin desteklenmesi görevini üstlenmiştir. Bu bağlamda 18 Mart 2020 tarihinde açıklanan Ekonomik İstikrar Kalkanı paketinin en detaylı kısmında kamu

bankalarından bahsedilmiştir. Örneğin, nakit akışında sıkıntıya düşen işletmelerin bankalara olan kredi borçlarının ertelenmesi, işleri kötüye giden esnafların bankalara olan borçlarının ertelenmesi vb. maddeler bankaların kaynaklarında sıkıntılara yol açmıştır. Diğer bir ifadeyle, bankacılık sektörü ile zarara uğrayan sektörlerin ve vatandaşların canlandırılması amaçlanmıştır. Fakat bu seferde bankacılık sektörü birtakım sıkıntılara girmiştir. Bu nedenle diğer sektörler gibi bankacılık sektörünün de desteklenmesi kaçınılmaz olmuştur.

12 Mart 2021 tarihinde açıklanan Yeni Ekonomi Reform paketinde, finansal sektörün güçlendirilip, bankacılık sektörünün kalitesinin artırılacağı belirtilmiştir. Bu bağlamda, kredi kararlarının doğru şekilde verilip, kredi takiplerinin etkin şekilde yapılabilmesi için bir kredi yaşam döngüsü adlı projenin hayata geçirileceği ve *“sorunlu krediler içinde katma değer üretme ve istihdam oluşturma potansiyeli bulunanların rehabilitasyonu için girişim sermayesi fonlarının kurulmasına yönelik çalışmaların yapılacağı”* belirtilmiştir (HMB, 2021: s. 34).

Bankacılık sektöründe yaşanması kaçınılmaz sorunları hafifletebilmek için merkez bankası ve hükümetler bankalara likidite sağlama gibi çeşitli destekler sağlayarak bankaları canlandırma ve zor durumdan kurtarma yoluna gitmektedirler. Bu kapsamda T.C. Merkez Bankası da kesin tahvil alımları programını uygulamaya koymuş ve bankalara likidite imkânlarını ciddi ölçüde artırmıştır (IMF, 2020). KPMG Türkiye tarafından 2021 tarihinde yayımlanan bankacılık sektörüne bakış adlı rapora bakıldığında da bankaların kredi hacimlerinin artış gösterdiği görülmektedir (KPMG Türkiye, 2021: 9). Yine BDDK tarafından yayımlanan verilere bakıldığında, bankacılık sektörünün kredi hacminin 19 Kasım tarihi itibarıyla 176 milyar 295 milyon lira arttığı görülmektedir (Türk, 2021). Bankalara sağlanan likiditeler zor durumda olan bankalara önemli ölçüde kaynak oluşturmuştur. Oluşan kaynaklar ise daha fazla işletmeye ve vatandaşa ulaşmıştır. Bu şekilde yaşanan döngüyle birlikte bir yandan zor durumda olan diğer ekonomik sektörler kaynak bulmuş, diğer yandan da kaynak ihtiyacı içerisinde olan bankalar daha fazla kaynağa ulaşmıştır.

3.2.6. Eğitim Sektöründe Alınan Önlemler

Covid-19 salgınının yayılması durdurulamayınca uzaktan eğitime geçilmesine karar verilmiş, bu karar sonrasında bütün dersler Milli Eğitim Bakanlığı(MEB) bünyesindeki EBA uygulaması ile ve yükseköğretim hizmeti veren kurumların kendi sistemleri içerisindeki uzaktan eğitim uygulamalarıyla yürütülmüştür (Kahraman, 2020: 44) Her öğrencinin internet erişiminden faydalanabilmesi için EBA uygulamasında kullanılmak üzere mobil abonelerine ücretsiz internet sağlanmıştır. Ayrıca Milli Eğitim Bakanı Ziya Selçuk, salgının başladığı günden şu ana kadar binlerce tabletin öğrencilere dağıtıldığını açıklamıştır. Ücretsiz dağıtılan tabletlerle birlikte yine ücretsiz internette sağlanmıştır. Özellikle salgınla mücadele edilen bu dönemde bu zoom adıyla bilinen uygulama da artış görmüştür (Surico vd., 2020: s. 67).

Uzaktan eğitim uygulamasının verimli şekilde sürdürülebilmesi için mevzuat, içerik, altyapı, uygulama ve insan kaynakları alanları başta olmak üzere birçok alanda çalışmalar yapılarak eğitimin kesintisiz sürdürülmesi amaçlanmıştır.

Mevzuat düzenlemesi ile birlikte, uzaktan öğretim sisteminin usul ve esaslarında değişiklik yapılarak altyapısı uygun olan üniversitelere belirli dönemle sınırlı olmak şartıyla, tüm alanlarda uzaktan eğitim hizmeti verme imkânı sağlanmıştır. İçerik oluşturma uygulaması ise uzaktan eğitim sisteminin en önemli faktörlerinden biridir. Üniversiteler tarafından hazırlanan çeşitli öğrenme kaynaklarının tamamının uzaktan eğitim sisteminde kullanılması için erişime açılması sağlanmıştır. İçerik uygulamasına destek sağlamak ve bu alandaki çeşitliliğin artırılmasını sağlamak amacıyla TRT tarafından YÖK'e kanal tahsis edilmiş ve bu kanal üzerinden daha fazla öğrenci kitlesinin almış olduğu ortak derslerin yayınlanması planlanmıştır. Bu konuya Cumhurbaşkanlığı İletişim Ofisi ve TRT önemli ölçüde destek vermiştir. Yüksek Öğrenim Kurulu yapmış olduğu basın açıklamasında, üniversitelerin uzaktan öğretim uygulama ve araştırma merkezinin alt yapısı konusunda Türkiye'nin bir hayli ilerlemiş olduğunu belirtmiştir. Ayrıca geride kalan üniversitelerin ihtiyaçlarının da diğer üniversitelerle tamamlanıp giderileceğini belirtmiştir. Mevzuat, içerik, altyapı unsurlarının yanı sıra uygulama ve insan kaynakları alanında da birtakım çalışmalar yapılmıştır. Örneğin, uygulama konusunda üniversiteler birbirleriyle eş zamanlı veya eş zamanlı olmadan uzaktan eğitim

yöntemlerini kullanmaktadır. Ancak salgın nedeniyle üniversiteler pek eş zamanlı uygulamalara gidememektedir. İnsan kaynakları alanında ise birçok üniversitede yer alan birikimlerin değerlendirilip geliştirilmesi amaçlanmıştır. Uzaktan eğitimin popüler olduğu bu süreçte imkânların artırılması eğitim sektörünü destekler niteliktedir (Yamamoto ve Altun, 2020: s. 28-29).

Covid-19 salgınıyla mücadele kapsamında eğitim sektöründe de bazı vergisel düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin 29 Ağustos 2020 tarihinde Resmi Gazete yayımlanan Cumhurbaşkanlığı kararıyla birlikte 1 Eylül 2020 tarihi ve 30 Haziran 2021 tarihi arasında uygulanacak olan KDV oranı %1'e düşürülmüştür (T.C. Resmi Gazete, 29 Ağustos 2020: 2913). %8'den %1'e indirilen KDV oranının Haziran'da sona ermesi eleştiri konusu olmuş, söz konusu salgın ortadan kalkmadığı için bu oranın kalıcı olması talep edilmiştir.

Yine MEB ve Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından Resmi Gazete'de bir tebliğ yayımlanarak, özel ilkokul, ortaokul ve liselerde eğitim ve öğretim gören öğrencilere destek verileceği belirtilmiştir. Bu bağlamda, 2021- 2022 eğitim- öğretim yılında ilkokul 4. Sınıf öğrencilerine 4.165 TL, ortaokul 8. Sınıf ve ortaöğretim 11. ve 12. Sınıf öğrencilerine ise 4.850 TL destek verileceği belirtilmiştir (T.C. Resmi Gazete, 20 Kasım 2021: 31665).

Yukarıdaki bilgilerden anlaşılabacağı üzere Covid-19 salgınıyla birlikte uzaktan eğitim sistemine geçildiği için bu sistemin kesintisiz sürdürülmesi açıklanmıştır. Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı(SETA), tarafından 2021 tarihinde hazırlanan *‘‘Koronavirüs Sürecinde Türkiye’nin Uzaktan Eğitim Deneyimi’’* adlı raporunda; *‘‘uzaktan eğitime erişim, kullanım, katılım ve devamlılığın öğrencilerin sosyoekonomik durumları, okul profilleri, velilerin ilgi ve dijital okuryazarlık düzeylerine bağlı olarak değişkenlik gösterdiği ve bu değişkenliğin sistemde var olan eşitsizliği’’* artırdığı ortaya koyulmuştur (Emin ve Altunel, 2021: s. 41). Yani öğrenciler arasında bir dijital ayrım olduğu ortaya koyulmuştur. Bu nedenle uzaktan eğitim sisteminden ziyade yüz yüze eğitime bir an önce geçilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Nihayet Eylül 2021’de ilkokulların Ekim 2021’de ise üniversitelerin yüz yüze eğitime geçişi sağlanmıştır. Yüz yüze eğitime geçilmesiyle birlikte MEB tarafından okullarda , *‘‘Covid-19 Salgın Yönetim*

Destek Merkezi'' kurulmuştur. Bu sayede öğrenciler ve öğretmenler ihtiyaç halinde bu merkezi arayabilecektir (MEB, 2021).

3.2.7. Sağlık Sektöründe Alınan Önlemler

Covid-19 salgını, sağlık sistemleri ve çalışanları, hastalar ve ekonomiler üzerinde yıpratıcı sonuçlara neden olarak yayılmaya devam etmektedir (Tekin, 2020: s. 336). Salgın sonucunda toplum ve sağlık sistemleri ciddi düzeyde tehdit edilmiş (Cucinotto ve Vanelli, 2020: s. 159), hala da edilmeye devam etmektedir. Bu tehditin boyutu ise sadece sağlık boyutuyla kalmayıp ekonomi alanında da kendini gösterdiği için sağlık sektörünün de sadece salgın hastalıkla mücadele bakımından değil diğer sektörler gibi ekonomik bakımdan da desteklenmesi şarttır. Öncelikli olarak 18 Mart 2020 tarihinde açıklanan Ekonomik İstikrar Kalkanı adlı ekonomik pakette, salgınla mücadele eden bütün sağlık çalışanlarının performans ödemelerinin, 3 aylık süre boyunca en üst düzeyde bulunan tavandan yapılması gerektiği kararlaştırılmış ve bunun için kaynak sağlanmıştır. Yine diğer sektörler gibi özel sağlık sektörünün de Muhtasar ve SGK primlerinin ertelenmesine ve kısa çalışma ödeneğinde yapılacak olan düzenlemelere özel sağlık sektörünün dahil olmasına karar verilmiştir. Birde özel sağlık sektörlerine maske gibi koruyucu ekipman destekleri sağlanmıştır (OHSAD, 2021: s. 8-9). Ayrıca salgın nedeniyle özel hastanelerin de yükü arttığı için bu hastanelere kaynak aktarımları sağlanmıştır. 25 Mart 2020 açıklanan Yeni Ekonomik Önlemler paketinde birçok sağlık çalışanın istihdam edileceği söylenmiştir. 12 Mart 2021 tarihinde açıklanan Yeni Ekonomik Reform paketinde ise rekabetçi şekilde üretim yapılıp geliştirilmesi için Sağlık Endüstrileri Başkanlığı kurulacağı söylenmiştir.

Türkiye'nin Covid-19 salgınıyla mücadelesine yapılan sağlık yatırımları önemli düzeyde katkı sağlamıştır. Salgın sürecinde sağlık yatırımları hızlandırılmış, birçok ilde ve ilçede hizmet verilmesi için yeni hastaneler açılarak faaliyet göstermesi sağlanmıştır. Bu bağlamda 9 ilde yapılan 17 tane hastane ile bireylerin kesintisiz olarak sağlık hizmetlerinden yararlanması sağlanmıştır (Usul, 2021).

''Dünya Bankası Grubu, gelişmekte olan ülkelerin salgın tepkilerini güçlendirmelerine, halk sağlığı müdahalelerini iyileştirmelerine ve özel sektörün işleri sürdürmeye devam etmesine yardımcı olmak için geniş ve hızlı adımlar atmaktadır'' (

World Bank, 2020). Dünya Bankası, bu bağlamda Türkiye’de Covid-19 salgınının sağlık sektörü üzerindeki etkilerine karşılık olarak atılmış olan adımları desteklemek amacıyla Türkiye’ye 100 milyon dolar tutarındaki krediyi onaylamıştır (World Bank, 2020). Söz konusu kredinin ilk 5 yılı geri ödemesizdir ve 10.5 yıl da vadesi bulunmaktadır. Özellikle salgınla mücadele edilen bu günlerde mali kaynakların bulunması için değiş tokuş eylemlerine ihtiyaç duyulacaktır (World Bank Group, 2020, 47). Diğer bir ifadeyle Covid-19 salgını tüm dünya ülkelerinin ekonomisini olumsuz etkilemektedir ve salgının olumsuz etkilerinin en aza indirgenmesi her ülkenin arzusudur. Bu yüzden ülkeler arası ekonomi cephesinde iş birliği yapılması gerekmektedir. Bu sayede verilen kredi destek paketlerinin kullanılması ülkelerin ekonomik anlamda yaralarını sarmalarına yardımcı olmaktadır.

Salgın sürecinde daha da öne çıkan sağlık ve kimya sektörüne yönelik olarak birtakım teşvik destekleri sağlanacağı, teknoloji yardımıyla bu sektörlerin ürünlerinde yerleşme uygulamalarının sağlanacağı belirtilmiştir. Destekler 80 yenilikçi teknoloji ile 421 ürünü kapsamaktadır. Özellikle aşı, bağışıklık sağlayan ürünler, A ve C vitaminleri ve tıbbi cihazlarla ilgili yapılan yatırımlara destekler verilecektir. İçerisinde KDV istisnası, kurumlar vergisi istisnası veya indirimleri, gümrük muafiyetleri ve hibe destekleri bulunan desteklerden yararlanabilmek için yatırım ve araştırma-geliştirme harcamalarının toplam meblağının 10 milyon TL’den az olmaması gerekmektedir (TRT Haber, 2021).

Yukarıdaki bilgilerden anlaşılabileceği üzere Covid-19 salgını sürecinde mücadelede bulunan sağlık çalışanlarına ve sağlık sektörüne birtakım destekler sağlanmıştır. Özellikle Covid-19 salgını sürecinde yapılan şehir hastaneleri salgınla mücadelenin sürdürülmesine katkı sağlamıştır. Yani Türkiye, yapmış olduğu sağlık yatırımları ile salgına karşı mücadele vermeye devam etmiştir, hala da etmeye devam etmektedir. Yapılan destekler sadece devlet sağlık sektörüne değil özel sağlık sektörüne de olmuştur. Çünkü Covid-19 salgınıyla bütün hastaneler mücadele etmiştir. “*Özel Hastaneler ve Sağlık Kuruluşları Derneği (OHSAD) Genel Başkanı Dr. Reşat Bahat*”, Covid-19 salgını sürecinde sağlık sektörüyle alakalı açıklamalarda bulunmuş, bu bağlamda Türkiye’nin kamu ve özel sağlık sektörünün güçlü sistemi sayesinde salgın sürecini başarıyla atlatabildiğini ifade etmiştir (OHSAD, 2021).

3.2.8. Otomotiv Sektöründe Alınan Önlemler

Covid-19 salgınından etkilenen bir diğer sektörde otomotiv sektörüdür. Bu nedenle sektöre bazı destekler sağlanmıştır. İlk olarak salgının başladığı ilk aylar olan 18 Mart 2020 tarihinde açıklanan Ekonomik İstikrar Kalkan paketinde bazı sektörler gibi otomotiv sektörünün de Muhtasar ve KDV kesintileri ile SGK primleri ödemelerinin 6 ay erteleneceği açıklanmıştır. Daha sonra otomotiv sektörüne destek kredileri sağlanmıştır.

Otomobillerin ÖTV matrah limitleri Cumhurbaşkanlığı kararıyla değiştirilmiştir. Yapılan matrah düzenlemeleriyle birlikte olumsuz etkilenen otomobil satışlarının olumlu olarak etkileneceği beklenmektedir. Bu bağlamda; 1600 cm³ silindir hacmine kadar olan, %45 ÖTV diliminde yer alan ‘matrah limiti 85 bin liradan 92 bin TL’ye’ çıkarılmıştır. Matrah limiti 85 bin liranın üzerinde olup 130 bin lirayı geçmeyen ve %50’lik ÖTV limitinde bulunan motorlu araçların ‘yeni matrah limiti ise 92 bin – 150 bin TL arasına’ yükseltilmiştir. Motor silindir hacmi 1600 cm³’ü geçmiş olan, 2000 cm³’ü ise geçmeyen ‘binek otomobillerde ise vergi matrahı 85 bin – 135 bin TL aralığından 114 bin – 170 bin TL aralığına’ yükseltilmiştir. ‘Söz konusu araçlarda uygulanan yüzde 45, yüzde 50 ve yüzde 80’lik ÖTV dilimleri’ korunmuştur (KPMG Türkiye, 2021).

Tablo 3.2: ÖTV Matrah Limitleri

Mal İsmi	Vergi Oranı (%)
- Diğerleri	
-- Motor silindir hacmi 1600 cm ³ ’ü geçmeyenler	
--- Özel tüketim vergisi matrahı 92.000 TL’yi aşmayanlar	45
--- Özel tüketim vergisi matrahı 92.000 TL’yi aşıp, 150.000 TL’yi aşmayanlar	50
--- Diğerleri	80
-- Motor silindir hacmi 1600 cm ³ ’ü geçen fakat 2000 cm ³ ’ü geçmeyenler	
--- Elektrik motoru da olanlardan elektrik motor gücü 50 kW’ı geçip motor silindir hacmi 1800 cm ³ ’ü geçmeyenler	
---- Özel tüketim vergisi matrahı 114.000 TL’yi aşmayanlar	45
---- Özel tüketim vergisi matrahı 114.000 TL’yi aşıp, 170.000 TL’yi aşmayanlar	50
---- Diğerleri	80

Kaynak: (Resmi Gazete, 12 Ağustos 2021, Karar Sayısı: 4373)

Hibrit araçlarda da “85 bin – 135 bin TL arasında olan ÖTV matrahı, 114 bin – 170 bin TL’ye” yükseltilmiştir. Açıklanan yeni düzenlemelerde elektrikli araçların olmaması da tartışma konusu olmuştur. Yukarıda yapılan ÖTV matrahı düzenlemelerine benzer şekilde elektrikli araçlara da düzenlemeler yapıldığında özellikle yerel anlamda otomotiv sektörüne katkı sağlanacağı ifade edilmiştir (KPMG Türkiye, 2021).

Yukarıdaki bilgilerden anlaşılacağı üzere ÖTV matrah limitlerinin değiştirilmesiyle birlikte ilerleyen günlerde otomobil satışlarının artacağı umut edilmektedir. Mevcut duruma bakıldığında yapılan değişim sonrası kimi zaman otomobil fiyatları artarken kimi zaman da azalış göstermektedir. Örneğin, matrah limitlerinin değiştirildiği Ağustos 2021 tarihinde otomobil satışları bir önceki aya göre artış göstermiştir. Temmuz ayında 47 bin adet otomobil satışı gerçekleşirken Ağustos ayında 58 bin adetlik bir otomobil satışı görülmüştür. Ancak 2 Kasım 2021 tarihinde Otomotiv Distribütörleri Derneği(ODD) bünyesinde açıklanan son verilere bakıldığında Ekim 2021 tarihinde otomobil satışlarının azaldığı, yaklaşık 40 bin adet otomobil satışı yapıldığı görülmektedir (ODD, 2021: s. 2). Dolayısıyla otomobil satışları tamamen artmıştır veya azalmıştır diye net bir yorum yapmak olanaksızdır. İlerleyen günlerde açıklanan verilere de bakıldığında daha net çıkarımlar yapılabilir.

3.2.9. Tekstil Sektöründe Alınan Önlemler

Türkiye ekonomisi için önem arz eden sektörlerden biri olan tekstil sektörü de salgından etkilenen sektörlerden biridir. Yine diğer sektörler gibi tekstil sektöründe de 18 Mart 2020 tarihinde açıklanan Ekonomik İstikrar Kalkanı paketiyle birlikte Muhtasar ve KDV kesintileri ile SGK primleri ödemeleri 6 ay ertelenmiştir. Özellikle Covid-19 sürecinde azalan sipariş oranları tekstil sektörü zor duruma sokmuştur. Ancak Türkiye’de tekstil sektörünün ihracatını artırmaya yönelik bazı çalışmalar başlatılmıştır. Özellikle bu süreçte ev giyim kıyafetleri ve sağlık, hijyen tekstilleri önemli kategoriye alınmıştır. Tekstil sektörü uğramış olduğu zararı maske, koruyucu kıyafetler vb. sağlık ürünleriyle birazda olsa hafifletmeye çalışmaktadır. Yurt dışından alışveriş içerisinde bulunan müşterilerle ise online olarak irtibata geçilip satışların artırılması amaçlanmıştır. Buna bağlı olarak taleplerin artırılması ve bu durum sonucunda da ihracatın artırılması amaçlanmıştır.

Yukarıdaki bilgilerden anlaşılacağı üzere Covid-19 salgınıyla mücadelede, salgın sürecinde kullanılabilecek ürünlerin üretilip satılması sektörü canlandıracak önlemlerden biri olmuştur. Ayrıca sektörün dijitalleştirilmesinin de satışları artıracığı belirtilmiştir. Ancak tekstil sektörünü canlandırmak için atılan bu adım, dijital alt yapısı olabilen işletmeleri olumlu etkilerken, dijitalleşemeyen işletmeleri olumsuz etkilemiştir. Öndoğan ve Öndoğan (2021) tarafından hazır giyim sektörünün pazarlama stratejilerini araştırmak üzere yapılan bir çalışmada, Covid-19 salgını sürecinde hızlı şekilde dijitalleşen, ürün karmaşasını salgının gerektirdiği şekilde değiştiren, *“satış kanallarını sosyal medya ve web’e kaydıran markaların süreci olumlu yönetirken, dijitalleşemeyen özellikle KOBİ konumunda ve perakende konumundaki hazır giyim işletmelerinin”* salgın sürecinden olumsuz yönde etkilendiği görülmüştür (E N. Öndoğan ve Z. Öndoğan, 2021: s. 113).

3.2.10. İnşaat Sektöründe Alınan Önlemler

Covid-19 salgınından dolayı olumsuz etkilenen sektörlerden biri olan inşaat sektörüne çeşitli destekler sağlanmıştır. IMSAD tarafından Ekim 2021 yılında yayımlanan aylık rapora bakıldığında 2020 yılında inşaat sektörüne sağlanan kredi desteklerinin sektör için çok önemli bir destek olduğu görülmektedir. Özellikle finansal kredibilite açısından büyük önem taşıyan inşaat sektörünün *“2021 yılı ağustos ayı sonu itibarıyla bankalardan kullandığı kredi büyüklüğü 312,6 milyar TL, geri dönmeyen kredilerin büyüklüğü ise 29,3 milyar TL seviyesinde”* gerçekleşmiştir. Ayrıca inşaat sektörü, kredi borçlarının yeniden yapılandırılması imkânından faydalanmıştır. *“2021 yılı eylül ayı itibarıyla inşaat sektöründe toplam 41 firmanın 12,43 milyar TL büyüklüğündeki kredisi yeniden”* (IMSAD, 2021) yapılandırılarak sektöre ödeme kolaylıkları sağlanmıştır. Yine KPMG Türkiye tarafından 2021 yılında yayımlanan inşaat sektörüne bakış raporuna bakıldığında, inşaat sektörüne verilen likidite olanakları sayesinde inşaat sektörünün 2021 yılına bir önceki yıla göre göreceli olarak daha rahat girdiği, inşaat sektörüne verilen kredi olanaklarının sektörü desteklediği görülmektedir (KPMG Türkiye 2021: s. 21).

Yukarıda verilen inşaat sektörüne yönelik yayımlanan raporlara bakıldığında, inşaat sektörüne verilen kredi destek paketlerinin sektörü canlandırmaya başladığı görülmektedir. Dolayısıyla ülke ekonomisinin önemli gelir kaynağından biri olan inşaat

sektörünün ileriki aylarda daha da toparlanıp faaliyet sürdürmesi, sektöre verilecek olan kredi desteklerine ve ödeme kolaylıklarına da bağlıdır. Ancak ikinci bölümde belirtildiği gibi maliyetlerin artması inşaat sektörünü hala olumsuz etkilemeye devam etmektedir. Bu nedenle verilen kredi desteklerinin yanında maliyetlerin de azaltılması gerekmektedir.

SONUÇ

Hastalık, bedende veya zihinde meydana gelen belirli bir rahatsızlığa yol açan durumdur. Hastalıkların en korkunç hali, ortaya çıkan salgın hastalıklardır. Tarihsel süreç içerisinde dünyada birçok salgın hastalık meydana gelmiştir. Bunlardan bazıları Justinianus Veba Salgını, Kara Veba Salgını, Kolera Salgını, Çiçek Hastalığı, İspanyol Gribi, Domuz Gribi, SARS-CoV ve MERS-CoV salgın hastalığı ve günümüzde görülen Covid-19 salgın hastalığıdır. Salgın hastalıklar, yayılım alanlarına ve etkilemiş oldukları insan sayılarına göre endemi, epidemi, pandemi olarak sınıflandırılmaktadır. Endemi, bir hastalığın belirli bir bölgede sürekli görülmesi durumudur. Epidemi, bir hastalığa ait vakaların beklenenden daha fazla artış göstermesi durumudur. Pandemi ise epideminin büyük bir coğrafi alana yayılarak çok hızlı artış göstermesi durumudur. Dolayısıyla küresel olarak yayılan bir salgın hastalık pandemi olarak nitelendirilmektedir. Burada Çiçek Hastalığı, SARS-CoV ve MERS-CoV salgını epidemi olarak sınıflandırılırken, Justinianus Veba Salgını, Kara Veba Salgını, Kolera Salgını, İspanyol Gribi, Domuz Gribi ve Covid-19 salgını pandemi olarak sınıflandırılmıştır. Ortaya çıkan salgın hastalıkların her birinin farklı farklı etkileri olsa da bazı ortak yönleri de bulunmaktadır. Her birinin demografik, sosyal, siyasi, psikolojik, askeri, bilimsel, ekonomik, vb. birçok alana etkisi olmuştur. Örneğin, salgın hastalıkların demografik etkilerine bakıldığında; salgınlar nedeniyle yüksek ölüm sayıları yaşanmış, sosyal etkilerine bakıldığında; salgının engellenmesi için yapılan kısıtlamalar insanların sosyal yaşantısını bozmuş, psikolojik etkilerine bakıldığında; insanlar salgın nedeniyle korku, endişe, üzüntü duymuş, siyasi etkilerine bakıldığında; bazı imparatorluklar çökmüş hatta sınırları yeniden belirlenmiş, askeri etkilerine bakıldığında; salgın hastalıklar orduları kırıp geçmiş hatta savaş sürelerini uzatmış, bilimsel etkilerine bakıldığında; hastalığın ortadan kaldırılması için aşı çalışmaları ve akademisyenler tarafından bilimsel çalışmalar yapılmış, salgın hastalıkların ekonomik etkilerine bakıldığında; salgın nedeniyle ülkelerin makroekonomik değişkenleri olumsuz etkilenmiş, ülkelerin ekonomik faaliyetlerini sürdüren temel sektörlerin faaliyetleri kesintiye uğramıştır.

Günümüz salgını olan Covid-19 salgını, ilk olarak Çin'in Vuhan eyaletinde deniz ürünlerinde ve hayvan pazarında bulunan kişilerde Aralık 2019 yılının sonlarında bir grup hastanın belirtileri üzerine yapılan araştırmalar sonucunda ortaya çıkmış, 13 Ocak 2020 tarihinde ise tanımlanmıştır. Daha sonra Vuhan ve eyaleti başta olmak üzere diğer dünya ülkelerine yayılarak birçok insanın can kaybı yaşamasına neden olmuştur. DSÖ tarafından, dünyanın çeşitli yerlerinde eş zamanlı olarak yayılan hastalıklar pandemi ilan edilmektedir. Covid-19 salgını da bütün dünya ülkelerine yayıldığı için küresel salgın anlamına gelen pandemi ilan edilmiştir. Covid-19 salgınının insanlar ve toplumlar üzerinde demografik, sosyal, psikolojik, siyasi, bilimsel ve ekonomik etkileri olmuştur. Demografik anlamda, dünya ülkelerinde birçok can kaybı yaşanmıştır. Sosyal anlamda, salgının ortadan kaldırılması için alınan işyerlerinin kapatılması, sokağa çıkma yasakları vb. önlemler insanların sosyallikten mahrum kalmasına yol açmıştır. Psikolojik anlamda, sosyal yaşamdan mahrum kalan bireylerin psikolojileri olumsuz etkilenmiştir. Siyasi anlamda, yine ülkeler arasında veya ülke içlerinde bazı problemler yaşanmıştır. Bilimsel anlamda, salgının ortadan kaldırılması için Biontech vb. aşılama çalışmaları ve akademisyenler tarafından salgının ortadan kaldırılması için yapılan çalışmalar bilim dünyasına ışık tutmuştur. Ekonomik anlamda, dünya ülkelerinde işsizlik, enflasyon, döviz kuru vb. değişkenler olumsuz etkilenmiş, talep ve arz şokları yaşanmış, fiyat artışları yaşanmış, sektörlerin çalışma faaliyetleri durmuş ve birçok ekonomik daralma yaşanmıştır.

Covid-19 salgını, Türkiye'de ilk olarak 11 Mart 2020 tarihinde görülmüştür. Görüldüğü gün itibariyle hatta daha da öncesinde Covid-19 salgınıyla mücadele kapsamında ilk tedbirler alınmıştır. Bu bağlamda sokağa çıkma yasakları ilan edilmiş, işyerleri kapatılmış, seyahat kısıtlamaları getirilmiş, uçuşlar durdurulmuş, eğitime ara verilmiş, birçok etkinlik iptal edilmiştir. Yani Türkiye'de alınan ilk tedbirler bireylerin sağlığını korumaya yönelik olmuştur. Salgın, diğer dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de demografik, sosyal, psikolojik, siyasi, bilimsel ve ekonomik alana birçok etkide bulunmuştur. Demografik alanda, birçok can kaybının yaşanmasına neden olmuştur. Sosyal alanda, eğitime ara verilmesi, restoran, kafe vb. işletmelerin kapatılması insanların asosyalleşmesine neden olmuştur. Psikolojik alanda, salgının yarattığı şok bireylerin depresyon, korku, endişe, stres yaşamasına neden olmuştur. Siyasi alanda, muhalefet ve iktidar arasındaki tartışmalara bir yenisi daha eklenmiş, partiler arasında

aşılama çalışmaları, yardım kampanyaları, uygulanan kısıtlamalar nedeniyle görüş ayrılıkları oluşmuştur. Bilimsel alanda ise Türkiye’de salgınla mücadele kapsamında Türkovac adlı yerli aşı geliştirme çalışmaları başlamış, birçok Türk akademisyen salgının etkilerini ortaya koymak için psikoloji, ekonomi, sosyal vb. alanlarda çalışmalar yapmıştır. Ekonomik anlamda özellikle Türkiye ekonomisinde faaliyet sürdüren sektörler etkilenmiştir. Ayrıca makroekonomik değişkenler ve mali araçlar da salgından dolayı etkilenmiş, salgın nedeniyle işyeri kapanmaları, iflaslar, işsizlik oranları, borçlanma, transfer harcamaları, enflasyon oranı artış göstermiş, ihracat gelirleri ise azalış göstermiştir. Daha sonra işsizlik oranı azalmış, ihracat gelirleri ise artmıştır. Diğer değişkenler ise aynı durumunu sürdürmektedir. Şunu da belirtmek gerekir ki içerisinde bulunulan durumun belirsizliğinden dolayı makroekonomik değişkenler sürekli değişime uğramaktadır.

Türkiye’de faaliyet gösteren tarım, turizm, imalat sanayi, ulaşım, bankacılık, eğitim, sağlık, otomotiv, tekstil, inşaat sektörü vb. sektörler salgından dolayı ciddi düzeyde etkilenmiştir. Hükümet bu olumsuz etkilerin en aza indirgenmesi için çeşitli ekonomi paketleri açıklamış ve her bir sektöre de ayrı ayrı destekte bulunmuştur. Faaliyet gösteren her bir sektörün kendine özgü dinamikleri olduğu için etkilenme durumları birbirinden farklı olmuştur. Bu farklı etkilenme durumları da göz önünde bulundurularak sektörel bazda alınan önlemler de farklı olmuştur. Bu çalışmanın konusunu oluşturması nedeniyle aşağıda Covid-19 salgınının sektörel bazda ortaya çıkardığı etkiler ve buna yönelik alınan önlemler ve alınan önlemlerin ne kadar işe yaradığına ilişkin bulgular aşağıda ayrıntılı olarak şu şekilde ortaya koyulabilir:

Tarım sektöründe, tarımsal ürünlerin üretiminde azalmalar meydana geleceği buna karşılık tarımsal ürünlerin fiyatlarının artış göstereceği ortaya koyulmuştur. Tarımsal girdi fiyat endeksleri de artış göstermiştir. Girdi maliyetlerinin yüksek olması çiftçileri zor durumda bırakmış, her geçen gün tarımsal üretim yapan çiftçi sayısı azalmıştır. Tarım sektörünün toparlanıp sektörde artan fiyatların ve maliyetlerin azaltılması için Türkiye genelinde tarımsal ürün seferberliği başlatılmış, bu seferberlik kapsamında vatandaşlara yerli tohumlukların dağıtıldığı belirtilmiş, fiyat artışlarının engellenmesi için gümrük vergileri sıfırlanmış, 2021 yılı Mart ayında açıklanan Yeni Ekonomi Reform paketiyle dijital tarım pazarının açılacağı, 2021 yılı Eylül ayında açıklanan Yeni Ekonomi Reform

paketinde ise tarımsal desteklerden vergi alınmayacağı belirtilmiştir. Tarım sektörüne proje destekleri sağlanarak tarım sektörüne yatırım yapan kişiler desteklenmiş, bankalar ise sektöre kredi kolaylıkları sağlamıştır. Ancak tarım sektörüne verilen desteklere rağmen yapılan araştırmalar sonucunda insanların yaşam kaynağı olan tarım sektörünün yeterince desteklenmediği, sektörde hala fiyat artışlarının, girdi maliyetlerinin yüksekliğinin devam ettiği görülmektedir. En son Resmi Gazete’de yayımlanan Cumhurbaşkanı Kararı ile birlikte bazı tarım ürünlerine mazot ve gübre destek ödemeleri yapılacağı, toprak analiz destek ödemeleri yapılacağı belirtilmiştir. İlerleyen günlerde yapılacak bu desteklerin sektörü düzeltip düzeltmeyeceği görülecektir.

Turizm sektöründe, salgın nedeniyle istihdam kayıpları ve turizm gelirinde 2021 yılı I. ve II. Çeyrekte azalmalar yaşanmıştır. Sektörün gelir kayıplarının önüne geçilmesi için 18 Mart 2020 tarihinde yayımlanan Ekonomik İstikrar Kalkanı ekonomi paketiyle sektöre ödeme ertelemeleri sağlanmış, konaklama vergisinin uygulamaya girmesi 1 Ocak 2022 tarihine ertelenmiştir. Daha sonra salgın etkisini bırakmayınca konaklama vergisi yine ertelenerek 1 Ocak 2023 tarihine bırakılmıştır. Sektörde faaliyet sürdüren konaklama tesislerine, otel vb. yerlere kredi destekleri sağlanmış, KDV indirim oranları uygulanmıştır. Ayrıca arazi kullanım bedelleri ertelenmiş, bankalar tarafından sektöre kredi kolaylıkları sağlanmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda 2020 yılında turizm sektörüne verilen desteklerin yetersiz olduğu, 2021 yılında ise verilen desteklerin daha iyi olduğu anlaşılmıştır. 2021 yılı III. Çeyrekte turizm gelirlerinin artış göstermesi bu ifadeyi doğrular niteliktedir.

İmalat sanayi sektöründe, salgın nedeniyle üretimde daralmalar yaşanmıştır. Talepte meydana gelen azalmalar, üretim süreçlerinin yavaşlamasına yol açmıştır. Özellikle imalat sanayi sektöründe faaliyette bulunan KOBİ’ler derinden etkilenmiş, katma değer üretim yapamaz hale gelmiştir. 18 Mart 2020 tarihinde açıklanan Ekonomik İstikrar Kalkanı paketiyle krediler konusunda KOBİ’lere öncelik verilmiş, 25 Mart 2020 tarihinde açıklanan Yeni Ekonomik Önlemler adlı ekonomi paketiyle KOBİ’lerin ödemeleri ertelenmiştir. KOSGEP tarafından da KOBİ’lerin borçları ertelenmiş, kredi destekleri sağlanmış, KOBİ’lerin dijital teknolojilerden yararlanmasının sağlanacağı belirtilmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda KOBİ’lerin kârlılığının artış gösterdiği ancak daha fazla teşvik edilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. İmalat sanayi kapasite

kullanım oranı ise 2021 Ekim ayında azalış göstermiş, 2021 Kasım ayında ise artış göstermiştir. Oranın artışının sürekliliğinin sağlanması için de sektöre daha fazla teşvik verilmesi gerekmektedir.

Ulaşım sektöründe, salgın nedeniyle seyahat kısıtlamalarına gidilmesi büyük talep düşüşleri yaşanmasına neden olmuş, seyahat hizmetleri arzının azalmasına neden olmuştur. Ulaşım sektörünün en önemli aracı olan hava yolu yük ve yolcu taşımacılığı büyük zarara uğramıştır. Sektörün toparlanması için 18 Mart 2020 tarihinde açıklanan Ekonomik İstikrar Kalkanı paketiyle sektörün kesinti ve prim ödemeleri ertelenmiş, KDV oranında indirim yapılmış, yine sektörün birtakım borçları da ertelenmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda ulaşım sektörünün 2021 yılında hava yolu yük ve yolcu sayısının artmış olduğu dolayısıyla da sektörün toparlanmaya başladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bankacılık sektörünün salgın nedeniyle en fazla yaşadığı sorun, verilen kredilerin geri ödenmesi sırasında yaşanan sıkıntılar olmuştur. Dolayısıyla bankalar bu süreçte kredi kaynaklarının tahsil edilmesi aşamasında zorluklar yaşamıştır. 18 Mart 2020 tarihinde açıklanan Ekonomik İstikrar Kalkanı adlı ekonomi paketinde en detaylı kısmı bankalar oluşturmuş, esnafların ve işletmelerin kredi borçlarının erteleneceği açıklanmıştır. Ancak bu seferde bankaların kaynak sıkıntısı ortaya çıkmıştır. Bu nedenle 12 Mart 2021 tarihinde açıklanan Yeni Ekonomi Reform paketinde, bankaların güçlendirileceği belirtilmiştir. Yine merkez bankası bankaların likiditelerini artırmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda bankaların likiditelerinin artırıldığı bundan dolayı bankaların kredi hacimlerinin arttığı görülmüştür. Bu sayede hem bankalar kaynak sıkıntısından kurtulmuş hem de ihtiyaç sahiplerine daha fazla kaynak aktarılmıştır.

Eğitim sektöründe, salgından dolayı birçok ilkokul, ortaokul, lise ve üniversite öğrencisi etkilenmiştir. Salgının ülkeye girmesiyle birlikte yüz yüze eğitime ara verilmiş, uzaktan eğitim modeline geçilmiştir. Uzaktan eğitim modeliyle birlikte eğitimin kesintisiz devam etmesi amaçlanmış, bu bağlamda MEB tarafından EBA uygulaması üzerinden derslerin yürütülmesi, YÖK tarafından da yine eğitimin uzaktan sürdürülmesi için mevzuat, içerik, altyapı, uygulama, insan kaynakları alanlarında çalışmalar yapılmıştır. Dolayısıyla Türkiye’de eğitimde dijitalleşme başlamıştır. Ayrıca eğitim sektöründe de vergisel düzenlemeler yapılmış, KDV indirimleri sağlanmıştır. Yapılan

araştırmalar sonucunda eğitimin devam etmesi için uygulanan uzaktan eğitim uygulamasının öğrenciler arasında eşitsizliklere neden olduğu, özellikle uygulamalı dersler açısından problemlere yol açtığı, ayrıca yüz yüze eğitime ara verildiği için okulda ulaşım hizmeti veren veya kantin işleten kişilerin, dersane veya kurs hizmeti veren kurumların gelirlerinde azalmalar meydana geldiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle yüz yüze eğitimin öneminin bir kez daha anlaşıldığı görülmüştür.

Sağlık sektörü, salgından etkilenen en önemli sektördür. Çünkü diğer sektörler daha çok ekonomik anlamda etkilenirken sağlık sektörü ayrıca salgının ortadan kaldırılması için uğraşmaktadır. Covid-19 salgınıyla mücadele kapsamında birçok hastane pandemi hastanesi olarak ilan edilmiştir. Bu durum da özel hastanelerin hasta sayıları artış göstermiştir. Ayrıca Covid-19 salgını nedeniyle Türkiye’de birçok pandemi hastanesi yapılmıştır. Bu nedenle sağlık harcamalarında ciddi düzeyde artış gerçekleşmiştir. Yapılan harcamaların en büyük kalemi ise hastanelerde yapılmıştır. 18 Mart 2020 tarihinde açıklanan Ekonomik İstikrar Kalkanı adlı paketle birlikte sağlık sektörünün özel sağlık sektörü de dâhil olmak üzere kesinti ve prim ödemeleri ertelenmiş, sağlık çalışanları performans ödemelerini 3 ay boyunca en yüksek tavadan almıştır. Ayrıca salgın nedeniyle yükleri arttığı için özel sağlık sektörüne de kaynak aktarımları sağlanmıştır. 25 Mart 2020 tarihinde açıklanan Yeni Ekonomik Önlemler paketinde birçok sağlık çalışanının istihdam edileceği, 12 Mart 2021 tarihinde açıklanan Yeni Ekonomi Reform paketinde ise Sağlık Endüstrileri Başkanlığı kurulacağı açıklanmıştır. Ayrıca Covid-19 salgınıyla mücadele kapsamında pandemi hastanesi olarak yapılan hastaneler, sağlık harcaması sayılmakla beraber sağlık yatırımları olarak da ifade edilmiştir. Yani bu süreçte yapılan sağlık yatırımları mücadele için bir araç olarak kullanılmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda sağlık sektörünün yapılan sağlık yatırımlarıyla birlikte başarılı bir şekilde salgınla mücadele içerisinde olduğu anlaşılmıştır.

Otomotiv sektöründe, salgın nedeniyle otomobil üretiminde azalmalar meydana gelmiştir. Sıfır otomobil piyasasında meydana gelen bu azalış, ikinci el otomobil piyasasına olan talebin artmasına neden olmuş, bu da fiyatların artmasına neden olmuştur. Devletin otomotiv sektörü üzerinden elde ettiği vergi gelirleri ise artış göstermiştir. 18 Mart 2020 tarihinde açıklanan Ekonomik İstikrar Kalkanı paketiyle otomotiv sektörünün

kesinti ve prim ödemeleri ertelenmiştir. Sektöre çeşitli kredi destekleri de sağlanmıştır. Otomobil satışlarının artırılması için devlet, ÖTV matrah limitlerini düzenlemiştir. Bu düzenlemeden sonra yapılan araştırmalar sonucunda otomobil satışlarının bir azalıp bir arttığı sonucuna ulaşılmıştır. İlerleyen günlerde otomobil satışlarında sürekli olarak artış meydana gelirse matrah düzenlemesi yararlı oldu demektir.

Tekstil sektöründe, salgın nedeniyle üretim yavaşlamıştır. 18 Mart 2020 tarihinde açıklanan Ekonomik İstikrar Kalkanı paketiyle tekstil sektörünün kesinti ve prim ödemeleri ertelenmiştir. Covid-19 salgınıyla mücadele kapsamında özellikle salgın döneminde kullanılabilecek ev giyim ve hijyen tekstil ürünleri ön plana çıkarılarak taleplerin ve dolayısıyla ihracatın artırılması amaçlanmıştır. Ayrıca sektörün dijitalleştirilmesinin de satışları artıracığı düşünülmüştür. Yapılan araştırmalar sonucunda, salgın sürecinde öne çıkan tekstil ürünlerinin öne çıkarılmasının tekstil sektöründe hazır giyim ve konfeksiyon ihracatını artırdığı, dijitalleşebilen mağaza ve fabrikaların bu süreci kolay atlattığı, dijitalleşemeyenlerin zor durumda olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İnşaat sektörü, salgın nedeniyle daralmalar yaşamıştır. 2021 yılına gelindiğinde I. ve II. Çeyrekte oldukça sınırlı bir büyüme yaşanmıştır. İnşaat yatırımları ise 2021 yılının I. Çeyreğinde azalmış, II. Çeyreğinde artmıştır. İnşaat sektöründe son iki senedir ciddi derecede maliyet artışları yaşanmaktadır. Özellikle girdi maliyetleri yüksek seyirdedir. Covid-19 salgınıyla mücadele kapsamında inşaat sektörüne çeşitli kredi destekleri sağlanmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda, inşaat sektörüne verilen kredi desteklerinin yararlı olduğu ancak bunun yanı sıra sektörde büyümenin sürdürülebilmesi için inşaat yatırımlarının artırılması, girdi maliyetlerinin ise azaltılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Yukarıdaki bilgilerden anlaşılacağı üzere Covid-19 salgını çoğu sektörü olumsuz yönde etkilemiştir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki içinde bulunulan durum belirsiz olduğundan ve salgının seyri sürekli değiştiğinden sektörlerin etkilenme düzeyleri de sürekli değişime uğramaktadır.

KAYNAKLAR

- Acar, Y. (2020). Yeni Koronavirüs(COVID-19) Salgını ve Turizm Faaliyetlerine Etkisi. *Turizm Araştırmaları Dergisi*. 4(1), 13. <https://doi.org/10.32572/guntad.703410>
- Acıbadem. Kolera. <https://www.acibadem.com.tr/ilgi-alani/kolera/> adresinden 10 Ekim 2021 tarihinde alınmıştır.
- Ada Çocuk. Çiçek Hastalığı ve Aşısı. <http://www.ada.net.tr/TR/adacocuk/saglik.html> adresinden 10 Eylül 2021 tarihinde alınmıştır.
- Adıgüzel, M. (2020). Covid-19 Pandemisinin Türkiye Ekonomisine Etkilerinin Makroekonomik Analizi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 19(37), 203-219. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iticusbe/issue/55168/755499>
- Agah, H. (2020, 04 Nisan). Covid-19 Salgınında Tarım ve Gıda Üretimi/Tüketimi. Tepav. https://www.tepav.org.tr/tr/blog/s/6645/Covid19+Salgininda+Tarim+ve+Gida+Uretimi_Tuketimi adresinden 02 Mayıs 2021 tarihinde alınmıştır.
- Ahorsu, D. K., Lin, C. Y., İmani, V., Saffari, M., Griffiths, M. D. & Pakpour A. H. (2020). The Fear of COVID-19 Scale: Development and Initial Validation. *International Journal of Mental Health and Addiction*. 1-2. 10.1007/s11469-020-00270-8
- Akbal, H. (2020). Covid-19 Pandemisi Sürecinde Uzaktan Eğitim İle İlgili Yaşanan Sorunların Öğrenci Bakış Açısına Göre AHP Yöntemi İle İncelenmesi. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 11(22), 543. <https://doi.org/10.47129/bartiniibf.795863>
- Akgün, O. (2020). Covid- 19 Salgını Döneminde Türkiye’de Alınan İdari Kararların Salgının Önlenmesindeki Etkinin Değerlendirilmesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*. 7(8), 201. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asead/issue/56000/758375>
- Akıncı, N. A. (2020). Konaklama Vergisi: Ölçülülük Meselesi. *TBB Dergisi*. 78-79. <https://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php>

- Aktan, S. (2020, 17 Temmuz). Fotoğraflarla 1918 İspanyol Gribi: 2020, 1918 gibi görünmeye başladı. *Euronews*. <https://tr.euronews.com/2020/07/07/fotograflarla-1918-ismpanyol-gribi-abd-salg-nlara-kars-kat-edilen-mesafeyi-sorguluyor>.
- Aktaran, Am, K. U., Bhullar, N., Joanne, D., Naomi, G. & Jackson, D. (2020). Family violence and COVID-19: Increased vulnerability and reduced options for support. *International Journal of Mental Health Nursing*. 29, 549. <https://doi.org/10.1111/inm.12735>.
- Aktaran, Beck, F., Leger, D., Fressard, L., Watel, P. P. & Verger, P. (2020). Covid-19 health crisis and lockdown associated with high level of sleep complaints and hypnotic uptake at the population level. 1. 10.1111/jsr.13119.
- Aktaran, Eğri, T. ve Doğruer, A. (2020). COVID-19 Ve Ekonomik Kriz:Kobiler Özelinde Bir Değerlendirme Ve Politika Önerileri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (37), 139-140. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iticusbe/issue/55168/754384>
- Aktaran, Elçi, İ. H. (2020). Salgın Hastalıkların Kısa Tarihi. *Arel USAM Dergi*. (1), 5. <https://arel.edu.tr/files/arelusam/dergi.pdf>
- Aktaran, Eroğlu, E. (2020). Covid-19'un Ekonomik Etkilerinin ve Pandemiyle Mücadele Sürecinde Alınan Ekonomik Tedbirlerin Değerlendirilmesi. *International Journal of Public Finance*. 5(2), 230. <https://doi.org/10.30927/ijpf.803572>.
- Aktaran, Kaushal, V. & Srivastava, S. (2021). Hospitality and tourism industry amid COVID-19 pandemic: Perspectives on challenges and learnings from India. *International Journal of Hospitality Management*. 92, 3. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2020.102707>
- Aktaran, Menekşe, M. (2020). İZMİR'DE KOLERA SALGINI VE ETKİLERİ (1893). 39(67), 423. <https://doi.org/10.35239/tariharastirmalari.615548>
- Aktaran, Oral, İ. O. ve Sevinç, D. O. (2020). Covid- 19 Eksenli Sağlık Krizinin Ekonomi Üzerindeki Etkileri Üzerine Bir İnceleme. 1(1), 59.

- Aktaran, Orkunoğlu, I. (2009). DOMUZ GRİBİ EKONOMİSİNİN TÜRKİYE'YE MALİYETİ. *Mevzuat Dergisi*. 3.
- Aktaran, Özden, K. ve Özmat, M. (2014). Salgın ve Kent: 1347 Veba Salgınının Avrupa'da Sosyal, Politik ve Ekonomik Sonuçları. (12),81. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/idealkent/issue/36690/417681>
- Aktaran, Semenza, J. C., Rocklöv J., Penttinen, P. & Lindgren, E. (2016) .Observed and projected drivers of emerging infectious diseases in Europe. *Annals Of The New York Academy Of Sciences*. (1), 74. <https://doi.org/10.1111/nyas.13132>
- Aktaran, Türk A., Bingül B. A. ve Ak, R. (2020). Tarihsel Süreçte Yaşanan Pandemilerin Ekonomik ve Sosyal Etkileri. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 19 (Özel Sayı), 621. <https://doi.org/10.21547/jss.766717>
- Çetinkaya, Z. (2021, 11 Kasım). Çiftçilere bu yıl için ödenecek tarımsal destekler belirlendi. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/ciftcilere-bu-yil-icin-odenecek-tarimsal-destekler-belirlendi-/2417645>
- Birinci, M. (2021, 12 Kasım). Bankaların tarım ve balıkçılığa kredi desteği 150 milyar lirayı aştı. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/bankalarin-tarim-ve-balikciliga-kredi-destegi-150-milyar-lirayi-asti/2418840>.
- Ankara Bölgesi Veteriner Hekimleri Odası. (2021, 06 Ekim).Corona Virüsü Hakkında. <https://www.avho.org.tr/corona-virusu-hakkinda/> adresinden 10 Ekim 2021 tarihinde alınmıştır.
- Arabacı, H, ve Yücel, D. (2020).COVID-19 Pandemisinin Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Etkisi. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*. 9(3), 206. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ssrj/issue/56126/773697>
- Aslan, R. (2020). Tarihten günümüze pandemiler: pandemiler ve Covid-19.*Göller Bölgesi Aylık Ekonomi Ve Kültür Dergisi*. 8(85), 38.

- Aşkın, R., Bozkurt, Y. ve Zeybek, Z. (2020). Covid-19 Pandemisi: Psikolojik Etkileri Ve Terapötik Müdahaleler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 19(37), 307- 309. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iticusbe/issue/55168/753233>
- Aydınlı, İ., Khan, M. M., Yorulmaz, R. ve Kaptan, S. (2020). Kovid-19 (Koronavirüs) Salgınının Ekonomik Etkileri. *ULİSA12*. (1), 3, 25.
- Murat, G. ve Aykaç, M. (2020). Covid- 19 Ve Emek Piyasaları: Etkiler Ve Muhtemel Yönelişler. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi*. 9(1), 117. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/trakyaibf/issue/56226/757322>
- Bağımsız İletişim Ağı. (2020, 25 Mart). Erdoğan, Koronavirüsle İlgili Yeni Ekonomik Kararları Açıkladı. <https://m.bianet.org/bianet/saglik/221962-erdogan-koronavirusle-ilgili-yeni-ekonomik-kararlari-acikladi> adresinden 15 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.
- Balcı, Y. ve Çetin, G. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecinin Türkiye’de İstihdama Etkileri Ve Kamu Açısından Alınması Gereken Tedbirler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 19(37), 47. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iticusbe/issue/55168/752714>
- Baldwin, R. & Mauro, B. W. (2020, 06 Mart). Economics in the time of COVID-19: A new eBook. <https://voxeu.org/article/economics-time-covid-19-new-ebook> adresinden 10 Mayıs 2021 tarihinde alınmıştır.
- Barnes, S. J. (2020). Information management research and practice in the post-COVID19 world. *International Journal of Information Management*. 55. 10.1016/j.ijinfomgt.2020.102175
- Baykal, N. (2020, 03 Nisan). Salgın Hastalıkların Tarihi. TÜRKİYE BİLİMSEL VE TEKNOLOJİK ARAŞTIRMA KURUMU. <https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/salgin-hastaliklarin-tarihi> adresinden 17 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.
- Beybur, M. ve Çetinkaya, M. (2020). Covid-19 Pandemisinin Türkiye’de Dijital Bankacılık Ürün Ve Hizmetlerinin Kullanımı Üzerindeki Etkisi. *USOBED*

Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi. 4(2), 148.
<https://doi.org/10.46452/baksoder.829078>.

Bhuiyan, A. I., Sakip, N., Pakpour, A. H., Griffiths, M. D. & Mamun, M. A. (2020). COVID-19-Related Suicides in Bangladesh due to Lockdown and Economic Factors: Case Study Evidence from Media Reports. *International Journal of Mental Health Addiction*. 1. 10.1007/s11469-020-00307-y

Bilgili, M. Y. (2020). Merkezi Yönetim, Yerel Yönetimler ve Koronavirüs (COVID19) Salgını. *Araştırma Makalesi*. 15(6), 129.
<http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44465>

Bloom, D. E., Cadarette, D. & Sevilla J. (2018). The Economic Risks and Impacts of Epidemics. *F&D MAKALESI*. 55(2), 46.

Bozkurt, A. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Pandemi süreci ve pandemi sonrası dünyada eğitime yönelik değerlendirmeler: Yeni normal ve Yeni eğitim paradigması. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*. 6(3), 115.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/auad/issue/56247/773769>

Bölge Gündem. (2020, 24 Ocak). Domuz gribi belirtileri nelerdir? Öldürücü mü? Domuz gribinden korunma yolları. <https://www.bolgegundem.com/domuz-gribi-belirtileri-nelerdir-oldurucu-mu-domuz-gribinden-korunma-yollari> 1162429h.htm adresinden 10 Ekim 2020 tarihinde alınmıştır.

Britanya Yayın Kuruluşu (BBC NEWS). (2021, 07 Ekim). mRNA aşısı nedir, ne kadar etkili ve BioNTech'in kullandığı teknolojiyle ilgili neler biliniyor?. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-57325593> adresinden 10 Ekim 2021 tarihinde alınmıştır.

Britanya Yayın Kuruluşu (BBC NEWS). (2020, 14 Aralık) Erdoğan, esnafa destek paketini açıkladı: 1 milyondan fazla kişiye ayda bin lira destek ödemesi. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-55306742> adresinden 14 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.

- Bulut, S. (2020, 13 Mart). Tarihin En Büyük Salgınları. *Milliyet Gazetesi*.
<https://www.milliyet.com.tr/tarihin-en-buyuk-salginlari-molatik-14529/>
- Burhanuddin, C. I. & Abdi, M. N. (2020). ANCAMAN KRISIS EKONOMI GLOBAL DARI DAMPAK PENYEBARAN VIRUS CORONA (COVID-19). 17(1), 90.
- Can, E. (2020). Coronavirüs (Covid-19) pandemisi ve pedagojik yansımaları: Türkiye’de açık ve uzaktan eğitim uygulamaları. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*. 6(2), 14-15. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/auad/issue/55662/761354>
- Cluver, L., Lachman, J. M., Sherr, L., Wessels, I., Krug, E., Rakatomala, S. & Ark. (2020). Parenting in a time of COVID-19. *Lancet*. 395: 64. 10.1016/S0140-6736(20)30736-4
- Coşar, A. (2020, 27 Şubat). Konaklama Vergisi Nedir Kimlerden Alınacak?. <http://www.muhasibetr.com/yazarlarimiz/abbascosar/058/> adresinden 10 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.
- CottGroup. (2021, 30 Temmuz). Bazı Hizmet Sektörlerinde Uygulanan İndirimli KDV Oranları Uzatıldı. <https://www.cottgroup.com/tr/mevzuat/item/bazi-hizmet-sektorlerinde-uygulanan-indirimli-kdv-oranlari-uzatildi> adresinden 15 Ekim 2021 tarihinde alınmıştır.
- Cucinotta, D. & Vanelli, M. (2020). WHO Declares COVID-19 a Pandemic. 91(1), 159. 10.23750/abm.v91i1.9397
- Czifra, G. & Molnar, Z. (2020). Covid-19 And Industry 4.0. 28(46), 36. 10.2478/rput-2020-0005
- Çakır, P. ve Barakazı, M. (2020). Koronavirüs Sürecinin Turizm Sektörüne Etkisi ve Salgına Karşı Alınan Tedbirler. 20(3), 320. <https://doi.org/10.18037/ausbd.801802>
- Çalkaya, M. (2021, 05 Temmuz). Tarım Ve Gıda Sektörü Kovid-19 Salgınının Küresel Etkilerini Mercek Altına Aldı. AA Haber.

<https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/tarim-ve-gida-sektoru-kovid-19-salgininin-kuresel-etkilerini-mercek-altina-alDI/2294536>.

Debre, P. (2020). Épidémies: Leçons d'Histoire. 36, 643. 10.1051/medsci/2020111

Demir, E. ve Kılıç, G. (2021, 05 Şubat). Salgın özele yaradı. *Birgün*.
<https://www.birgun.net/haber/salgin-ozele-yaradi-333103>

Demir, Z. (2020). Covid-19'un TFRS Kapsamındaki Finansal Raporlamaya Olan Etkileri Ve TMS Kapsamındaki Finansal Raporlamaya Olan Etkileri Ve TMS Kapsamında Denetçinin Dikkate Alması Gereken Hususların Değerlendirilmesi. 20(61), 3. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mdbakis/issue/56331/781638>

Demirdöğen, O. ve Yorulmaz, R. (2020). KOVİD-19 SALGINININ DÜNYA EKONOMİLERİNE ETKİLERİ. *Ortadoğu Araştırma Merkezleri*. (242), 5-15.

Demirdöğmez, M., Taş, H. Y. ve Gültekin, N. (2020). Koronavirüs' ün (Covid-19) E-Ticarete Etkileri. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*. 16(29), 127.
<https://doi.org/10.26466/opus.734477>

Deniz, T. (2016). Türkiye'de Ulaşım Sektöründe Yaşanan Değişimler Ve Mevcut Durum. *Doğu Coğrafya Dergisi*. 21(36), 137.<https://doi.org/10.17295/dcd.79471>

Deutsche Welle (DW). (2020, 20 Nisan). Covid-19'un sınıdığı Türkiye ekonomisi için kritik eşik. <https://www.dw.com/tr/covid-19un-s%C4%B1nad%C4%B1%C4%9F%C4%B1-t%C3%BCrkiye-ekonomisi-i%C3%A7in-kritik-e%C5%9Fik/a-53154827> adresinden 25 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.

Deutsche Welle (DW). Siyasette 2020: Yoksulluk, erken seçim, ittifaklar ve mafya. <https://www.dw.com/tr/siyasette-2020-yoksulluk-erken-se%C3%A7im-ittifaklar-ve-mafya/a-56071960> adresinden 30 Eylül 2021 tarihinde alınmıştır.

- Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü (DHMI). (2021, Mayıs). 2020 HAVAYOLU SEKTÖR RAPORU. *STRATEJİ GELİŞTİRME DAİRESİ BAŞKANLIĞI*. 15.
- Doruk, Ö. T. (2020).Güvenli Liman Mı Yoksa Spekülatif Bir Limon Mu? Covid-19 Döneminde Türkiye’de İkinci El Otomotiv Piyasası ve Belirsizlik İlişkisi Üzerine Bir İnceleme. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 284. <https://doi.org/10.21547/jss.777373>
- Duarte, F. (2021, 27 Mayıs). İspanyol Gribi nedir, kaç kişi hayatını kaybetti ve salgın bittiğinde dünya ne haldeydi? *BBC News*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52473039>.
- Durmuş, H. (2009). KÜRESEL SALGIN YÖNETİMİ. İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi. 16(4), 6.
- Dünya Haber. (2021, 07 Temmuz).KOBİ’lerin kârı pandemi destekleriyle zirveye çıktı. <https://www.dunya.com/kobiden/kobilerin-kari-pandemi-destekleriyle-zirveye-cikti-haberi-627250> adresinden 10 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.
- Eğilmez, M. (07.03.2012). *Sanayi Üretimi ve Kapasite Kullanımı Nasıl Ölçülür?*. <https://www.mahfiegilmez.com/2012/03/sanayi-uretimi-ve-kapasite-kullanm-nasl.html> adresinden 09 Eylül 2021 tarihinde alınmıştır.
- Eğri, T. Ve Doğruer, A. (2020). COVID-19 Ve Ekonomik Kriz:Kobiler Özelinde Bir Değerlendirme Ve Politika Önerileri. İstanbul Ticaret Üniversitesi *Sosyal Bilimler Dergisi*. (37), 128, 138-140. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iticusbe/issue/55168/754384>
- Eimers, F. M. (2020). A framework to guide an education response to the COVID-19 Pandemic of 2020. *OECD* 2020. 5. https://globaled.gse.harvard.edu/files/geii/files/framework_guide_v2.pdf

- Ekiz, T., İlman, E. ve Dönmez, E. (2020). Bireylerin Sağlık Anksiyetesi Düzeyleri İle Covid-19 Salgını Kontrol Algısının Karşılaştırılması. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*. 6(1), 140. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usaysad/issue/54067/729076>
- Elçi, İ. B. (2020). Salgın Hastalıkların Kısa Tarihi. *Arel USAM Dergi*. (1): 2.
- Emin, M. R. ve Altunel, M. (2021). KORONAVİRÜS SÜRECİNDE TÜRKİYE’NİN UZAKTAN EĞİTİM DENEYİMİ. *SETA Rapor*. 41.
- Erbil, Ö. (2020, 20 Mart). Pandemi Tarihi. *Hürriyet Gazetesi*. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/pandemi-tarihi-41473163> adresinden 17 Kasım 2020 tarihinde alınmıştır.
- Erdoğan, M. G. (2020). Covid-19 Döneminde E-Ticaret Ve Dijital Reklam Yatırımları. *Selçuk İletişim Dergisi*. 13(3), 1313. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/josc/issue/57310/776605>
- Eren, T. U. (2020). COVID-19’un Sağlık Hizmetleri Sektörüne Etkileri. 2.
- Erol, S. I. (2020). Covid-19’un Turizm Sektöründe İstihdama Etkisi: İtalya, İspanya ve Türkiye Örnekleri. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*. 8(2), 45-46. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iicder/issue/57526/755235>
- Ersoy, H., Gürbüz, A. O. ve Fındıkçı, M. (2020): Covid-19’un Türk Bankacılık Ve Finans Sektörü Üzerine Etkileri, Alınabilecek Önlemler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 19(37), 147. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iticusbe/issue/55168/754213>
- Euronews. (2020, 19 Kasım). *Koronavirüs salgınında genel hasta sayısı yarıya düştü; hasta başına maliyet yüzde 65 arttı*. <https://tr.euronews.com/2020/11/19/koronavirus-salg-n-nda-genel-hasta-say-s-yar-ya-dustu-hasta-bas-na-maliyet-yuzde-65-artt> adresinden 09 Kasım 2020 tarihinde alınmıştır.

- Fatsa Ticaret Ve Sanayi Odası (FATSATSO). (2020, 16 Ekim). Turizm Destek Paketi Uygulaması. <https://fatsatso.org.tr/duyuru/turizm-destek-paketi-uygulamasi-hakkinda-200> adresinden 20 Ekim 2021 tarihinde alınmıştır.
- Fernandes, N. (2020). Economic effects of coronavirus outbreak (COVID-19) on the world economy. 3. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3557504>
- Fotiadis, A., Polyzos, S. & Huan, T. C. (2021). The good, the bad and the ugly on COVID-19 tourism recovery. *Annals of Tourism Research*. 87, 1. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2020.103117>
- Gallego, I. & Font, X. (2020, 05 Haziran) Changes in air passenger demand as a result of the COVID-19 crisis: using Big Data to inform tourism policy. *Journal of Sustainable Tourism*. <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1773476>
- Genç, Ö. (2011). Ara Ölüm: 1348 Veba salgını ve Ortaçağ Avrupa'sına Etkileri. *Tarih Okulu*.(10), 133-135,146. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usakjhs/issue/13541/163967>
- Gopinath, G. (2021, 26 Ocak). *A Race Between Vaccines and the Virus as Recoveries Diverge*. <https://blogs.imf.org/2021/01/26/a-race-between-vaccines-and-the-virus-as-recoveries-diverge/> adresinden 25 Şubat 2021 tarihinde alınmıştır.
- Göktürk, İ. (2021). *TARİHSEL SÜREÇTE ÖNEMLİ SALGIN HASTALIKLAR VE COVID-19'UN SEKTÖREL AÇIDAN EKONOMİK ETKİLERİ* [Yüksek Lisans Tezi]. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Görener, Ö. ve Görener, A. (2008). OTOMOTİV ENDÜSTRİSİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ: SEKTÖREL BİR İNCELEME. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 7(26), 307. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esosder/issue/6140/82396>
- Grennan, D. (2019). What Is a Pandemic? .321(9), 910. 10.1001/jama.2019.0700

- Güler, H. N. (2020). Koronavirüsü(COVID-19) Günlerinde Bankalara İletilen Müşteri İtiraz Ve Şikayetlerinin İncelenmesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*. 7(4), 86. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asead/issue/54055/716811>
- Gümüş, A., ve Hacıevliyagil, N. (2020). Covid-19 Salgın Hastalığının Borsaya Etkisi: Turizm Ve Ulaştırma Endeksleri Üzerine Bir Uygulama. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*. 11(1), 76, 81. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ayd/issue/56831/772209>
- Hacımustafaoğlu, M. (2008). Enfeksiyon Hastalıkları Pratiğinde Salgın Tanımlanması. *J Pediatr Inf* . 12(4), 172.
- Hadiwardoyo, W. (2020). Kerugian Ekonomi Nasional Akibat Pandemi Covid-19. 2(2), 83.
- Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü (HSGM). (2019). Hastalıklar-Sağlığım. <https://sagligim.gov.tr/hastaliklar-durumlar.html> adresinden 15 Kasım 2020 tarihinde alınmıştır.
- Hayran, O. (2012). Sağlık ve Hastalık. *Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi*. (23), 85.
- Hisar Hospital. Domuz Gribi Hakkında Merak Edilenler. <https://hisarhospital.com/domuz-gribi-hakkinda-merak-edilenler/#:~:text=Domuz%20gribi%2C%20normalde%20domuzlarda%20g%C3%B6r%C3%BClen,ve%20Amerika'da%20g%C3%B6r%C3%BClen%20ilk,> adresinden 20 Ekim 2021 tarihinde alınmıştır.
- Hupp, J. R. (2020). Pandemic Positives?. *Editorial*. 8(9), 1441. 10.1016/j.joms.2020.06.022
- Hürriyet Gazetesi. (2021, 19 Şubat).İstanbul'un nüfusu azaldı. Pandemi köyden kente göçü tersine mi çeviriyor?. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/istanbulun-nufusu-azaldi-pandemi-koyden-kente-gocu-tersine-mi-ceviriyor-41736512> adresinden 15 Ekim 2021 tarihinde alınmıştır.

Hürriyet Gazetesi. (2021, 22 Temmuz).Epidemi Nedir? Epidemî İle Pandemi Arasındaki Farklar Nelerdir. <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/saglik/epidemi-nedir-epidemi-ile-pandemi-arasindaki-farklar-nelerdir-41857991> adresinden 09 Ekim 2021 tarihinde alınmıştır.

Ilo Sectoral Brief. (2020). COVID-19 and the health sector.1

International Monetary Fund (IMF). (2020). World Economic Outlook. *The Great Lockdown*. 14

International Monetary Fund (IMF). (2020, 03 Mart).Policy Responces to Kovid-19. <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19> adresinden 03 Nisan 2021 tarihinde alınmıştır.

Işık, A. (2021). Salgın Ekonomisine Genel Bir Bakış. *Health Sciences*. 7(2), 136-147. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iaaojh/issue/64539/984878>

İnce, E. Y., Kabul, A. ve Diler İ. (2020). COVID-19 Pandemisinde Yüksek Öğretimde Uzaktan Eğitim Süreç: Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Örneği. 4(4), 4. <https://doi.org/10.18182/tjf.1014523>

İnşaat Malzemesi Sanayicileri Derneği (İMSAD). (2021, 02 Kasım).TÜRKİYE İMSAD AYLIK SEKTÖR RAPORU AÇIKLANDI. https://www.imsad.org/Uploads/Files/Turkiye_IMSAD_Aylik_Sektor_Raporu_BB_Ekim_2021.pdf adresinden 06 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.

İstanbul Hazır Giyim Ve Konfeksiyon İhracatçıları Birliği (İHKİB). (2021, Aralık). 2021 KASIM AYLIK İHRACAT BİLGİ NOTU. 2-4.

İşlek, E., Özatkan, Y., Bilir, M. K., Arı, H. O., Çelik, H. ve Yıldırım, H. H. (2020). COVID-19 Pandemi Yönetiminde Türkiye Örneği: Sağlık Politikası Uygulamaları ve Stratejileri. TUSPE Rapor.*TUSPE Yayınları*, Ankara. 15

- Jawed, I., Tareen, F. R., Cauhan, K. & Nayeem, M. (2020). Food safety and COVID-19: Limitations of HACCP and the way forward. 9(5), 01-04. <https://doi.org/10.22271/tpi.2020.v9.i5a.4616>
- Kahraman, M. E. (2020). COVID-19 Salgınının Uygulamalı Derslere Etkisi ve Bu Derslerin Uzaktan Eğitimle Yürütülmesi: Temel Tasarım Dersi Örneği. *İMÜ Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*. 6(1), 44-54. <https://doi.org/10.46641/medeniyesanat.741737>
- Kamacı, A. İ. (2021, 22 Haziran). Yerli Kovid-19 aşısı 'TURKOVAC'ın faz-3 aşamasına 7 ayda ulaşıldı. *AA Haber*. <https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/yerli-kovid-19-asisi-turkovacin-faz-3-asamasina-7-ayda-ulasildi/2281980> adresinden 25 Haziran 2021 tarihinde alınmıştır.
- Karadem, F. B. (2020). *Sağlık Çalışanlarında Covid Korkusunu Belirleyen Psikiyatrik Değişkenlerin İncelenmesi* [Tıpta Uzmanlık Tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi.
- Karakaş, M. (2020). Covid-19 Salgınının Çok Boyutlu Sosyolojisi ve Yeni Normal Meselesi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*. 40(1), 230,545. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusosyoloji/issue/56274/776402>
- Kaya, V., Yalçinkaya, Ö. ve Hüseyini, İ. (2013). Ekonomik Büyümede İnşaat Sektörünün Rolü: Türkiye Örneği (1987-2010). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 27(4), 163. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniiibd/issue/2711/35921>
- Kayabaşı, E. T. (2020). Covid- 19'un Tarımsal Üretime Etkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*. 7(5), 3,38,45. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asead/issue/54658/740039>
- Ketrez, G., Şirin, H. ve Hasde, M. (2020). Geçmişten Günümüze Türkiyede Salgınlar. *Türkiye Sağlık Okuryazarlığı Dergisi*. 1(2),21.

- Kılıç, Y. (2020). Borsa İstanbul’da COVID-19 (Koronavirüs) Etkisi. *Ournal Of Emerging Economies And Policy*. 5(1), 76.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/joeep/issue/53777/734904>
- KMPG Türkiye. (2021, 02 Eylül). Otomotiv dönüşüm virajında.
<https://home.kpmg/tr/tr/home/medya/press-releases/2021/09/otomotiv-donusum-virajinda.html> adresinden 10 Ekim 2021 tarihinde alınmıştır.
- Kocabaş, A. ve ark. (2020). Covid- 19 Salgını: Sağlık Meslek Örgütleri Ne Yapmalı?. *Toplantı Raporu*. 14.
- KPMG Suistimal Önleme Ve İnceleme Danışmanlığı. (2020). Sağlık sektörüne yönelik özel incelemeler. 1.
- KMPG Türkiye. (2020). Covid-19 ile Türkiye’nin değişen ticaret dinamikleri ve ‘‘Turquality’’ üzerindeki etkileri. 1-2.
- KMPG Türkiye. (2021). KPMG Perspektifinden Turizm Sektörüne Bakış.
- KMPG Türkiye. (2021). KPMG Perspektifinden Bankacılık Sektörüne Bakış. 9.
- KMPG Türkiye. (2021). KPMG Perspektifinden İnşaat Sektörüne Bakış. 21.
- KMPG Türkiye. (2021). KPMG Perspektifinden Taşımacılık ve Lojistik Sektörüne Bakış. 21-22.
- KMPG Türkiye. (2021). KPMG Perspektifinden İnşaat Sektörüne Bakış. 3.
- Kumar, A., Luthra, S., Mangla, S. K. & Kazançoğlu, Y. (2020)..COVID-19 impact on sustainable production and operations management. *Sustainable Operations and Computers*.1,3. 10.1016/j.susoc.2020.06.001
- Küçük Ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme Ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEP). (2020). KOBİ’lere KOVİD-19 Kalkanı! Bakan Varank KOSGEB’in ‘‘3’lü Koruma Paketi’’ni Açıkladı.
<https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/7426/kobilere-kovid19-kalkani->

bakan-varank-kosgebin-3lu-koruma-paketini-acikladi adresinden 10 Ekim 2021 tarihinde alınmıştır.

Küçük Ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme Ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEP). (2021) KOBİGEL – KOBİ GELİŞİM DESTEK PROGRAMI. <https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/7763/kobigel-kobi-gelisim-destek-programi> adresinden 10 Ekim 2021 tarihinde alınmıştır.

Küçük Ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme Ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEP). (2021). Pandemiden Etkilenen İşletmelere 5 Milyar TL. <https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/7800/pandemiden-etkilenen-isletmelere-5-milyar-tl> adresinden 10 Ekim 2021 tarihinde alınmıştır.

Küçük Ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme Ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEP). (2021). 2022'de de KOBİ'lerimizin Büyüme Hızına Destek Olmak İstiyoruz''. <https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/8094/2022de-de-kobilerimizin-buyume-hizina-destek-olmak-istiyoruz> adresinden 21 Aralık 2021 tarihinde alınmıştır.

Lemerle, M., Livinec, M., Sapanar, C. H. & Duthoit, A. (2020). HER TAŞIN ALTINA BAKMAK: COVID-19'UN SEKTÖR BAZINDA OLUMSUZ ETKİLERİ. *Euler Hermes*. 2.

Lily, A. E., Ismail, F., Abunasse, F. M., Rafdan, H. A. A. & Alqahtani, A. (2020). Distance education as a response to pandemics: Coronavirus and Arab culture. *Technology in Society*. 63, 1. 10.1016/j.techsoc.2020.101317

Marketing Türkiye. (2021, 30 Eylül). Yerli Aşı Türkovac Ne zaman Çıkacak. <https://www.marketingturkiye.com.tr/haberler/turkovac-ne-zaman/> adresinden 02 Ekim 2021 tarihinde alınmıştır.

Mccloskey, B., Dar, O., Zumla, A. & Heymann, D. L. (2014). Emerging infectious diseases and pandemic potential: status quo and reducing risk of global spread. *Lancet Infect Dis*. 14. 1001. 10.1016/S1473-3099(14)70846-1

Mcelwee, P. ve ark. (2020). Ensuring a Post-COVID Economic Agenda Tackles Global Biodiversity Loss. 3(4): 448. <https://doi.org/10.1016/j.oneear.2020.09.011>

Medical Akademi. (2021, 25 Ağustos). Pandemi döneminde ilaçlara 48, sağlık hizmetlerine ise 52 Milyar TL harcandı!. <https://www.medikalakademi.com.tr/pandemi-doneminde-ilaclara-48-saglik-hizmetlerine-ise-52-milyar-tl-harcandi/> adresinden 30 Ağustos 2021 tarihinde alınmıştır.

Medicalpark. Çiçek hastalığı nedir?. <https://www.medicalpark.com.tr/cicek-hastaligi/hg-2421> adresinden 10 Ekim 2021 tarihinde alınmıştır.

Medicana Sağlık Grubu. MERS-COV. <https://www.medicana.com.tr/haber-detay/3686/mers-cov?=q> adresinden 08 Ağustos 2021 tarihinde alınmıştır.

Medicana Sağlık Grubu. SARS Virüsü Nedir ve Ne Zaman Ortaya Çıktı? Nasıl Tedavi Edilir?. <https://www.medicana.com.tr/saglik-rehberi-detay/12265/sars-virusu-nedir-ve-ne-zaman-ortaya-cikti-nasil-tedavi-edilir> adresinden 08 Ağustos 2021 tarihinde alınmıştır.

Medipol Sağlık Grubu. Pandemi Nedir? Corona Virüsü Neden Pandemi İlan Edildi?. <https://medipol.com.tr/bilgi-kosesi/bunlari-biliyor-musunuz/pandemi-nedir-corona-virusu-neden-pandemi-ilan-edildi> adresinden 09 Ekim 2020 tarihinde alınmıştır.

Menekşe, M. (2020). İzmir’de Kolera Salgını Ve Etkileri (1893). 39(67), 422,426. <https://doi.org/10.35239/tariharastirmalari.615548>

Nar, M. Ş. (2020). Covid-19 Salgını Ve Dönüşümün Etkisi: Şimdi Ve Sonrası. 372-374. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/imgelem/issue/58047/815350>

Nişancı, D. (2020). Salgın Hastalıklar Ve Salgın Hastalıklar Özelinde Sağlık Hakkına Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Bakış Açısı İle Ulusal Mevzuatın Covid-19 Özelinde Değerlendirilmesi. *TBB Dergisi*. (150), 88. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2020-150-1932>

Nüfusu.com. İstanbul Nüfusu. <https://www.nufusu.com/il/istanbul-nufusu> adresinden 10 Ekim 2021 tarihinde alınmıştır.

Okumuş, A. (2020). Covid-19'un Ulaştırma ve Lojistik Sektörüne Etkileri. 30.

Otomotiv Distribütörleri Derneği (ODD). (2021). Basın Bülteni. Dr. Hayri Erce Genel Koordinatör. 2.

Ozoglu M. (2020, 14 Mayıs). Koronavirüs (Covid-19) sözlüğü: Endemik nedir? İzolasyonla karantina arasında ne fark var?. *Euronews*. <https://tr.euronews.com/2020/05/14/covid-19-sozlugu-yeni-tip-koronavirus-icin-kullanilan-terimler-pandemi-endemik-epidemi> adresinden 20 Ekim 2020 tarihinde alınmıştır.

Öndoğan, E. N. ve Öndoğan, Z. (2021).COVID-19 Salgını Sürecinde Hazır Giyim Markalarının Pazarlama Stratejileri. *TJFMD*. 3 (3), 113. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tjfdm/issue/65016/993523>

Öngüt, Ç. E. (2007).*Türk Tekstil ve Hazır Giyim Sanayiinin Değişen Dünya Rekabet Şartlarına Uyum* [Uzmanlık Tezi]. İktisadi Sektörler Ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü.

Özdoğan, M. (2021, 12 Temmuz). Epidemik ve Pandemi nedir? Arasındaki farklar nelerdir?. <https://www.drozdogan.com/epidemi-ve-pandemi-nedir-koronavirus-pandemisi/> adresinden 15 Ekim 2021 tarihinde alınmıştır.

Özdurak, C. (2020). Covid-19 ve ÖTV Artışlarının Otomotiv Hisse Getirilerine Etkisi. *Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi*. 4(10), 25. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bspad/issue/59573/815678>

Özel Hastaneler Ve Sağlık Kuruluşları Derneği (OHSAD). (2021). 2017- 2021 YILLARI FAALİYET RAPORU. 8-9.

Özel Hastaneler Ve Sağlık Kuruluşları Derneği (OHSAD). (2021, 17 Ağustos). Hospital Manager – Sağlık, Dünyaya Örnek Olduğumuz Alanların Başında Geliyor –

Ağustos 2021. <https://ohsad.org/hospital-manager-saglik-dunyaya-ornek-oldugumuz-alanlarin-basinda-geliyor-agustos-2021/> 10 Aralık 2021 tarihinde alınmıştır.

Özpeynirci, E [eozpeynirci]. (2021a). Herşey yalan tek gerçek ÖTV geliri. <https://twitter.com/eozpeynirci/status/1416081799361482758>

Özpeynirci, E. (2021b). Otomotivde ÖTV rekoru!. EBS Danışmanlık. <https://ebsdanismanlik.com.tr/otomotivde-otv-rekoru/> adresinden 10 Ağustos 2021 tarihinde alınmıştır.

Parıldar, H. (2020). Tarihte Bulaşıcı Hastalık Salgınları. Tepecik Eğit. ve Araşt. Hast. Dergisi. 30(Ek sayı), 19. <https://doi.org/10.5222/terh.2020.93764>

Piret, J. & Boivin, G. (2021). Pandemics Throughout History. 11,1. 10.3389/fmicb.2020.631736

Pricewaterhousecoopers (PWC). (2020). Implications of COVID-19 crisis for the Turkish banking sector. *Client briefing*. 1-4.

Rossmann, H. (2021). Hospital load and increased COVID-19 related mortality in Israel. 2. 10.1038/s41467-021-22214-z

Sabah Gazetesi. (2020, 20 Mart). DSÖ corona virüsü pandemi ilan etti! Pandemi nedir, neden ilan edilir? Pandemi ilan edilen hastalıklar hangileri?. <https://www.sabah.com.tr/yasam/pandemi-nedir-neden-ilan-edilir-dsotarafindan-pandemi-ilan-edilen-hastaliklar-hangileri-4905296?paging=2> adresinden 30 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.

Sakaoğlu, H. H., Orbatu, D., Emiroğlu, M. ve Çakır, Ö. (2020). Covid-19 Salgını Sırasında Sağlık Çalışanlarında Spielberger Durumluk ve Sürekli Kaygı Düzeyi: Tepecik Hastanesi Örneği. *Tepecik Eğit. ve Araşt. Hast. Dergisi*.30(Ek sayı), 2. 10.5222/terh.2020.56873

- Sanayi Ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü. (2021). Otomotiv Sektörü Analiz Raporu ve Kılavuzu. TR71 Bölgesi (Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Nevşehir, Niğde). Ankara. 12.
- Sanayi Ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü. (2021). Tekstil Sektörü Analiz Raporu ve Kılavuzu. TRB1 Bölgesi (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli) ve TRB2 Bölgesi (Van, Bitlis, Hakkari, Muş). Ankara. 21-22.
- Saraç, Ö. (2020). Salgın Hastalıkların Âşık Tarzı Türk Şiirine Yansıması: Yeni Tip Koronavirüs (Covid-19) Örneği. *Milli Folklor*.16(27), 18. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/millifolklor/issue/56908/751515>
- Sarıbaş, S. (2020). Prokopius'dan Decameron'a Veba Yıllarında Yaşanan Toplumsal Histeri. *Atlas International Refereed Journal On Social Sciences*. 6(32), 678. <http://dx.doi.org/10.31568/atlas.485>
- Savunma Teknolojileri Mühendislik Ve Ticaret A.Ş (STM THİNKTECH). (2020). Covid-19 Bilim Dünyasını da Etkiledi. 1.
- Sayılı, U., Acar, H. C., Şahin, Ü. ve Can, G. (2020).Coronavirüs (COVID-19) Salgını Döneminde İstanbul'da Ölüm Hızındaki Artış. *Sağlık ve Toplum*. Özel Sayı. 83.
- Shalev, D. & Shapiro, P. A. (2020).Epidemic Psychiatry: The Opportunities and Challenges of COVID-19. *General Hospital Psychiatry*. 64, 68. 10.1016/j.genhosppsy.2020.03.009
- Siche, R. (2020).What is the impact of COVID-19 disease on agriculture?. *Scientia Agropecuaria*. 11(1), 3. 10.17268/sci.agropecu.2020.01.00
- Smith, R. D. (2006). Responding to global infectious disease outbreaks: Lessons from SARS on the role of risk perception, communication and management. *Social Science & Medicine*. 63(12), 3116. 10.1016/j.socscimed.2006.08.004
- Sözcü Gazete. (2020, 22 Mart). Erdoğan, Corona virüsü salgınına ilişkin ekonomik kararları açıkladı. <https://www.sozcu.com.tr/2020/ekonomi/son-dakika-erdogan->

corana-virusu-salginina-iliskin-ekonomik-kararlari-acikladi-5687349/ adresinden 28 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.

Sujathan, P. K. ve Azad, P. P. (2020). Social impact of lockdown in kerala: a case study. *Available at SSRN*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3587603>

Şeker, M. ve ark. (2020). Covid-19 Pandemi Değerlendirme Raporu. 15

ŞİRİN, H. ve ÖZKAN, S. (2020). Dünyada ve Türkiye’de COVID-19 Epidemiyolojisi. *Kulak Burun Boğaz ve Baş Boyun Cerrahisi Dergisi*. 28(2), 10. <https://doi.org/10.24179/kbbbbc.2020-76607>

Taş, B., Yürekli, M. V. ve Kırıkoğlu, Ç. (2020). Covid-19 Pandemisinin Türkiye’de Dağılışı Seyrinin Mekansal Analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 13(72), 295.

Taşdoğan, C. (2020). Covid-19 Salgınına Karşı Alınan Önlemlerin İktisadi Yansımaları. 138.

Taştan, C. (2020). Kovid-19 Salgını Sonrası Psikolojik ve Sosyolojik Değerlendirmeler. *Polis Akademisi Yayınları*. 4-5.

Tekin, B. (2020). Covid-19 Pandemisi Döneminde Ülkelerin Covid-19, Sağlık Ve Finansal Göstergeler Bağlamında Sınıflandırılması: Hiyerarşik Kümeleme Analizi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 5(2), 336. <https://doi.org/10.29106/fesa.738322>

Teslimat, A. & Scholz, N. (2020). Economic impact of epidemics and pandemics. *European Parliamentary Research Service*. 1.

Thunström, L., Newbold, S. C., Finnoff, D., Ashworth, M. & Shogren, J. F. (2020). The Benefits and Costs of Using Social Distancing to Flatten the Curve for COVID-19. *SSRN Electronic Journal*. 11(12), 1.

- Toquero, C. M. (2020). Challenges and Opportunities for Higher Education amid the COVID19 Pandemic: The Philippine Context. *Pedagogical Research*. 5(4), 3. <https://doi.org/10.29333/pr/7947>
- Tosunoğlu, Ş. ve Kasal, S. (2020). Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgını ve Sağlıklı Küresel Ekonomi İçin Politika Uygulamaları: IMF'nin Rolü. *Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*. 2(1), 42-43. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aujfe/issue/54346/738108>
- Trt Akademi Dergisi. (2020). Yeni Koronavirüs Hastalığının Toplumsal Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme. <https://trtakademi.net/koronavirus-kategori/yeni-koronavirus-hastaliginin-toplumsal-etkileri-uzerine-bir-degerlendirme/> adresinden 10 Eylül 2021 tarihinde alınmıştır.
- Trt Haber. (2021, 10 Temmuz). Salgın doğum oranlarını azalttı. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/salgın-dogum-oranlarini-azaltti-594780.html> adresinden 15 Temmuz 2021 tarihinde alınmıştır.
- Trt Haber. (2020, 14 Ağustos). Sağlık ve kimya sektörlerine teşvikler yolda. <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/saglik-ve-kimya-sektorlerinetesvikler-yolda-601994.html> adresinden 19 Ekim 2021 tarihinde alınmıştır.
- Trt Haber. (2021, 26 Ekim). BDDK Başkanı Akben: Bankacılık sektörü sağlam duruyor. <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/bddk-baskani-akben-bankacilik-sektoru-saglam-duruyor-620478.html>, 10 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.
- Tunç, A. ve Atıcı, F.Z. (2020). Dünyada ve Türkiye’de Pandemilerle Mücadele: Risk ve Kriz Yönetimi Bağlamında Bir Değerlendirme. *International Journal of Social Sciences*. 5 (2), 331. <https://doi.org/10.31454/usb.808685>
- Turizm Ajansı. (2021, 24 Şubat). TÜRSAB üyelerine 100 bin liraya kadar finansman desteği sağlanacak. <https://www.turizmajansi.com/haber/tursab-uyelerine-100-bin-liraya-kadar-finansman-destegi-saglanacak-h46690> adresinden 30 Mart 2021 tarihinde alınmıştır.

- Türk, A. Bingöl, B. A. ve AK, R. (2020). Tarihsel Süreçte Yaşanan Pandemilerin Ekonomik ve Sosyal Etkileri. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 19 (Özel Sayı), 615, 626-628. <https://doi.org/10.21547/jss.766717>
- Türk, Y. (2021, 25 Kasım). Bankacılık Sektörü Kredi Hacmi Geçen Hafta 4 Trilyon 426 Milyar Lira Oldu. *AA Haber*. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/bankacilik-sektoru-kredi-hacmi-gecen-hafta-4-trilyon-426-milyar-lira-oldu/2430408> adresinden 21 Aralık 2021 tarihinde alınmıştır.
- Türkiye Cumhuriyeti Hazine Ve Maliye Bakanlığı (HMB). (2021). Ekonomi Reformları. <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2021/03/Ekonomik-Reformlar-Kitapcigi.pdf> adresinden 10 Aralık 2021 tarihinde alınmıştır.
- Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Valiliği. (2020, 18 Mart). Cumhurbaşkanı Erdoğan “Ekonomik İstikrar Kalkanı Tedbir Paketini Açıkladı. <http://www.istanbul.gov.tr/cumhurbaskani-erdogan-ekonomik-istikrar-kalkani-tedbir-paketini-acikladi> adresinden 30 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.
- Türkiye Cumhuriyeti Kültür Ve Turizm Bakanlığı (KTB). (2021, 09 Ekim). Bakan Mehmet Nuri Ersoy Altın Portakal Film Festivali Ödül Törenine Katıldı. <https://basin.ktb.gov.tr/TR-294976/bakan-mehmet-nuri-ersoy-altin-portakal-film-festivali-o-.html> adresinden 11 Ekim 2021 tarihinde alınmıştır.
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB). (2021). İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı. Veri Yönetişimi Ve İstatistik Genel Müdürlüğü Anketler Ve Endeksler Müdürlüğü.
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB). (2021, Ekim). İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı. Veri Yönetişimi Ve İstatistik Genel Müdürlüğü Anketler Ve Endeksler Müdürlüğü.
- Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2021, 05 Eylül). Okullara Destek İçin Mebin Bünyesinde Covid-19 Salgın Yönetim Merkezi Kuruldu. <https://www.meb.gov.tr/okullara-destek-icin-mebim-bunyesinde-covid-19->

salgin-yonetim-destek-merkezi-kuruldu/haber/23986/tr adresinden 10 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete. (2021, 11 Haziran). Milli Emlak Genel Tebliği (SIRANO:404). Madde3/f.

Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete. (2021, 10 Kasım).Cumhurbaşkanı Kararı. Karar Sayısı:4760.Sayı:31656.

Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete. (2021, 13 Ağustos). Cumhurbaşkanı Kararı. Karar Sayısı:4373.Sayı:31567.

Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete. (2021, 20 Kasım). 2021-2022 Eğitim-Öğretim Yılınd Eğitim Ve Öğretim Desteği Ödemesine İlişkin Tebliğ. Sayı:31665.

Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete. (2020, 30 Ağustos). Cumhurbaşkanı Kararı. Karar Sayısı: 2913. Sayı : 31229. Geçici Madde/7.

Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Türkiye Hudut Ve Sahiller Genel Müdürlüğü (HSSGM). (2021, 13 Aralık). Covid-19 (Yeni Koronavirüs). <https://www.seyahatsagligi.gov.tr/site/koronavirus> adresinden 13 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı. (2020, 20 Temmuz). Covid- 19 Nedir. <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html> adresinden 12 Kasım 2020 tarihinde alınmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Tarım Ve Orman Bakanlığı, Van İl Tarım Ve Orman Müdürlüğü. (2021, 02 Kasım). 2021-2022 Dönemi Kırsal Kalkınma Hibe Desteği Başvuruları Başladı. <https://van.tarimorman.gov.tr/Haber/798/2021-2022-Donemi-Kirsal-Kalkinma-Hibe-Destegi-Basvurulari-Basladi> adresinden 03 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Tarım Ve Orman Bakanlığı, Zonguldak İl Tarım Ve Orman Müdürlüğü. (2021, 01 Kasım). Ülke Geneline Tarımsal Üretim Seferberliği

Başladı. <https://zonguldak.tarimorman.gov.tr/Haber/549/Ulke-Genelinde-Tarimsal-Uretim-Seferberligi-Basladi> adresinden 02 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Ulaştırma Ve Alt yapı Bakanlığı (UAB). (2020). Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığımız Tarafından Alınan Covid-19 Tedbirleri. <https://www.uab.gov.tr/ulastirma-ve-altyapi-bakanligimiz-tarafindan-alinan-covid-19-tedbirleri> adresinden 05 Ocak 2021 tarihinde alınmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Ulaştırma Ve Alt yapı Bakanlığı , Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü (DHMI). (2021, 07 Aralık).11 Milyon 314 bin 809 Yolcu Kasım Ayında Hava Yolunu Tercih Etti. <https://www.dhmi.gov.tr/Sayfalar/Haber/11-milyon-314-bin-809-yolcu-kasim-ayinda-hava-yolunu-tercih-etti.aspx> adresinden 10 Aralık 2021 tarihinde alınmıştır.

Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV). (2021, Aralık). TEPAV İstihdam İzleme Bülteni – Eylül 2021. (112),1.

Türkiye İnşaat Malzemesi Sanayicileri Derneği (İMSAD). (2020). İnşaat Sektörünün Covid-19 ile savaşı. *Türkiye İnşaat Malzemesi Sanayicileri Derneği Dergisi*. (41), 7.

Türkiye İnşaat Malzemesi Sanayicileri Derneği (İMSAD). (2020). Türkiye İMSAD Aylık Sektör Raporu. 4.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2021, 25 Ekim). Bitkisel Üretim 2.Tahmini, 2021. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Bitkisel-Uretim-2.Tahmini-2021-37248> adresinden 26 Ekim 2021 tarihinde alınmıştır.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2021, 10 Aralık). İşgücü İstatistikleri, Ekim 2021. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Ekim-2021-37491&dil=1> adresinden 20 Aralık 2021 tarihinde alınmıştır.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2021, 08 Aralık). Sağlık Harcamaları İstatistikleri, 2020. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Saglik-Harcamalari-Istatistikleri-2020-37192> adresinden 10 Aralık 2021 tarihinde alınmıştır.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2021, 29 Kasım). Tarımsal Girdi Fiyat Endeksi, Eylül 2021. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tarimsal-Girdi-Fiyat-Endeksi-Eylul-2021-37279> adresinden 30 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2021, 30 Nisan). Turizm İstatistikleri, I. Çeyrek: Ocak - Mart, 2021. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tourism-Statistics-Quarter-I:-January-March,-2021-37440> adresinden 30 Nisan 2021 tarihinde alınmıştır.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2021, 04 Ekim). Tüketici Fiyat Endeksi, Eylül 2021. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tuketici-Fiyat-Endeksi-Eylul-2021-37387> adresinden 08 Ekim 2021 tarihinde alınmıştır.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2021, 03 Aralık). Tüketici Fiyat Endeksi, Kasım 2021. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tuketici-Fiyat-Endeksi-Kasim-2021-37389> adresinden 10 Aralık 2021 tarihinde alınmıştır.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2020, 19 Kasım). Sağlık Harcamaları İstatistikleri, 2019. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Saglik-Harcamalari-Istatistikleri-2019-33659> adresinden 25 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2021, 04 Şubat). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2020. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2020-37210> adresinden 20 Şubat 2021 tarihinde alınmıştır.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2021, 29 Kasım). Dış Ticaret İstatistikleri, Ekim 2021. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Ekim-2021-37422> adresinden 10 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.

- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2021, 11 Ekim). İşgücü İstatistikleri, Ağustos 2021. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Agustos-2021-37490&dil=1> adresinden 26 Ekim 2021 tarihinde alınmıştır.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2021, 30 Temmuz). Turizm İstatistikleri, II. Çeyrek: Nisan - Haziran, 2021. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tourism-Statistics-Quarter-II:-April-June,-2021-37441> adresinden 10 Ağustos 2021 tarihinde alınmıştır.
- Türkiye Müteahhitler Birliği (TMB). (2021). İnşaat Sektörü Analizi. *Sert Geçecek Kışa Doğru*. 20-22.
- Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği (TÜRMOB). (2020). Korona Salgınının Türkiye Ekonomisine Etkisi Değerlendirmeler ve Öneriler Raporu– 503, 68-74.
- UÇAK, H. (2020, 25 Mart). COVID-19 İhracatı Nasıl Etkiledi?. <https://kpmgvergi.com/blog/covid-19-ihracati-nasil-etkiledi/105> adresinden 30 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.
- Uğur, A. (2004). Türkiye'nin Dış Ticaretinde Tekstil-Giyim Sektörünün Yeri Ve Yeni Rekabet Dönemi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Coğrafya Bölümü*.48. https://doi.org/10.1501/Cogbil_0000000004
- Ulun, A. B. (2020). Covid-19 Salgınının Küresel Düzeyde İncelenmesi: Ekonomik Etkiler Ve Vergisel Önlemler. *Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*. 2(2),98. <https://doi.org/10.38009/ekimad.729646>
- Urigo, P., Galeotti, A. & Stern, S. The economics of a pandemic: the case of Covid-19. *London Business School*. 67.
- Uşul, A. S. (2021, 03 Ocak). Türkiye'nin Kovid-19'la mücadelesine 2020'de açılan 17 dev hastane büyük katkı sağladı. *AA Haber*. <https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/turkiyenin-kovid-19la-mucadelesine->

2020de-acilan-17-dev-hastane-buyuk-katki-sagladı/2096775 adresinden 05 Ocak 2021 tarihinde alınmıştır.

Uzun, U. (2021). Türkiye’de Dijital Bankacılık Kullanımı Üzerinde Covid-19 Pandemisinin Etkileri. *Fiscaoeconomia*. 5(1), 314. <https://doi.org/10.25295/fsecon.844266>

Üstün, Ç. ve Özçiftçi, S. (2020). COVID-19 Pandemisinin Sosyal Yaşam ve Etik Düzlem Üzerine Etkileri: Bir Değerlendirme Çalışması. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*. 25(1), 148. <https://doi.org/10.21673/anadoluklin.721864>

Vatan Gazete. (2021, 10 Ekim). Çip krizi nedir? Arabalarda çip krizi ne zaman biter, son durum!. <http://www.gazetevatan.com/cip-krizi-nedir-arabalarda-cip-krizi-ne-zaman-biter-son-durum--1418362-gundem/> adresinden 18 Ekim 2021 tarihinde alınmıştır.

Wikipedia. (2021, 12 Eylül). Justinianus Veba Salgını. https://tr.wikipedia.org/wiki/Justinianus_Veba_Salg%C4%B1n%C4%B1#/media/Dosya:Plaguet03.jpg adresinden 15 Eylül 2021 tarihinde alınmıştır.

Wikipedia. (2021, 23 Ekim). Kolera. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Kolera#/media/Dosya:Cholera.jpg> adresinden 25 Ekim 2021 tarihinde alınmıştır.

Wikipedia. (2021, 27 Temmuz). SARS-CoV-2. <https://tr.wikipedia.org/wiki/SARS-CoV-2#Adland%C4%B1rma> adresinden 27 Temmuz 2021 tarihinde alınmıştır.

Wikipedia. (2021, 15 Nisan). Çiçek hastalığı. https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87i%C3%A7ek_hastal%C4%B1%C4%9F%C4%B1#/media/Dosya:Child_with_Smallpox_Bangladesh.jpg adresinden 20 Eylül 2021 tarihinde alınmıştır.

World Bank. (2019). Pandemic Preparedness Financing Status Update. 8.

World Bank Group. (2020, Haziran).World Bank Group COVID-19 Crisis Response Approach Paper. 47.

World Bank. (2020, 24 Nisan). World Bank Support will Help Turkey's Health System Better Respond to COVID-19 Pandemic. <https://www.worldbank.org/tr/news/press-release/2020/04/24/world-bank-support-will-help-turkeys-health-system-better-respond-to-covid-19-pandemic> adresinden 30 Nisan 2021 tarihinde alınmıştır.

World Bank. (2021, 29 Nisan).World Bank Group's Operational Response to COVID-19 (coronavirus) – Projects List. <https://www.worldbank.org/en/about/what-we-do/brief/world-bank-group-operational-response-covid-19-coronavirus-projects-list> adresinden 03 Mayıs 2021 tarihinde alınmıştır.

Yamamoto, G. T. ve Altun, D. (2020).Coronavirüs ve Çevrimiçi (Online) Eğitimin Önlenemeyen Yükselişi. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*. 3(1), 28-29. <https://doi.org/10.32329/uad.711110>

Yavuz, F. (2020). Tarıma Koronavirüs Etkisi. *Kriter Dergi*. 5(46): 87.

Yetiz, F. (2021). COVID-19 Pandemi Sürecinin Türk Bankacılık Sektörü Çalışanlarına ve Müşterilerine Etkileri: Swot Analizi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*. (22), 111. <https://doi.org/10.31590/ejosat.835792>

Yıldırım, M. H. Covid-19 Pandemisinin Ruh Sağlığına Etkileri. 152-160.

Yıldırım, Ö .(2020). *Derin Öğrenme Yöntemleri Kullanılarak Covid-19 Vaka Tahmini Ve Mevsimsel Etkilerin Analizi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Karabük Üniversitesi.

Yiğitcan, M. (2021, 25 Eylül). Özel okullar öğrencisini de yatırımcısını da kaybetti. *Dünya Gazetesi*. <https://www.dunya.com/egitim/ozel-okullar-ogrencisini-de-yatirimcisini-da-kaybetti-haberi-631781>.

Yolun, M. (2012). *İspanyol gribinin dünya ve Osmanlı Devleti üzerindeki etkileri*. [Yüksek Lisans Tezi]. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Yurdakul, E. (2015). Tarihte Önemli Bulaşıcı Salgın Hastalıkları. *Türkiye Klinikleri Halk Sağlığı*. 1(3),1-6.
- Yücel, A. (2021, 18 Ekim). Otomobile ‘kur zammı’ hazırlığı. *Dünya Gazetesi*. <https://www.dunya.com/sektorler/otomotiv/otomobile-kur-zammi-hazirligi-haberi-636908>.
- Zhang, X. (2020, 26 Mart). Chinese livestock farms struggle under COVID-19 restrictions. *Research Post*. <https://www.ifpri.org/blog/chinese-livestock-farms-struggle-under-covid-19-restrictions>.
- Ziraat Mühendisleri Odası (ZMO). (2021, 14 Mart). Basın Açıklaması. https://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=34698&tipi=3&sube=0 adresinden 09 Eylül 2021 tarihinde alınmıştır.